

Ο ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΣ

ΚΑΙ

ΑΙ ΑΣΧΗΜΙΑΙ ΑΥΤΟΥ

883

Η

ΔΙ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΑΙ ΠΛΑΝΑΙ ΑΝΑΙΡΟΥΜΕΝΑΙ ΥΠΟ ΤΕ ΤΗΣ
ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Χ. ΑΜΒΡΑΖΟΥ

ΦΟΙΤΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

Κληρονομία ε' ε'
ειρήνη

Δαπάνη

Θ. ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΥ.

α' Ω Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον,
ἐκτρέψας τὰς βεβήλους κενοφανίας, καὶ
ἀντιθέσεις τῆς ψευδονύμου γνώσεως, ἧν τινες
ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν
(πρὸς Τιμόθεον Α' ΣΤ' .20—22

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ,

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ Δ. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ.

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν ἰδιόχειρόν μου ὑπογραφήν
θεωρεῖται ὡς ἐκ τυποκοπίας προερχόμενον, καὶ καταδικά-
σεται κατὰ τὸν νόμον.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ

ΤΩΙ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΩΙ

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΙ ΑΡΤΗΣ

ἐνδρι ζηλωτῆ καὶ προμάχῳ τῆς Ὁρθοδοξίας ἐμῷ δὲ Σεβαστῷ
ἐν Χριστῷ Πατρὶ καὶ εὐεργέτῃ.

Εὐγνωμοσύνης τεκμήριον.
Τὴν δε συγγραφὴν ἀνατίθημι.

Ὁ Συγγραφεὺς

Σεβασμιώτατέ μοι Πάτερ καὶ Δέσποτα!

Τὸ τοῖς εὐεργέταις εἰδέναι χάριν οὐ μὴν οἱ θεοὶ καὶ ἀνθρώποι διὰ κελεύονται νόμοι, ἀλλὰ καὶ ἡ φύσις αὐτῆ. Τοῦτου ἕνεκα, τοσούτων παρά τῆς Σῆς μοι Σεβαστῆς Κορυφῆς ἀπολελαυκῶς εὐεργεσιῶν, ὧν τὴν

« Πληθὺν οὐκ ἂν ἐγὼ μυθήσομαι οὐδ' ὀνομήσω οὐδ' εἰ μοι δέκα μὲν γλώσσαι, δέκα δὲ στόματα εἶεν φωνῆ δ' ἄφρηκτος, χάλκεον δὲ μοι ἦτορ ἐνεῖη » κατὰ τὸν λυγίφθογγον Ποιητὴν, οὐκ ἂν εἶην ἀγνώμων μὴ ἀναθεὶς Αὐτῇ τουτί τὸ μικρὸν καὶ πρωτόλειον ἔργον μου ; Κἄπειτα ὁ ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας ἀκραιφνῆς τε ἅμα καὶ ἀριπρεπεῆς Σου ζῆλος, καὶ ἡ πρὸς τὰς ταύτης σωτηρείους νομῆς τοῦ Σοῦ λογικοῦ Ποιμανίου καθιδηγία λίαν, ὡς εἰκὸς, εἰς τοῦτο παρώτρυνάν με.

Ἐμμενῶς τοίνυν δέξαιτο, Πάτερ Σεβασμιώτατε, τοῦ Σοῦ, ὑπερ ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐξέλεψας, τέκνου τῆς Θεολογικῆς ἀπαρχῆς, καὶ τῆς ἱεραρχικῆς Σου εὐλογῶν δεξιᾶ, ἐνθάρρυνον ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ τελειώτερα.

Τὸν τῆ Ὑμ. Σεβασμιότητι

Διὰ βίου εὐγνώμονα

N. X. ΑΜΒΡΑΣΗΝ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Σκοπὸς τῆς συγγραφῆς ἡμῶν ταύτης ἐστὶν ἡ προφιλὰξις τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐκ τῶν πλεκτανῶν τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης. « Ἴδού ἔρχομαι ταχύ, κρᾶζει ἡ Αἰωνία ἀλήθεια, κράτει ὃ ἔχεις, ἵνα μὴ δῆς λάβῃ τὸν στέφανόν σου » (1). « Κρατῶμεν λοιπὸν τῆς διωλογίας ἐκείνης » (2). ἢ ὁ μὲν Σῶτήρ ἡμῶν « ὡμολόγησεν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου » (3), ἐπισφραγίσας διὰ τοῦ πολυτίμου καὶ παναχράντου Αὐτοῦ αἵματος, καὶ ὑπὲρ ἧς οἱ Ἅγιοι ἡμῶν Πατέρες μετὰ μυριάδων Μαρτύρων τα πάνδεινα ὑπέστησαν. Ἀλλ' ὅπως τὴν πολυτίμον ταύτην φυλάξωμεν παρακαταθήκην, ἀνάγκη νὰ εἰργρωπώμεν καὶ γρηγορώμεν », ὅτι « εἰ ἐστήτηται καιροὶ χαλεποὶ » καὶ « ἀνέστησαν ἄνθρωποι λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὁπίσω αὐτῶν » (4). Τοιοῦτοι ἦσαν καὶ εἰσὶν αἱ θεομήχοι λεγεῶνες τῶν Ἰησουϊτῶν, εἰ παντὶ σθένει προσιπαθοῦντες ν' ἀνεγείρωσι τὸ καταρρεῦσαν πλέον οἰκοδόμημα τοῦ Παπισμοῦ. Ἀλλ' ὡς μὴ ὄρειλεν, εἰ δόλοιο Ἰησουῖται εὖρον ἀξίους καὶ θερμοὺς μιμητὰς τοὺς ἐκ

(1) Ἀποκαλύψ. Γ' 11

(2) Ἐβραίου: Δ' 11

(3) Α'. Τιμόθ. στ' 11

(4) Παύλων Κ' 31

τοῦ κόλπου τῆς καθ' ἕκαστον αἰῶνα καινοτομούσης ἐκκλησίας αὐτῶν ἐξελλόντες, καὶ πολλῶ μᾶλλον ἀποπλανηθέντες Προτεστάντας, οἵτινες, παρορῶντες ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθήμενα 700 περίπου ἑκατομύρια εἰδωλολατρῶν, ἔρχονται ἱεροσυλήσοντες, « ὡς λύκοι βαρεῖς τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην, αὐτὴν ὁ Σωτὴρ περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος » (5), καὶ ἐξ ἧς ἐξήλθον οἱ Ἀθανάσιοι, οἱ Βασίλειοι, οἱ Γρηγόριοι, οἱ Χρυσόστομοι, καὶ, ἐνὶ λόγῳ, οἱ μέγιστοι ἐκεῖνοι Πατέρες, οἱ καταλαμπρύναντες, καὶ εἰσέτι διὰ τῶν ἀριτίμων αὐτῶν συγγραφῶν καταγλαΐζοντες ὁλόκληρον τὸν Χριστιανισμόν, καὶ ἡτις ὀρθόδοξος Ἐκκλησία παρέσχε καὶ αὐτοῖς τούτοις τοῖς ἀγνώμοσι Προτεστάνταις καὶ Παπισταῖς τὸ ἀνεκτίμητον δῶρον τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὃν παντοιοτρόπως οἱ δειλαιοὶ διέφθειραν, ἐκεῖνοι μὲν ἀσχημίζοντες καὶ παραμορφοῦντες διὰ τῶν αὐθαδῶν καὶ παρατόλμων αὐτῶν ἀφαιρέσεων, οὗτοι δὲ οἴονεὶ βραχώδη τινὰ καὶ σεσηπότα περιβάλλοντες αὐτὸν περιβλήματα διὰ τῶν καθ' ἕκαστον αἰῶνα νέων Παπικῶν καὶ παραλόγων δογμάτων. Ἴδου, ἀδελφοὶ ὀρθόδοξοι, τίνες εἰσὶν οἱ Χριστιανοὶ, οἵτινες ἔρχονται εἰς τὴν σῶφρονα καὶ Χριστιανικὴν Ἀνατολήν μας, ἵνα διδάξωσιν ἡμᾶς τὸν Χριστιανισμόν ! ἔρχονται δηλ. νὰ ἐξοστρακίσωσι τὸν Χριστιανισμόν ἐκεῖνον, ὃν ὁ Σωτὴρ ἐδίδαξεν εἰς τοὺς ἱεροὺς Ἀποστόλους, οἱ Ἀπόστολοι εἰς τοὺς Θεοφόρους ἡμῶν Πατέρας, οὗτοι δὲ ἡμῖν ὡς πολύτιμον παρακαταθήκην αὐτὸν ἡμῖν ἐνεπιστεύθησαν, καὶ νὰ διδάξωσιν ἡμᾶς τραγελάφειόν τι καὶ παραμεμορφωμένον Χρι-

(5) Αὐτόθι 29.

στιανισμοῦ σύστημα, ὃ ἐδίδαξαν Γρηγόριος ὁ Χίλδεβρανδ καὶ οἱ λοιποὶ διεφθαρμένοι Πάπαι ἐν φιλαρχικῷ καὶ ἀντιχριστιανικῷ πνεύματι, οἱ δὲ Λούθηροι, Καλθίνοι, Βέζαι καὶ Οἰκολαμπάδιοι ἐν ὀρθολογιστικῷ καὶ ὀλως ἀντευαγγελικῷ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἀνθρωπίνου Παπικοῦ συστήματος, προσεχῶς, Θεοῦ δόντος, γράψομεν τὰ δεόντα, προφυλάττοντες τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ἀπὸ τῶν Ἰησουϊτικῶν ἐνεδρῶν. Νῦν ὁμως ἀνάγκη νὰ γράψωμεν κατὰ τῶν ἀδελφῶν τῶν Ἰησουϊτῶν, τῶν Προτεσταντῶν. Καλοῦμεν δ' ἀδελφοὺς τῶν Ἰησουϊτῶν τοὺς Προτεστάντας, καίπερ δυσμενέστατα πρὸς ἀλλήλους διακειμένους, καὶ δογματικῶς παρασάγγας ὅλας ἀπέχοντας ἐκείνων, κατὰ τοῦτο, καθ' ὅσον μέχρι τοῦδε μόνον Ἰησουϊτας ἐγινώσκομεν « ξηρὰν τε καὶ θάλασσαν περιάγοντας ποιῆσαι ἓνα (ὀρθόδοξον) προσήλυτον, καὶ τοῦτον διπλότερον γεέννης αὐτῶν » (1)· ἡ δὲ Ἁγία ἡμῶν ἐκκλησία, προφυλάττουσα τὰ τέκνα αὐτῆς ἀπὸ τὰς δολοπλοκίας ἐκείνων, οὐδέποτε ὑπωπεύθη τι περὶ τῶν Προτεσταντῶν, θεωροῦσα τούτους, ἂν καὶ δογματικῶς λίαν πεπλανημένους, τοῦλάχιστον ἠθικωτέρους τῶν Ἰησουϊτῶν τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον αὐτοὶ οἱ Προτεστάνταις πολλακίς ἔκλινον τὸ γόνυ, ζητοῦντες τὴν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἔνωσιν. Καὶ πάλαι μὲν αὐτὸς ὁ συνεργὸς τοῦ Λουθήρου Μελάγχθων ἐπεμψε διὰ τοῦ διακόνου Δημητρίου τοῦ Μυσοῦ εἰς τὸν τότε Πατριάρχην τῆς Κ/πόλεως Ἰωάσαφ μετάφρασιν τῆς Αὐγουσταίας ὁμολογίας (Confessio Augustana), μετ' ἰδιαιτέρας ἐπιστολῆς παρακαλῶν, ἵνα ἐξετάσῃ καὶ ἐγ-

(1) Ματθαίου ΚΓ'. 15

κρίνη αὐτήν, εἶτα δὲ τὸ αὐτὸ ἐπραξάν καὶ οἱ Θεολόγοι
τῆς Βυτεμβέργης ἐπιστείλαντες τῷ Πατριάρχῃ Ἱερε-
μιά (1570 — 1581), ἐσχάτως δὲ (τῷ 1867) μεγάλη
μερίς Ἀγγλῶν, καὶ ἄλλοτε ἄλλοι. Οὕτω διάγοντας
τοὺς Προτεστάντας, ἡ ὀρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία
συμπαθῶς διαχειμένη πρὸς πρόβατα ἀπολωλота καὶ
εἰς βάραθρα ἐταεὶ κρημνιζόμενα ἕνεκα τῶν καταχρήσεων
ἀδελφούς οἰνοδαρῆς ἐπὶ καινοτομίᾳ καὶ ἀντιχριστιανι-
κῇ φιλαρχίᾳ, εὐχομένη αἰεὶ ὑπὲρ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν
πρὸς τὴν ἀληθειαν, διετέλει μητρικὰ πρὸς αὐτοὺς δει-
κνύουσα σπλάγγνα. Ἄλλ, ἦδη, ὅτε καὶ Προτεσταντι-
κῇ συνέττη ἐν Γερμανίᾳ Προπυγάνδα (2), οὐχὶ πλέον
πρὸς διάδοσιν τοῦ Προτεσταντισμοῦ πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς,
ἀλλὰ παρα τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς,
καὶ Σχολεῖον ἐπὶ τουτῷ ἱδρύεται ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ τὸ πρό-
σχημα τῆς διαδόσεως τῶν φώτων ἐν τῇ Ἀνατολῇ, οὗ
ἔργονα εἶδομεν, καὶ ἔγνωμεν τὰς δουλίαις αὐτῶν προ-
θέσεις σχετιθέντες ἐν Κ/πόλει, ἐν Θεσσαλονίκῃ. Σύρα,
Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ, ἦδη, λέγομεν, δυνάμεθα νὰ
θεωρῶμεν ἀπαθῶς τὰ τοιαῦτα, χωρὶς νὰ ἐπισύρωμεν
ἐφ' ἡμᾶς τὴν δικαίαν τοῦ Σωτῆρος ἀγανάκτησιν, τοὺς
ἀδελφούς ἡμῶν ἐκείνους, « ὑπὲρ ὧν ὁ Χριστὸς ἀπέθα-
νε » παρορῶντες πλανωμένους; Δυνάμεθα εὐσυνειδή-
τως νὰ σιωπῶμεν, ὅταν πορευόμενοι εἰς τὴν ἐνταῦθα
ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κ. Σμύρῃ Συναγωγὴν τῶν Ἀναβαπτισ-
τῶν βλέπωμεν χωρικὰς καὶ χωρικοὺς ἀγραμμάτους
δολοφονομένους ποικιλοτρόπως, ἠναγκασμένους νὰ βλα-

(2) ὄρα Ζ Ρώση « Περὶ τῆς ἐνώσεως πασῶν τῶν Θεολογικῶν καὶ ἐκ-
κλησιῶν » Σελίς 52.

σφημῶσι τὴν ἀγνῆν καὶ σώφρονα ἡμῶν ἐκκλησίαν, καὶ
ἀναβαπτισομένους; ! . . . Ἰδοὺ, τίνες εἰσὶν οἱ ἄνδρες
οἱ προσπαθοῦντες νὰ ἀπογυμνώσωσιν ἡμᾶς τῆς ἀγνῆς
παρακαταθήκης τῆς ὀρθοδοξίας! « Ἄνδρες ἐκ σκο-
τους ἀναδύντες (τῆς γὰρ ἐσπερίου μοίρας ὑπάρχουσι
γεννήματα) » (1), ἔχοντες συνεργούς Καλαποθάκας
τινάς ἀπονενοημένους, Σακελαρίους τινὰς ἀμαθεστά-
τους καὶ εἰτινας ἄλλους, περὶ ὧν ὁ ἠγαπημένος τοῦ
Σωτῆρος μαθητῆς λέγει, ὅτι « ἐξ ἡμῶν ἐξήλθον, ἀλλ-
λ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενή-
κεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, ὅτι οὐκ
εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν » (2). Καὶ περὶ μὲν τῶν δολίων
ἐνεργειῶν αὐτῶν οὐδένα φόβον ἔχει ἡ Ἁγία τοῦ Χρι-
στοῦ ὀρθόδοξος καὶ Ἀποστολικὴ ἐκκλησία διότι « αὐτὴ
θεμελίωτο ἐπὶ τὴν Πέτραν » « Πυλαὶ δ' ἄδου οὐ κα-
τισχύουσιν αὐτῆς » (3). Καθηκὼν ὁμοῦς παντὸς ὀρθο-
δόξου ἐστὶ τὸ προφυλάττειν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν
ἀστήρικτον ἐν τῇ Πίστει ἐκείνη, « Ἦτις ἐνίκησε τὸν
κόσμον » (4), ἀναμιμνήσκων αὐτὸν τὸ φοβερὸν τῆς
ἱερᾶς ἀποκαλύψεως ῥητόν « Ἰδοὺ ἔρχομαι ταχὺ! κρά-
τει δ' ἔχεις, ἵνα μηδεὶς λαβῇ τὸν στέφανόν σου » (5)
Πρὸς τὸν σκοπὸν λοιπὸν τοῦτον ἀφορᾷ καὶ ἡ παρουσία
ἡμῶν ταπεινὴ συγγραφὴ, ἣν παραδίδωμι εἰς χεῖράς
σου, φίλτατε Ἀναγιῶτα! ἔχεις πρόχειρον τὴν ἀναί-
ρεσιν τῶν σκοτίων τοῦ Προτεσταντισμοῦ διδαγμάτων,

(1) Φωτίνου epist II Σελ: 47 παρὰ Rich Montacutius Londini 1657.

(2) Α' Ἰωάν. Β' 19

(6) Α' Πέτρου Γ' 15

(3) Ματθ' 16: 18

(5) Α' Ἰωάν. ε' 1

(5) Ἀποκλύψ Γ' 11

ων « έτοιμος αεί προς απολογία παντί τῷ αἰτοῦντί σοι λόγον περί τῆς ἐν σοί ἐλπίδος » (6). « Τὴν παρακαταθήκην λοιπὸν φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας, καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι περί τὴν Πίστιν ἡστόχησαν » (1). Λάλει δὲ ἅ πρέπει τῇ ὑγιαινούσῃ διδασκαλίᾳ » (2), καὶ ἔξεις τὸν Στέφανον τῆς ζωῆς ! Γένοιτο !

(6) Α'. Πέτρον Γ'. 15.

(1) Α'. Τιμόθ. στ'. 50

(2) Τίτου Β'. 4

Ἐγγραφοὺν ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ Ἰουνίου τοῦ 1876

N. X. AMBRAZHS ΕΞ ΑΡΤΗΣ
φοιτητῆς τῆς Θεολογίας.

Αἱ Προτεσταντικαὶ πλάναι ἀναιρούμεναι ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας.

Κεφ. I, ἐν ᾧ ἀποδεικνύεται, ὅτι οὐχ εἰς Προτεσταντισμὸς, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐπομένως οὐχ ἐνότης, ἀλλὰ Βαβυλωνία αἱ Προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι.—

« Πάτερ ! Ἁγίε ! τήρησον αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματί Σου, οὓς δέδωκάς μοι, ἵνα ὦσιν Ἐν »
Ἰωάν. ΙΖ'. 11.

Ἐάν τις ἐξετάσῃ ἐσωτερικῶς τὸν Προτεσταντισμὸν, πεισθήσεται τῇ ἀληθείᾳ, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη Χριστὸς ἐκεῖ, ὅπου ἕκαστος λέγει « ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπόλλώ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ » (1). Ὅποιαν τῷ ὄντι ἐντύπωσιν λαμβάνει ὁ ἀμερόληπτος ἄνθρωπος, ὅταν προσεκτικῶς τὰς τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀσχημίας παρατηρήσῃ ! ὅταν ἀκούῃ μὲν ἐκ τοῦ στόματος πάντων : « Ἡμεῖς ἐσμὲν Εὐαγγελικοὶ », ἐλέπη ὁμῶς, ὅτι ὅλοι μὲ τὴν Ἁγίαν Γραφὴν εἰς τὰς χεῖρας καταπολεμοῦσιν ἀλλήλους. Καὶ τῷ ὄντι οἱ Προτεστανταὶ δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι τὴν ἐνότητα ἐκείνην, ὑπὲρ ἧς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐδέετο τοῦ οὐρανίου Αὐτοῦ Πατρὸς (2), καὶ ἥτις ἐστὶ τὸ ἀπαραίτητον γινώρισμα τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ (3) ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ παρ' αὐτοῖς ἡ σφαλερὰ αὕτη ἀρχή, καθ' ἣν ἡ Γραφὴ ἀτομικῶς ἐξηγουμένη, δηλαδὴ ὅπως ἐννοῆ αὐτὴν ἔ-

(1) Α'. Κορινθ. Α'. 12.

(2) Ἰωάν. ΙΖ'. 11.

(3) Αὐτίθι στ'. καὶ ἐρ.

καίτοι, ἀσχέτως πρὸς τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, καὶ καὶ ἠθικὴν πρόοδον ἐξηγεῖται καὶ ἐρμηνεύεται ὀρθῶς καὶ ἀσφάλτως;» (4). Ἡ ἀρχὴ αὕτη τοσοῦτον ἀπεπλάνησε τοὺς Προτεστάντας, ὥστε καὶ αὐτὸ σήμερον ἀγνοοῦσι, τίνες εἰσὶν οἱ ἁπόστολοι αὐτοῖς διότι ὑπάρχουσι τοσοῦτοι προτεσταντισμοὶ

(4) Ἡ ἡμετέρα δοθιδοξία Ἀποστολικὴ ἐκκλησία ἐρμηνεύει τὴν Ἁγίαν Γραφὴν ὅπως ἐρμηνεύσαν αὐτὴν ἡ Ἱερὰ Παράδοσις, καὶ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, καὶ ὁ χορὸς τῶν Ἁγίων Πατέρων ὁμοῦ λαμβανόμενων, λέγομεν ἀποστολικῶν λαμβανόμενων διότι ἡ ἐρμηνεία ἐνός τινος Πατρὸς οἰουδήποτε ἐπὶ χωρίων τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐπιδικασμένων καὶ διαφόρων ἐννοιῶν δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἀθετητικὸν κῦρος ἢ δὲ Λυτικὴ ἐκκλησία, καθιστώσα τὸν Πάπην ἀνώτερον τῶν οἰκουμενικῶν Συνόδων, καὶ ἀποδιδούσα αὐτῷ τὸ ἀλάθηστον, ὅταν ὁμιλῇ ἀπὸ ἑδρας (ex cathedra) ἐρμηνεύει τὴν Ἁγίαν Γραφὴν, ὅπως ἐννοεῖ αὐτὴν τὸ ἐπισφαλές καὶ εἰς μυρίας πλάνας ὀποκειμένον λογικὸν ἐνός τινος ἀνθρώπου. Δίαν λοιπὸν σφάλλει ὁ κ. Archibald Alexander Hodge (D. D) Καθηγητὴς τῆς Διδακτικῆς καὶ Ποιμαντικῆς Θεολογίας ἐν τῷ Δυτικῷ Θεολογικῷ Σχολείῳ ἐν Allegany τῆς Πενσυλβανίας ἀποδίδου ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (ἐγχειρίδιον Θεολογίας ἐρωτ., β. II) τῇ Παπικῇ ἐκκλησίᾳ ὅ,τι δὲν ἔχει. διότι λέγει «οἱ Παπισταὶ . . . πρεσβεύουσιν, ὅτι τὸ κῦρος τῆς ἐκκλησίας ὡς ἀλανθάστου διδασκάλου εἶναι τὸ μόνον ἀσφαλές καὶ ἀξιὸν πάσης ἐμπιστοσύνης θεμέλιον, καὶ ὅτι ἡ Ἁγία Γραφὴ καὶ αἱ Ἱερὰ λεγόμενα Παράδοσις, ὅπως βεβαιοῦνται καὶ ἐρμηνεύονται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, εἶναι οἱ μόνον πηγαὶ Θεολογικῶν γνώσεων». Ἄλλ' ὑπὸ τὰ ὀνόματα «Ἐκκλησία καὶ ἀλάθηστος δάσκαλος», τί ἐννοεῖ ὁ κ. Archibald; ἐννοεῖ ἓνα μόνον ἄνθρωπον, τὸν Πάπην, ἢ τὸ σύνολον τῶν ἐπισκόπων ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἐπὶ τῷ αὐτῷ συνεργουμένων, οἵτινες καὶ μόνον, ὡς ἀντιπροσωπεύοντες ὁλόκληρον τὴν Καθολικὴν ἐκκλησίαν, ὡδηγοῦνται ὑπὸ τοῦ Παναγίου Πνεύματος, κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Σωτῆρος; Ἄλλὰ τὸ μὲν πρῶτον ἔστιν, ἴδιον τῆς Παπικῆς, τὸ δὲ δεύτερον τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Ὁ δὲ μεταφραστὴς αὐτοῦ κ. M. A. Καλαποθάκης λέγων ἐν ὑποσημειώσει «Ἐπειδὴ ἡ περὶ τοῦ ἀντιειμένου τούτου δοξασία τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας δὲν εἶναι ἀκριβῶς κανονισμένη, καθ' ὅσον ἡμεῖς τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, εὐχρῆς ἔργον θὰ ἦτον, ἂν τις τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐντριβῶν ἡμετέρας μᾶς φωτίσει περὶ τούτου», ὑποσημειῶν, λέγομεν, ταῦτα, φαίνεται ἐν μεγίστῃ εὐρισκόμενος ἀγνοία τῶν ἱερῶν δογμάτων τῆς Ἁγίας ὀρθοδόξου

ὅσα καὶ ἄτομα (1). Ἐπομένως ἀπορεῖ τις ἅμα εἰσελθὼν εἰς Προτεσταντικὴν τινα οἰκογένειαν, καὶ ἰδίως ἐν Ἀμερικῇ, παρατηρήσῃ τὸν μὲν πατέρα Λουθηρανόν, τὴν δὲ Μητέρα Καλβινίδα, τὸν υἱὸν Μεθοδιστὴν, τὴν θυγατέρα Κουακερίδα, τὸν ὑπηρετὴν Ἀναβαπτιστὴν κτλ., (2). Νὰ δυνηθῶμεν λοιπὸν ἡμεῖς νὰ ἀπαριθμήσωμεν ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ συγγραφῇ ἅπαντας τοὺς Προτεσταντισμοὺς, καὶ τὰς τραγελαφικὰς αὐτῶν δοξασίας, τοῦτό ἐστὶν ἀδύνατον, διότι ἀπαιτοῦνται τόμοι ὀλόκληροι, καὶ τότε μόλις. Πρὸς γνῶσιν ὁμοῦ τῶν Ἀναγνωστῶν ἡμῶν, ἀπαριθμοῦμεν τὰς κυριωτέρας τῶν Προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν, ἂν πρέπη νὰ ὀνομασθῶσιν ἐκκλησίαι κοινότητες ὀλιγομελεῖς, ὧν τὰ μέλη διαφωνοῦσι πάντοτε πρὸς ἀλλήλα συμφώνως τῇ σφαιερᾷ αὐτῶν περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀρχῆς.

Μεταξὺ τῶν Προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν κατατακτέα.

α) Ἡ Ἀγγλικανή, διαιρουμένη εἰς ὑψηλὴν καὶ χαμηλὴν ἦται εἰς ἐπισκοπιανούς καὶ Πρεσβυτεριανούς. Ἡ ἐκκλησία αὕτη κυματίζεται μεταξὺ τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ τοῦ Καθολικισμοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν κυρίως Προτεσταντικὴ ἡ Ἀγγλικανὴ ἐκκλησία, διότι τὰ 30 ἄρθρα, ἅτινά εἰσιν ἡ ἐπίσημος αὐτῆς ὁμολογία, εἰσὶ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀρθόδοξα, ἐὰν ἐξαίρεσωμεν τὰ ἄρθρα ἐ, τὸ ιθ'. ἐν μέρει, καὶ τὸ κβ' ἐν μέρει, καὶ λγ', καὶ λδ'. ἅτινά εἰσι κυρίως Πλάνα Προτεσταντικά.

Κυρίως Προτεσταντικά εἰσι.

β.) Ἡ Λουθηρατικὴ ἀρξαμένη ὑπὸ Λουθήρου καὶ Μελάγχθωνος, ὀρχηγῶν τῆς μεταρρυθμίσεως.

γ.) ἡ ἐν Ἑλβετίᾳ Καλβινικὴ, ἀρξαμένη ἀπὸ Ζεγγλίου.

δ.) ἡ Πουριτανικὴ (Puritana) ἢ Καθαρά, ἐξεληθούσα ἐκ τῶν κόλπων τῆς Ἀγγλικῆς Ἐκκλησίας.

ἐκκλησίας, ἢ ἀγνωμόνως πολέμι, πρὸς κέντρα λακτίου.—

(1) ὅρα W. Cuéllée. Ἐκθεσὶς τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.
(2) ὅρα τὸ σύγγραμμ. Paris en Amérique.—

ε.) ἢ τῶν *Μετρωιτῶν* ἢ τῶν *Ἀναβαπτιστῶν*.

ς.) ἢ τῶν *Σωκριατῶν* ἢ Νέων *Ἀρειανῶν*. Οὗτοι ἀπορρίπτουσι καὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα σὺν τῇ Θεότητι τοῦ Σωτῆρος, καλούμενοι διὰ τοῦτο καὶ *Unitarii*.—

ζ.) ἢ τῶν *Ἀρμενιανῶν*

η.) τῶν *Κουακέρων* ἢ *Τρεμόντων*, ἐκ τῆς ἀγγλικῆς λέξεως *Quaker*.

Ἄρχηγός αὐτῶν ἔφαντασιοπλήκτης Γεώργιος Φώξ.—

θ.) ἢ τῶν *Χερρυχουτίων*

ι.) ἢ τῶν *Μεθοδιστῶν*.

ια.) ἢ τῶν *Σβενδεβουργιανῶν*.

ιβ.) ἢ τῶν *Μορμόνων*.

ιγ.) ἢ τῶν *Ἰρβιγγιανῶν*.

ιδ.) ἢ τῶν *Ὀρθολογιστῶν* (*Rationalistes*), οἵτινες παραδεχόμενοι τὸν ὀρθὸν λόγον ὡς τὸ μόνον κριτήριον τῆς Πίσσεως οὐδὲν βιβλίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἄφησαν ὀρθιον, θαύματα δὲ καὶ μυστήρια ἅπαντα ἀπέρριψαν.— . . . .

Ἀλλὰ τίνας ἄλλους ν' ἀπαριθμήσωμεν, ἀφοῦ ἕκαστον ἄτομον τῶν εἰρημένων ἐκκλησιῶν ἔχει ἰδίαν ἐκκλησίαν καὶ ἴδιον Προτεσταντισμὸν. Ὡστε ἂν οἱ Προτεστάνται ὑπολογισθῶσιν εἰς 80 ἑκατομμύρια, δυνάμεθα ἀποβλέποντες εἰς τὴν σφαλερὰν αὐτῶν περὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς δοξασίαν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὑπάρχουσι σήμερον 80 ἑκατομμύρια Προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι, ἥτοι ἕκαστον ἄτομον ἐστὶν ὀλόκληρος ἐκκλησία! Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν νὰ εὐρωμεν ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ, τὴν ἐνότητά ἐκείνην, (1) ἣν πανταχοῦ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐντέλλεται ὁ Σωτῆρ.

Ἀλλὰ μὴ ἔχουσαι μετ' ἀλλήλων ἐνότητα αἱ Προτεσταν-

(1) Ἡ ἐνότης συνίσταται α.) εἰς ἐξωτερικῆν, δηλ. τὴν τῆς Πίσσεως. « Eides enim, λέγει ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος, Ecclesiae fundamentum est = ἡ Πίστις γὰρ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἐστὶ θεμέλιον ». Κατὰ δὲ τὸν Τερτουλλιανὸν « eadum fide unam omnes probant caritatem et interna charitate

τικαὶ ἐκκλησίαι, δὲν δύνανται νὰ ἀποτελέσωσι μίαν Ἁγίαν, Καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Δὲν λέγω τι περὶ ἀποστολικότητος τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν, διότι πᾶσαι αἱ Προτεσταντικαὶ ἐκκλησίαι, ἐκτὸς τῆς Ἀγγλικανῆς, καταργήσασαι τὴν ἱερωσύνην, ἀπώλεσαν ἀπὸ τῆς ις'. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὴν ἱεράν ἐκείνην καὶ ἀλληλοδιάδοχον ἄλυσιν, ἣν καυχῶνται, ὅτι ἔχουσι μόνον αἱ Ἀποστολικαὶ ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς (1), αἱ κατέχουσαι τὴν ἱερωσύνην ἀπὸ τοῦ πρώ-

exterhuna vinculum fuleitur». β.) εἰς ἐξωτερικῆν διότι, κατὰ τὴν ἱεράν Αὐγουστίνον. « Nulla esset securitas uuitatis nisi pateret . γ.) εἰς ἐνότητά τῶν πιστῶν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου διότι κατὰ τὸν Κυπριανὸν « ὁ μὴ ὢν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ » δ.) εἰς ἐνότητά τῶν ποιμένων πρὸς ἀλλήλους διότι κατὰ τὸν αὐτὸν ἱερόν Κυπριανὸν « Episcopatus unus est cuius pars a singulis in solidum tenetur » καὶ ε.) εἰς ἐνότητά πασῶν τῶν κατὰ μέρος ἐκκλησιῶν, ὑπὸ μίαν Κεφαλήν, τὸν Χριστὸν « εἰγὰρ ἐκκλησία Θεοῦ ἐστὶν λέγει ὁ Χρυσορρήμων Διδάσκαλος, ἦνωται, καὶ μία ἐστὶν οὐκ ἐν Κορίνθῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ τὸ γὰρ τῆς ἐκκλησίας . . . κτλ. » (ὁμιλία Α'. ἐν τῇ πρὸς Κορινθ. ἐπιστολῇ Α'). — Τὰς ιδιότητας ταύτας ἔχει μόνον ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ ἐκκλησία διότι αὐτὴ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ δεκαεννέα ἑκατονταετηρίδας διετήρησεν ἀνόθευτον τὴν ἁγίαν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν. Δικαίως λοιπὸν δυνάμεθα λέγειν μετὰ τοῦ Ἁγίου Ἰερωνύμου, ὅτι « in illa Ecclesia esse manendum, quae ab Apostolis fundata usque in hunc diem durat; sicubi auderis eos, qui dicuntur Christiani non a Domino Jesu Christo, sed a quoquam alio nuucupati . . scito non Ecclesiam Christi, sed Antichristi esse syuagoga ni ». —

(1) Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτεία, ἥδη ὁ Μελέγχθων αὐτὸς ἀνεγνώρισε, βᾶσιν ἔχει τὸν ἐπίσκοπον, εὐ ἐλλείποντος, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ. Utinam, ἐξεφώνει ὁ Πατὴρ οὗτος τῆς Μεταρρίθμωσεως, utinam possim non quidem dominationem confirmare, d adminstationem restituere, episcoporum. Wideo enim qua lem habituri simus ecclesiam dissoluta πολίτεια ecclesiastica. Ἀμφότεραι δὲ αἱ ἐκκλησίαι αὐταὶ (ἡ τε Παπικὴ καὶ αἱ Προτεσταντικαὶ) κατήργησαν πράγματι τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ἡ μὲν Δια-

του επισκοπήσαντος ἐπ' αὐτοῖς Ἀποστόλου μέχρι τοῦ νυνὶ ἐπισκόπου αὐτῶν (2). Δότω ἡμῶς λόγον τῷ Θεῷ ἢ Παπικῇ ἐκκλησίᾳ περὶ τῆς ἀπωλείας 80 ἑκατομμυρίων Χριστιανικῶν λαῶν διότι καὶ καταχρήταις αὐτῆς ἐγένοντο αἰτία, ὅπως οἱ λαοὶ οὗτοι κυματίζονται σήμερον ἄνευ πηδαλίου καὶ ἰστιῶν ἐν τῷ τρικυμιώδει παλάγῃ τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ, στερούμενοι τῆς ἱερωσύνης καὶ τῶν λοιπῶν ἱερῶν Μυστηρίων, δι' ὧν ὁ Κύριος ὑπεσχέθη, αἶνα ἢ μεθ' ἡμῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (1).

Κεφαλ. II, ἐν ᾧ ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ Προτεστάνται πολεμοῦντες τὴν ἱεράν παράδοσιν, ἀντικρυσ αὐτὴν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν πολεμοῦσιν.

α Ἄρ, οὖν, ἀδελφοί, στήκετε καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, αἱ ἐδιδάχθητε εἴτε διὰ λόγου εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν» Β'. Θεσσαλονικ. Β'. 15'

Ταῦτα ἔγραψεν ὁ μέγας τῶν ἐθνῶν Ἀπόστολος πρὸς τὴν ἐν Θεσσαλονικίᾳ ἐκκλησίαν κατὰ τὸ ὅριον σωτήριον ἔτος καθ' ὃ μία καὶ μόνη γραφὴ, ἡ πρώτη πρὸς Θεσσαλονικίαις αὐτῶ τούτου τοῦ Ἀποστόλου ἐπιστολὴ ἦν γεγραμμένη, οὐδὲν δὲ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων καὶ τῶν λοιπῶν θεοπνεύστων βιβλίων τῶν ἀποτελούντων τὸν Κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶχε γραφῆ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Καινὴ Διαθήκη, ὡς σήμερον ἔχομεν αὐτὴν, ἀποτελέσθη μόλις περὶ τὸ

μαρτυρομένη διὰ τῆς ἀρνήσεως τῆς Ἀποστολικῆς διαδοχῆς, ὃ δὲ Παπισμὸς δὲ τῆς ὑεροπαγῆς τῆς ἐξουσίας αὐτῶν καὶ τῆς ἐκμηδενίσεως αὐτῶν (τῶν ἐπισκόπων), διότι θεωρεῖ αὐτοὺς οὐχὶ ἴσους πρὸς τὸν Πάπαν τὸν ἀπλῶς *primum inter pares* ἀλλ' ἀπλᾶ ὄργανα καὶ ὑπηρετας αὐτοῦ κατέχοντες τὴν θέσιν αὐτῶν *apostolicae sedis gratia* (ἐλέω τοῦ ἀποστολικοῦ Θρόνου», Ὅρα Ν' Δαμαλά Ἐθεσιν πρὸς τὴν ἱεράν Σύνοδον Περὶ τῶν Βόννης πεπραγμένων καὶ κρίσεις περὶ αὐτῶν.

Ἰσον μ' ἡ σωτήριον ἔτος, ὡς ἱστορικῶς κάλλιστα δυναμέθα ν' ἀποδείξωμεν, ἐπεταί, ὅτι αἱ κατὰ τόπους διάφοροι Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, αἱ ἀποτελοῦσαι τὴν Μίαν, Ἀγίαν, καθολικὴν καὶ Ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, ἐκυβερνῶντο ἐπὶ 1000 ἐλόκληρα ἔτη ὀδηγούμεναι ὑπὸ τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ὅπερ ὑπεσχέθη ὁ Σωτὴρ ὅτι θὰ πέμψῃ, ὅπως ὀδηγῇ τὴν ἐκκλησίαν Αἰτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὑπὸ τῆς προφορικῆς παραδόσεως περὶ τῶν ὑψίστων δογματικῶν καὶ ἠθικῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν θαυμάτων τοῦ Σωτῆρος, ἧτις ἐναυλος εἰσέτι καὶ καθαρὰ διεσώζετο ἐν τῇ συνειδήσει τῶν αὐτοπτῶν καὶ ὑπηρετῶν τοῦ λόγου τῆς Ζωῆς, καὶ τῶν ἀκολουθῶν ταύτων, δι' ὧν διεδίδοντο εἰς ἀπάσας τὰς ἐν τῇ ὑψηλίᾳ ἐκκλησίας. Ὁ Μακάριος Εἰρηναῖος ἀναφέρων περὶ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ κατὰ τὸ 1770ν σωτήριον ἔτος μεταξὺ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐθνῶν τῆς πέραν τοῦ Ῥήνου Γερμανίας (Germania Transrhenana), λέγει, ὅτι ταῦτα ἐπίστασαν « *sine charta et atramento scriptam habentes per Spiritum in cordibus suis salutem* = ἄνευ χάρτου καὶ μέλανος γεγραμμένην ἔχοντα διὰ τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τὴν σωτηρίαν» (1). Καὶ τρώντι, ἐὰν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ Σωτῆρος θεμελιούντος τὴν ἐκκλησίαν Αὐτοῦ ὀψόμεθα ὅτι αὕτη ἐθεμελιώθη οὐχὶ δι' ἐγγράφου, ἀλλὰ διὰ προφορικοῦ λόγου. Ἐπειδὴ ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶναι φιλοσοφικὸν τι σύστημα, ἀποκύημα δηλ. ἀνθρωπίνου νοός, ὅπερ χρῆζει γραφῆς, ἵνα μὴ περιπέσῃ εἰς λήθην, ἀλλὰ ἰεροσχεῖα τῆς καρδίας καὶ τοῦ συναισθήματος, ἀποκάλυψις θεία καὶ ὑπερφυσικὴ, ἠδύνατο καὶ διὰ μόνης τῆς ἐπιστάσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος, ὅπερ οὐδέποτε ἄπεστι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας, κατὰ τὴν ῥητὴν ὑπόσχεσιν Αὐτοῦ, ἀγράφως νὰ ὑφίσταται μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων. Ὡστε ἂν οἱ Θεόπνευ-

(1) Iren. adversus haeres. III. 4.

στοι Εὐαγγελισταὶ καὶ Ἀπόστολοι ἔγραψαν τὴν Καινὴν Διαθήκην οὕτως, ὡς ἔχομεν αὐτήν, ἔπραξαν τοῦτο ἐξ ἀνάγκης. Λόγου χάριν αἱ κομματικαὶ διαιρέσεις τῶν χριστιανῶν τῆς Κορίνθου ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον ὅπως γράψῃ τὰς δύο πρὸς Κορινθίους ἐπιστολάς αὐτοῦ, ὡς αἱ ψευδοδιδασκαλίαι τινῶν ἐν Εφέσῳ καὶ Κολοσσαῖς ἐξ Ἰουδαίων χριστιανῶν παρώρμησαν αὐτὸν εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν πρὸς τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἐπιστολῶν αὐτοῦ κτλ. Ἐν τοῖς εὐαγγελίοις δὲ καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ ἐν γένει ἐν ἀπάσῃ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ὡς ἔχομεν αὐτήν, βεβαίως δὲν ἔγράφισαν πάντα, ἀλλὰ μόνον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν, εἴτε δογματικά, εἴτε ἠθικά. Διότι οἱ μακάριοι Ἀπόστολοι γράφοντες τὰς ἐπιστολάς αὐτῶν δὲν ἠδύναντο νὰ περιλάβωσιν ἐν αὐταῖς πάντα, ἀλλὰ μόνον τὰ σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀφορμὴν, ἐξ ἧς παρεκινήθησαν νὰ γράψωσιν. Ἐπειδὴ δὲ περὶ ἄλλων ἀντικειμένων πραγματεύονται αἱ μὲν τῶν ἐπιστολῶν, περὶ ἄλλων δὲ αἱ δὲ, ὁ ἐπιχειρῶν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν Ἀγίαν Γράφην μονομερῶς, μὴ συγκρίνων δηλ. τὴν μίαν γραφὴν πρὸς τὴν ἄλλην, ἀλλ' ἀπαραλληλίστως ἀκολουθῶν τὴν διδασκαλίαν μιᾶς καὶ μόνης δύναται νὰ περιπέσῃ εἰς μυρίας πλάνας, ἀντιφάσεις καὶ παραλογισμούς· οὕτω λ. χ. ἐπλάνηθησαν ὁ Λούθηρος, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Προτεσταντῶν, ὁ Althammer, οἱ συγγραφεῖς τῶν Μαγδεμβουργικῶν ἑκατονταετηρίδων (Centuriatores), ὁ Wetstein, ὁ Kern, ὁ de Wette, ὁ Schleiermacher καὶ ἄλλοι ἀπορρίψαντες τὴν τοῦ Ἀποστόλου Ἰακώβου ἐπιστολήν, ὡς εὐρίσκοντες δὴθεν ἀντίρρασιν μεταξὺ τῆς διδασκαλίας τοῦ Παύλου καὶ τῆς ἐν τῇ τοῦ Ἰακώβου περὶ πίστεως καὶ ἔργων θεωρίας, (1) δι' ἣν ἀποπλάνησιν καὶ αὐτοὶ οἱ Προτεστάνται ἐμέμψθησαν τὸν Λούθηρον καὶ τοὺς περὶ αὐτόν. Ἐπειτα τὸ ἔργον τῶν Ἀποστόλων δὲν ἦτο τὸ συγγράφειν, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελιζέσθαι, δηλ. τὸ

(1) ὅρα Ν. Διαμὰ εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἐρμηνίαν τῆς Καινῆς Διαθήκης. Σελ. 508.

κρύπτειν, διότι τοῦτο ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ Κύριος (1) καὶ ὅτε δὲ ὑπὸ τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθησαν νὰ γράψωσιν, ὑπεμίμησκον μόνον διὰ τῆς γραφῆς τοὺς πιστοὺς τὴν ὑπ' αὐτῶν μεταδοθεῖσαν προφορικὴν διδασκαλίαν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τῆς Καινῆς Διαθήκης βλέπομεν μᾶλλον ἠθικὴν ἢ δογματικὴν διδασκαλίαν λ. χ. ἡ περὶ τῆς Ἀγίας Τριάδος ὑψίστη διδασκαλία, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον τῆς ἀμωμῆτου ἡμῶν πίστεως, μόνον ἀκροθιγῶς πως καὶ ὡς ἐν παρόδῳ ἀναφέρεται ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων. Ἐνῶ δὲ κατὰ τὴν Ἀποστολικὴν ἐποχὴν ὑπῆρχον διάφορα χάρισματα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (2), οὐδαμοῦ τῆς Γραφῆς βλέπομεν συγγραφικὸν χάρισμα. Ὁ Ἀπόστολος τῶν ἔθνῶν γράφων πρὸς τὸν Τιμόθεον, προτρέπει αὐτὸν νὰ μεταδώσῃ τὴν ὑγιαίνουσαν διδασκαλίαν «πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξαι», παραπέμπων αὐτὸν οὐχὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ, ἢ εἰς τὰς τῶν ἄλλων Ἀποστόλων, ἀλλ' εἰς «ἀ ἤκουσε παρ' αὐτοῦ» (3) ῥήματα ζωῆς Ἀλλαχοῦ δὲ (4) λέγει, ὅτι ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἢ δὲ ἀκοή διὰ ῥήματος Θεοῦ». Ἄρα, εἰ ἐξ ἀκοῆς—προφορικῆς διδασκαλίας, οὐ διὰ χάρτου, εἰ ἐκ ῥήματος, οὐ διὰ γραφῆς. Πρὸς δὲ τούτοις «τριετίαν ὄλην ὁ μακάριος Παῦλος νύκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπαύσατο μετὰ δακρύων νουθετῶν ἕνα ἕκαστον τῶν Ἐφεσίων» (5). Καὶ ὅμως ἐκ τῆς τριετοῦς ταύτης διδασκαλίας οὐδὲν ἔγραψεν. Ἡ ἱερά λοιπὸν Παράδοσις προηγήθη τῆς συγγραφῆς τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Αὕτη ἐκυβέρνησα τὴν ἐκκλησίαν ἐπὶ 100 σχεδόν, ὡς εἶδομεν, ἔτη, ζωσα ἐν τῇ συνειδήσει τῇ καρδίᾳ καὶ τοῖς χεῖλεσι τῶν πιστῶν. Δὲν ἔγράφισαν λοιπὸν πάντα, ἀλλὰ μόνον τὰ ἀπολύτως ἀναγκ-

(1) Ματθ. κη'. 19. Μάρκ. ιετ'. 15.

(2) Ρωμαίους ιβ'. 6, 7. Α'. Κορινθ. ιβ'. 4, 5, , 160. Β'. Κορινθ. 4, 13. Πέτρ. Α'. δ'. 40 κτλ. (3) Β'. τιμῆθ. β'. 2.

(4) Ρωμαίους Γ'. 17. (5) Πράξεων Κ'. 31.

καία. Ἡ δὲ Ἁγία Γραφή, τὰ βιβλία δηλαδή πάντα τὰ ἀποτε-
 λούντα τὴν Καινὴν Διαθήκην δὲν περιέχουσιν ἢ ἐκεῖνα μόνον
 ἐκ τῆς ἀγράφου παραδόσεως, ὅσα, ὡς εἶπομεν ἦσαν ἀπολύτως
 ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν, εἴτε ἠθικὰ εἴτε δογματικά. Καὶ αὐ-
 τὴ δὲ ἡ συγγραφεῖσα ἱερὰ Παράδοσις, δηλ. ἡ Καινὴ Διαθή-
 κη δὲν ἠρμηνεύετο ἄλλως ἢ παραλληλιζομένη πρὸς τὴν ἀγρα-
 φον ἱερὰν Παράδοσιν τὴν διατηρουμένην καὶ οὖσαν ἐπίσης σε-
 βαστὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Δι' αὐτῆς ἠρμηνεύοντο καὶ τὰ σκοτει-
 νὰ καὶ δυσνόητα ἐκεῖνα χωρία, ἅτινα, κατὰ τὸν Ἀπόστολον
 Πέτρον (1), περιέχουσιν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου, καὶ ἅτινα,
 ὡς καὶ ἄλλας γραφάς, διέστειρον οἱ αἰρετικοὶ πρὸς ἰδίαν αὐ-
 τῶν ἀπώλειαν. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐρέροντο
 διάφορα εὐαγγέλια καὶ διάφοραι ἐπιστολαί, ἡ Καθολικὴ ἐκ-
 κλησία ποῦ ἠδύνατο νὰ στριγυθῇ, ὅπως ἐκ τῆς πληθῆος τῶν
 συγγραφεῶν ἐκείνων λάβῃ τὰ ῥόδα καὶ ἀπορρίψῃ τὰς ἀκάνθας,
 ἢ ἐπιτιθεῖσα ταύτας ἐπὶ τῆς πλάστιγγος τῆς ἱερᾶς παραδό-
 σεως; Διότι γνωστόν, ὅτι ὁ Κανὼν (Regula) ἡ ἡ ἄθροισις τῶν
 βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς ἓν ὅλον ἐγένετο μόλις περὶ
 τὰς ἀρχὰς τοῦ Δου αἰῶνος. Ὡστε μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης,
 καθ' ἣν ὀριστικῶς πλεονὸν πάντα τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθή-
 κης ἔλαβον καθολικὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ χαρακτῆρα, ἐνῶ μέχρι
 τοῦδε τινὲς παρεδίχοντο τὰ μὲν, τινὲς δὲ τὰ δέ, ἡ ἐκκλη-
 σία ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ μόνης τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, πρὸς ἣν πα-
 ρέβαλλε τὰς φερομένας ἐν αὐτῇ διαφορὰς γραφάς. Ἡ ἱερὰ λοι-
 πὸν παράδοσις ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἡ Λυθία λίθος, δι' ἧς
 αὕτη διέκρινε τὸ ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς, καὶ τὸ γνήσιον ἀπὸ
 τοῦ μὴ τοιοῦτου. Δίκαιον λοιπὸν ἔχει ὁ Κ. Baile, λέγων «Si-
 ne Ecclesiae auctoritate non plus fidei Mathaeo adhiberem
 quam Tito Livio = ἄνευ τοῦ κύρους τῆς ἐκκλησίας δὲν θὰ
 παρεῖχον πλείονα πίστιν τῷ Ματθαίῳ, ἢ ὅσῃν τῷ Τίτῳ Λυ-

(1) Πέτρον Β' Γ' 16

εῖω». Καὶ τοῦντι ἐγὼ αὐτὸς, ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον πῶς ἠδύ-
 ναμην νὰ παραδεχθῶ τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον ὡς τοιοῦτον, ἐάν ἡ
 ἐκκλησία δὲν μὲ ἐβεβαίω, ὅτι τοιοῦτόν ἐστι; Ἐχόντες λοιπὸν
 ἐν τῇ συνειδήσει τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας ἀκεραίαν καὶ κα-
 θαράν σωζομένην τὴν ἱερὰν Παράδοσιν οὐδόλως σκανδαλιζό-
 μεθα, ἀν ἡ φθορὰ τῶν χρόνων, καὶ ἡ ἀμάθεια τῶν ἀντιγρα-
 φέων προὔξενησε καὶ εἰς τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅ,τι καὶ
 εἰς τὰ λοιπὰ ἐξωτερικὰ βιβλία, «Les Catholiques, λέγει ὁ Κ.
 Ριχάρδος Σίμων qui sont persuadés, que leur religion ne de-
 pend pas seulement du texte de l'Écriture, mais aussi de la
 tradition de l'église, ne sont point scandalisés de voir, que la
 malheur des temps, et la negligence des copistes aient appor-
 tés des changements aux livres sacrés aussi bien, qu' aux li-
 vres profanes. Il n' y a que des Protestants pré occupés, ou
 ignorants qui puissent s' en scandaliser—Οἱ Καθολικοὶ (ὀρθό-
 δοξοὶ καὶ Δυτικοί), οἵτινές εἰσι πεπεισμένοι, ὅτι ἡ Πίστις αὐ-
 τῶν δὲν ἐξαρτᾶται μόνον ἐκ τοῦ κειμένου τῶν Ἁγίων Γρα-
 φῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, οὐδόλως
 σκανδαλιζονται ἐλέποντες, ὅτι ἡ δυστυχία τῶν χρόνων, καὶ
 ἡ ἀμέλεια τῶν ἀντιγραφεῶν ἐπέφερον μεταβολὰς καὶ εἰς τὰ
 ἱερὰ βιβλία, ὡς καὶ εἰς τὰ θύραθεν. Μόνον ἀμαθεῖς καὶ προ-
 ληπτικοὶ Προτεστάνται δύνανται νὰ σκανδαλιζῶνται διὰ τοῦ-
 το» (1). Ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν ἐν τῷ προλόγῳ λέγει, «que les
 Protestants n' ont aucun principe assuré de leur religion en re-
 jettant la tradition de l'église—ὅτι οἱ Προτεστάνται οὐδεμίαν
 ἀσφαλῆ ἀρχὴν τῆς ἑαυτῶν πίστεως ἔχουσιν ἀπορρίπτοντες
 τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας». Τοῦντι οὐδεμίαν ἀσφαλῆ ἀρ-
 χὴν δύνανται νὰ ἔχωσι διότι ὡς εἶδομεν ἐν τῷ 1ῳ Κεφαλαίῳ,
 ἡ ἀναρχία διεχώρησεν αὐτοὺς εἰς ἄπειρα τεμάχια Κοινοτήτων

(1) Histoire Critique du Vieux Testament. Paris. 1678. ὅρα καὶ ἑξέτα-
 σιν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῆς Κ. Διαθήκης τοῦ Σεβαστοῦ καθηγητοῦ Ν.
 Δαμαλά.

ἀσυμφώνων, αἵτινες κάλλιστα δύνανται νὰ παραστήσωσι τὸ δράμα τῆς Βαβέλ. Τούτου ἕνεκα εἶπομεν ἐν ἀρχῇ τοῦ Κεφαλαίου τούτου, ὅτι οἱ Προτεστάνται πολεμοῦντες τὴν ἱεράν Παράδοσιν, αὐτὴν τὴν Ἀγίαν Γραφὴν πολεμοῦσιν, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ μέρος τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως, περιέχον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν. Πόσον δὲ ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία ἀπρίξ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως εἶχετο, γίγνεται δῆλον ἐκ τῶν χωρίων τῶν Ἀποστολικῶν Πατέρων. Ὁ Μακάριος Εἰρηναῖος ἀναφέρων, τί ὁ ἱερός τῆς Σμύρνης ἐπίσκοπος, ὁ Πολύκαρπος, ἐδίδασκε, λέγει «Polycarpus haec semper docuit, quae ab Apostolis dicerat quae et ecclesia tradidit, et sola sunt vera. . . . is enim est, qui sub Aniceto quum advenissent in urbem, multos ex haereticis convertit in ecclesiam Dei, unan et solan hanc veritatem annuntians ab Apostolis percepisse se, quam et ecclesia tradidit(1)» ὁ Πολύκαρπος ἐκεῖνα πάντοτε ἐδίδασκεν. ὅσα παρὰ τῶν Ἀποστόλων εἶχε μάθει, καὶ ἅπερ τῇ ἐκκλησίᾳ παραδέδωκε, καὶ μόνον εἰσὶν ἀληθῆ . . . Ὅς, κατὰ τὴν τοῦ Εὐσεβίου μετάφρασιν (2), καὶ ἐπὶ Ἀνικητοῦ ἐπιδημίας τῇ Ῥώμῃ, πολλοὺς ἀπὸ τῶν προσηρημένων αἰρετικῶν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, μίαν καὶ μόνην ταύτην ἀλήθειαν κηρύξας ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων παρεληφέναι, τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδομένην». Ἀλλὰ πόσον ζωηρῶς ἐκπρόχεται περὶ τῆς ἱερᾶς παραδόσεως ὁ ἱερός Παπίας ἀνὴρ Ἀποστολικός! Ἀκούσωμεν τὸ χωρίον αὐτοῦ, ὅπερ διέσωσεν ἡμῖν ὁ Εὐσεβίος. (3) «Αὐτός γε μὴν λέγει, ὁ Παπίας, κατὰ τὸ προοίμιον τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκροατὴν μὲν καὶ αὐτόπτην οὐδαμῶς ἑαυτὸν γενέσθαι τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων ἐμφανί, παρεληφέναι δὲ τὰ τῆς Πίστεως παρὰ τῶν ἐκείνοις γνωρίμων διδάσκει δι' ὧν φησι λέξεων. Οὐκ ὀκνήτω δέ σοι καὶ

(1) Iren adversus haereses III. 3.—(2) Ἐκκλ. ιστορ. βιβλ. Δ'. κεφ. 44ον.—(3) Εὐσεβ. Ἐκκλ. ιστορία βιβλ. Γ'. κεφ. 39.

ὅσα ποτὲ παρὰ τῶν Προσβυτέρων καλῶς ἔμαθον, καὶ καλῶς ἐμνημόνευσα, συγκατατάξι ταῖς ἐρμηνείαις, διαθεβαιοῦμενος ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ τοῖς πᾶ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον, ὥσπερ οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ τοῖς τᾶληθῆ διδάσκουσιν οὐδὲ τοῖς τὰς ἄλλοτρίας ἐντολὰς μνημονεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς τὰς παρὰ τοῦ Κυρίου τῇ πίστει δεδομένας, καὶ ἀπ' αὐτῆς παραγινομένας τῆς ἀληθείας. . . . οὐ γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων ποσοῦτόν με ὤφελειν ὑπελάμβανον, ἔσον τὰ παρὰ ζώσης φωνῆς καὶ μενοῦσης». Ἀλλὰ καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς πλεῖστα περὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως ἀναφέρει λέγων (1) «Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακρίας σῶζοντες διδασκαλίας παράδοσιν εὐθύς ἀπὸ Πέτρου τε καὶ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρός ἐκδεχόμενος, ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν ὅμοιοι. Ἦκον δὲ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικά καταθησόμενα σπέρματα». Καὶ αὐθις «Λύτικα οὐ πολλοῖς ἀπεκάλυψεν, ἀ μὴ πολλῶν ἦν, ὀλίγοι δὲ οὗς προσήκειν ἠπίστατο, ἐλδέξασθαι καὶ τυπωθῆναι πρὸς αὐτὰ· τὰ δὲ ἀπόρητα, καθάπερ ὁ Θεός, λόγῳ πιστεύεται, οὐ γράμματι» (2). Καὶ πάλιν «Καὶ ἐτι σφαιστερον ἐκκαλύπτει τὸ μὴ πάντων εἶναι τὴν γνῶσιν, ἐπιλέγων. Προσευχόμενοι ἅμα καὶ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λαλήσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, δι' ὃ καὶ δέδεμαι, ἵνα φανερώσω αὐτό, ὡς δεῖ με λαλήσαι· ἦν γὰρ τινα ἀγράφως παραδιδόμενα αὐτῆς τοῖς ἐβραίοις» (3). Ἀλλὰ διὰ μακρῶν ὀμιλεῖ περὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως ὁ αὐτὸς οὕτως «Ὁ γνωστικός ἄρα ἡμῖν μόνος ἐν αὐταῖς καταγεγραμμέναις τῆς γραφῆς τὴν ἀποστολικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν σῶζον ὀρθοτομίαν τῶν δογμάτων, κατὰ τὸ εὐαγγέλιον ὀρθότατα βιοῦ, τὰς ἀ-

(1) Στωματ. Α'. κεφ. I § 11 12.—

(2) Στωματ. Α'. κεφ. 1. + 13. (3) Αὐτόθεο ε', κεφ. 40. § 63

ποδείξεις, ὡς ἂν ἐπιζητήσῃ ἀνευρίσκειν, ἀναπεμπόμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀπὸ τε νόμου καὶ Προφητῶν, ὁ γὰρ βίος, οἶμαι, τοῦ γνωστικοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐστίν, ἢ ἔργα καὶ λόγοι τῆ τοῦ Κυρίου ἀκόλουθοι παραδόσει . . . οἱ τοίνυν τῶν ἀσεβῶν ἀπτόμενοι λόγων, ἄλλους τε ἐξάρχοντες, μηδὲ εὖ τοῖς λόγοις τοῖς θείοις, ἀλλὰ ἐξημαρτημένως συγχρώμενοι, οὔτε αὐτοὶ εἰσίσαισι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, οὔτε, οὐς ἐξηπάτησαν, ἐῶσι τυγχάνειν τῆς ἀληθείας, ἀλλ' οὐδὲ τὴν κλεῖν ἔχοντες αὐτοὶ τῆς εἰσόδου, ψευδῆ τέ τινα, καὶ, ὡς φησιν ἡ συνήθεια, ἀντικλεῖδα, δι' ἧς οὐ τὴν αὐλαίαν ἀναπετάσαντες, ὥσπερ ἡμεῖς διὰ τῆς τοῦ Κυρίου παραδόσεως εἰσιμεν, παράθυρον δὲ ἀνατεμόντες, καὶ διορυζάντες λάθρα τὸ τειχίον τῆς ἐκκλησίας ὑπερβαίνοντες τὴν ἀλήθειαν, μυσταγωγοὶ τῆς τῶν ἀσεβῶν ψυχῆς καθίστανται» (1). Ἐκ τούτων δὲ γίνεσθαι δῆλον, ὅτι ὁ Κλήμης διπλοῦν τινὰ παρεδέχετο Κανόνα, τὸν τῆς Πίστεως, καὶ τὸν ἠθικόν, τουτέστι τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ τὴν Παράδοσιν, τὴν ὁποῖαν οἱ Ἀγιοὶ Ἀπόστολοι καὶ Διδάσκαλοι παρέδωκαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν, ἐνθα ὡς πολύτιμός τις παρκαταθήκη διασώζεται ἡ ἀλήθεια. Ἐπειδὴ δὲ τὴν Ἀγίαν Γραφήν ἔχουσι καὶ οἱ αἵρετικοί, καὶ δὲν παρεκτρέπονται τῆς ἀληθείας, εἰμὴ καθ' ὅσον ἢ ἀπορρίπτουσι τὰ ἱερά ἐκείνης βιβλία, ἢ δι' ἡμαρτημένης ἐρμηνείας διαστρέφουσιν αὐτὰ πρὸς στερῶσιν τῆς ἰδίας αὐτῶν πλάνης, ἔπεται ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κλήμεντος, ὅτι αἱ ἄγραφοι παραδόσεις εἶναι ἀναγκαῖαι, διότι δι' αὐτῶν καὶ ἡ ἀληθὴς Γραφή διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἀποκρύφου σφά διατηρουμένη καὶ ἀκέραιος ἀπὸ τῶν ὑποβολιμαίων βιβλίων, καὶ ἡ ἀληθὴς αὐτῆς ἔννοια γίνεται καταληπτὴ» (2).

(1) Αὐτόθι Ζ'. κεφ. 16. §. 104. — κεφ. 17. §. 106.

(2) ὅρα Φιλολογ. καὶ Κριτικ. ἱστορίαν τῶν Ἀγίων Πατέρων. Τόμ. Α', Σελ. 374, τοῦ Σέβαστου Καθηγητοῦ Κ. Κ. Κωνσταντίνου.

Ἡ δύναμις νὰ παραγάγωμεν ἀπείρους περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως μαρτυρίας τῶν μεγάλων τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας Πατέρων καὶ Διδασκάλων ἀλλ' ἀρκούμεθα νὰ κλείσωμεν τὰς τῶν Πατέρων μαρτυρίας διὰ τῆς μαρτυρίας ἐνός, οὗ τὴν ἀγιότητα, τὴν σταθερότητα ἐν τῇ πίστει, καὶ τὴν σοφίαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀγιομάχοι Προτεστάνται ἀναγκάζονται νὰ ὁμολογήσωσιν, ὡς ἰδίως ὡσὶν ἡμεῖς αὐτοὶ πολλάκις παρ' αὐτῶν ἠκούσαμεν, τοῦ Μεγάλου, λέγομεν, Βασιλείου. «Τῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων, λέγει, τὰ μὲν ἐκ τῆς ἐγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν Ἀποστόλων Παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδεδήμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν αὐτὴν ἰσχύον ἔχει πρὸς τὴν εὐσέβειαν· καὶ τούτοις οὐδεὶς ἀντιτερεῖ, ὅστις γε κἂν κατὰ μικρὸν γοῦν θεσμῶν ἐκκλησιαστικῶν πεπεύραται. Εἰ γὰρ ἐπιχειρήσαιμεν τὰ ἄγραφα τῶν ἐθνῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθοιμεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καιρία ζημιούντες τὸ εὐαγγέλιον [ὅπως τὸ ἔπαθον οἱ Προτεστάνται], μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα ψιλὸν περιϊστῶντες τὸ κήρυγμα. Οἶον (ἵνα τοῦ πρώτου καὶ κοινοτάτου μνησθῶ) τῷ τύπῳ τοῦ Σταυροῦ τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλπιότατας κατατηχαινεσθαι, τίς δὲ διὰ γράμματος διδάξας; Τὸ πρὸς ἀνατολὰς τετράρθαι κατὰ τὴν προσευχὴν, ποῖον ἐδίδαξεν ἡμᾶς γράμμα; Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ Ποτηρίου τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἁγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλέλοιπεν; Οὐ γὰρ δὴ τούτοις ἀρκούμεθα, ὧν ὁ Ἀπόστολος ἢ τὸ Εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη ἀλλὰ καὶ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἕτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυστήριον τὴν ἰσχύον, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες. Εὐλογοῦμεν δὲ τό, τε ὕδωρ τοῦ βαπτίσματος, καὶ τὸ ἔλαιον τῆς χρίσεως, καὶ προσέτι αὐτὸν τὸν βαπτίζομενον ἀπὸ ποίων ἐγγράφων; οὐκ ἀπὸ τῆς σιωπωμένης καὶ μυστικῆς παραδόσεως; Τί δὲ; αὐτὴν τοῦ ἐλαίου τὴν

χρίσιν, τίς λόγος γεγραμμένος ἐδίδαξε ; Τὸ δὲ τρις βαπτίζεσθαι τὸν ἄνθρωπον, πόθεν ; Ἀλλὰ καὶ ὅσα περὶ τὸ βάπτισμα, ἀποτάσσεσθαι τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐκ ποίας ἐστὶ γραφῆς ; οὐκ ἐκ τῆς ἀδημοσιεύτου ταύτης καὶ ἀπορητοῦ διδασκαλίας, ἣν ἐν ἀπολυπραγμονήτῳ καὶ ἀπεριεργάστῳ σιγῇ οἱ Πιτέρες ἡμῖν ἐφύλαξαν, καλῶς ἐκεῖνο δεδεδεγμένοι, τῶν μυστηρίων τὸ σεμνὸν σιωπῇ διασώζεσθαι ; « Ἄ γὰρ οὐδὲ ὑποπτεύειν ἔξεστι τοῖς ἀμυήτοις, τούτων πῶς ἂν ἦν εἰκὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκθριαμβεύειν ἐν γράμματι ; » (1).

Μετὰ τὴν ἀμερόληπτον καὶ εἰλικρινῆ τῶν εἰρημένων ἀνάγνωσιν πεπεισμεθα, (2) ὅτι ὁ ἀναγνώστης ἀποφανθήσεται, ἂν οἱ Προτεστάνται δὲν καταπολεμῶσιν αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Γραφὴν, ὅταν πολεμῶσι τὴν ἱεράν Παράδοσιν.—

Κεφ. Πέμπε, ἐν ᾧ ἀποδεικνύεται, ὅτι οἱ Προτεστάνται πολεμοῦντες τὴν πραγματικότητα ἢ Μετουσίωσιν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Γραφὴν πολεμοῦσι.—

« Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλώμενον. . . Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, τὸ τῆς Κοινωνῆς Διαθήκης, τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυνόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. . . Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν » (Ματθ. Κς'. 26 Μάρκ. 14. 22. Λουκ. ΚΒ'. 19).

Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀρετὴ παραβάλλονται πρὸς κλίμακα, ἣν ἡ ἀναβαίνομεν καὶ φθάνομεν ἐνούμενοι μετὰ τοῦ ἄκρου τῆς ἐ-

(1). Ὁρα Βασιλείου τοῦ Μεγάλου Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Κεφ. ΚΕ' Πρὸς καὶ Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ ἱερῶν Κανόνων ὑπὸ Γ. Ράλλη καὶ Μ. Ποτλῆ, Τόμ. Δ'. σελ. 233 234.—

(2) Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ πικραθεῖναι ἐνταῦθα, καὶ τὰ ἐν Βόννη συμπεριφευγμένα μεταξὺ Ὁρθοδόξων, Παλαιοκαθολικῶν καὶ Ἀγγλικανῶν. « Μετὰ

φέσεως ἡμῶν ἀγαθοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ κατακρημνιζόμεθα καταβαίνοντες εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν ἀπειρῶν κακῶν. Καθὼς δὲ ὅταν μικρὰ τις πρόοδος γένηται ἐν τινι ἀρετῇ, αὕτη μὲν κατὰ μικρὸν ἀπειροπλασιάζεται καὶ ὑπεραυξάνει, ἡ δὲ μία ἀρετὴ φέρει καὶ τὰς ἄλλας, οὕτως, ὅταν μίαν τινὰ τῆς κλίμακος τῆς κακίας καταβῇ τις βαθμίδα, παρασύρεται φεῦ ! τότε καὶ

ταῦτα ὁ Πρόεδρος ἀνέγνω γερμανιστὶ καὶ ἀγγλιστὶ τὴν ἐξῆς θέσιν Θου « Ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἡ γνησία Παράδοσις, τ. ε. ἡ διηνεκὴς διὰ τε προφορικῶ καὶ ἐγγράφου λόγου μετάδοσις τῆς ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων κατὰ πρῶτον διδαχθείσης διδασκαλίας εἶναι πηγὴ γνώσεως ἔχουσα κατὰ θεῖαν βούλησιν ἀθθεντικὸν κύρος εἰς πάσας τὰς ἀλλήλας διαδεχομένης γενεάς τῶν Χριστιανῶν. Ἡ παράδοσις αὕτη γινώσκεται ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς συμφωνίας τῶν μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν σωμάτων τῶν διατελούντων ἐν ἱστορικῇ συνεχείᾳ μετὰ τῆς ἀρχεγόνου ἐκκλησίας, ἔνθεν δὲ δι' ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ ἐκ τῶν ἐγγράφων μνημείων πασῶν τῶν ἑκατονταετηρίδων ». — Ἐρωτιθεὶς ὁ Πρόεδρος ὑπὸ τοῦ Ἰάννου ποῖα εἶναι τὰ μεγάλα ἐκκλησιαστικά σώματα, ἀπεκρίθη, ὅτι εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία, ἐξαιρουμένων τῶν μερίδων ἐκείνων, αἵτινες διέρρηξαν τὴν ἱστορικὴν συνέχειαν, ὡς ἡ ἐκκλησία τῆς Γενεύης ὑπὸ τὸν Καλβίνον. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Pittsburgh καὶ ὁ Howson εἶπον, ὅτι παραδέχονται τὴν θέσιν, καθ' ὅσον δι' αὐτῆς δὲν αἴρεται, ὅτι ἡ Ἁγία Γραφὴ εἶναι ὁ Κανὼν τῆς Πίστεως. Ὁ δὲ Liddon εἶπεν, ὅτι ἡ θέσις εἶναι ὀρθοτάτη διότι, εἰ καὶ φαίνεται ἀντικειμένη πρὸς τὸ ἔκτον τῶν 39 ἄρθρων τῆς Ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας, οἱ λόγοι ὅμως τοῦ ἄρθρου τούτου « Παρ' οὐδενὸς δύναται νὰ ἀπαιτηθῇ νὰ πιστεῦθῃ ὡς ἄρθρον Πίστεως πᾶν ὅ,τι δὲν ἀναγιώσκεται ἐν αὐτῇ (τῇ Γραφῇ) ἢ δὲν δύναιται νὰ ἀποδειχθῇ δι' αὐτῆς » συναπτόμενοι μετὰ τοῦ Θεοῦ ἄρθρου, καθ' ὃ ἡ ἐκκλησία ἔχει ἀθθεντικὸν κύρος ἐν ἀμφισβητήσεσι, περὶ Πίστεως» δικαιοῦσι τὴν παραδοχὴν τῆς θέσεως » ἔρα Ἐκθεσιν πρὸς τὴν ἱεράν Σύνοδον τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος περὶ τῶν ἐν Βόννη πεπραγμένων κατὰ τὸ 1874 ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ Καθηγητοῦ Κ. Ζ. Ρώσση. Πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ συγγράμματος « Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ χρόνῳ τῆς θεμελιώσεως » ὑπὸ τοῦ περὶ φημοτέρου τῆς ἐποχῆς ἡμῶν Θεολόγου, τοῦ κ. Dollinger, λέγοντος « Ἡ ἐκκλησία συστάσα διὰ τῆς Προφορικῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀμέσου ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων, ὑφίστατο ἤδη εἰκοσιν

καταβαίνει καὶ τὰς ἄλλας. Τοῦτο βλέπομεν ἐν τοῖς ἀρχηγοῖς τῆς Μεταρρυθμίσεως. Θελήσαντες οὗτοι νὰ ἐξαναστῶσι κατὰ τῆς πᾶν ὄριον ὑπερβάσεως ἐπὶ καινοτομίᾳ τε καὶ καταχρήσει Παπικῆς ἐκκλησίας, καὶ μὴ διακρίναντες τὴν χάσιν τῆς καταχρήσεως, ἐπολέμησαν ἀμφοτέρως. Ἴδου ποῦ συνήθως ἄγει τὸν ἄνθρωπον τὸ ἐπισφαλές αὐτοῦ λογικόν, ὅταν ἐπιχειρῇ τι καὶ μάλιστα θρησκευτικὴν μεταρρύθμισιν, χωρὶς πρότερον νὰ συμβουλευθῇ καὶ ἐπικαλεσθῇ τὴν ἐπιστάσιαν καὶ χάριν τοῦ ὁ-

ξετη καὶ ἐπέκεινα, ὅτε ἐγένετο ἡ πρώτη ἀρχὴ συγγραφικῆς ἐνεργείας. Ὅτι ἐγράφειτο, ἐλαμβάνετο ἐκ τοῦ πληρώματος τῆς ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς ἤδη ὑπαρχούσης γνώσεως καὶ παρεδεδομένης διδασκαλίας καὶ θεωρίας περὶ τοῦ βίου. Οὐδαμοῦ ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις τούτοις συγγράμμασιν, ἅτινα δὲν μαρτυροῦσιν ἀμειβαίως περὶ ἑαυτῶν, ἀναφέρεται ἢ π. οὐποτί-θεται, ὅτι μόνον τὰ συγγράμματα τῶν Ἀποστόλων ἢ τῶν μαθητῶν αὐτῶν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὁ Κανὼν τῆς Πίστεως καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου. ἢ ὅτι μόνον ἐν τούτοις καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαγῆς πρέπει νὰ ζητηθῇ ἢ περὶ τῆς ἀπικαλύψεως τοῦ Θεοῦ διδασκαλία. Οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ἢ ὑποδηλοῦται, ὅτι οἱ Ἀπόστολοι ἐγράψαν πᾶν ὅ,τι εἶναι οὐσιώδεις νὰ γινώσκωσιν οἱ πιστοί, ἢ πᾶν ὅ,τι προφορικῶς ἐδίδαξαν εἰ περὶ τὸ τέλος τοῦ ἐπὶ γῆς σταδίου αὐτοῦ παρέπεμψεν ὁ Παῦλος τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Τιμόθεον οὐχὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ ἢ εἰς τὰ συγγράμματα ἄλλων Ἀποστόλων, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα, ἅπερ παρ' αὐτοῦ ἤκουσε (Β'. Τιμ. β'. 2). Ταύτην τὴν διδασκαλίαν παραινεὶ αὐτὸν νὰ παραδώσῃ πιστοῖς ἀνθρώποις πρὸς πιστὴν τήρησιν καὶ μετάδοσιν καὶ εἰς ἄλλους. Τοιαύτη προφορικὴ διδασκαλία ἦν ἄρα τὸ μέσον, ὅπερ εἰς τὸν Ἀπόστολον ἐφαίνετο κατ' ἐξοχὴν κατὰ λληλὸν νὰ μεταδώσῃ καθαρὰν καὶ γνησίαν τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς μετὰ τὴν ἀπέλευσιν τῆς πρώτης τῶν μαθητῶν γενεᾶς. Καὶ ἐκεῖ δὲ, ὅπου παρέπεμψε τοὺς πιστοὺς εἰς προτέραν πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολὴν αὐτοῦ, ἤς τὴν διδασκαλίαν ὤφειλον νὰ τηρῶσιν ἐμμένοντες σταθεροὶ ἐν αὐτῇ, δὲν ἐπελάθετο νὰ προτάξῃ, τὸ προφορικῶς παραδοθὲν ὡς τὴν ἀψιλεστότεραν πηγὴν, ἐξ ἧς ὤφειλον νὰ ἀρύωνται (Β'. Θεσσαλ. Β'. 15). ὅρα σελ 28ης αὐτῆς Ἐκθέσεως.

δηγοῦντος τὴν ἐκκλησίαν Ἀγίου Πνεύματος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Παπικὴ ἐκκλησία, ὅπως καλύπτῃ τὰς ἀσχημίας αὐτῆς, καὶ ἀντιολογῇ τὰς φιλοδόξους καὶ ἀντιχριστιανικὰς αὐτῆς τάσεις συγχέουσα τὴν ἱερὰν Παράδοσιν μετὰ τῶν καινοτομιῶν αὐτῆς ἐκάλει πᾶσαν Παπικὴν φιλαρχίαν καὶ καινοτομίαν ἱερὰν Παράδοσιν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως, μὴ φροντίσαντες νὰ χωρίσωσι τὴν ἱερὰν καὶ Ἀποστολικὴν τῆς βεβήλου καὶ Παπικῆς παραδόσεως, ἐξάνεστησαν κατ' ἀμφοτέρων, ἀπορρίψαντες τὴν ἱερὰν Παράδοσιν οἱ Προτεστάνται, ἀπέρριψαν τὸ ἀλάνθαστον τῆς Ἐκκλησίας, ὑποβιβάζαντες τὸν Χριστιανισμόν εἰς τάξιν φιλοσοφικοῦ τινος συστήματος μετὰ ταῦτα ἀπέρριψαν τὴν ἱεροσύνην καὶ τὰ λοιπὰ Μυστήρια, καὶ κατήντησαν ἢ νὰ ἀθετήσωσι τὴν δύναμιν τοῦ βαπτίσματος, θεωρήσαντες αὐτὸ ἀνίκανον πρὸς ἐξάλειψιν τῆς Προπατορικῆς ἁμαρτίας, ὡς οἱ Ἀναβαπτισταὶ (1), ἢ νὰ ἀρνηθῶσι θεὸν καὶ αὐτὴν τὴν Θεότητα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς οἱ Ὀρθολογισταὶ! Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐπὶ τῆς Μετουσιώσεως (transubstantiation). Ἐπειδὴ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα δυτικοὶ τινες Θεολόγοι παρέστησαν κατὰ τρόπον λίαν ὑπερβολικὸν τὴν πραγματικὴν παρουσίαν, καὶ ἐξεφράσθησαν τοιοῦτοτρόπως ὥστε ἐλλοπίουν, ὅπως εἶπεν, τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ οἱ Προτεστάνται, εὐκολοὶ εἰς τὸ ἀποβάλλειν πᾶν τὸ ὑπερφυσικόν, ὡσεὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἦν φιλοσοφικόν τι σύστημα, καὶ οὐχὶ ἐξ' ἀπικαλύψεως Θεησκείας, ἀπέρριψαν τὴν πραγματικότητα ἢ Μετουσιώσιν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, μὴ σκεφθέντες, ὅτι ὡς πρὸς τὸν τρόπον καθ' ὃν τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα εἶναι παρόντα, ἡ ἐκκλησία πιστεύει, ὅτι δὲν εἶναι παρόντα κατὰ τρόπον αἰσθητῶν,

(1) «Μεταξὺ δὲ τοῦ Κοινοβουλίου τούτου ἀνεράνησαν πρὸ πάντων οἱ λεγόμενοι Ἀναβαπτισταί, τοῦ αὐτοῦ καὶ οὗτοι φρονηματικῶς καὶ οἱ ανεξάρτητοι, ὑπὸ τὴν προστασίαν τεθέντες τοῦ Στρατηγῶ Ἀρρι...

αλλά πνευματικόν, κατὰ ταύτην δηλονότι τὴν ἐννοίαν, καὶ ἦν αὐτὰ δὲν προσβάλλουσι τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν, ὑπάρχουσα, δὲ ἐν καταστάσει πνευματικῇ, ἀναλόγῳ τῇ καταστάσει, ἐν ἧ ἦτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν Ἀνάστασιν» (2). Ἄλλ' ἐρωτῶμεν, εἶναι δίκαιον καὶ λογικόν νὰ ἀποβάλληται ἡ χρῆσις πράγματός τινος, ὅταν τινες καταχρῶνται τούτου; Τότε ἔπρεπε νὰ καταργηθῶσι καὶ οἱ νόμοι, διότι ὑπάρχουσι ἄνθρωποι παραβαίνοντες τοὺς νόμους, τὰ Σχολεῖα, διότι ὑπάρχουσι ἄνθρωποι ἀμελεῖς καὶ ἀπαίδευτοι. Ἄλλ' οἶα καὶ ἡλίκη ἡ τῆς ἱεραῆς ἀληθείας δύναμις! Ὅποσαι ἀντιφάσεις, ἀσυμφωνίαι καὶ παραλογισμοὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Προτεσταντισμοῦ περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν σωνίου. Οὗτοι δὲ προαγγέλλοντες τὴν πέμπτην Μοναρχίαν, (1) ἤτοι τὴν ὅσον οὐπω βασιλείαν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς μετὰ τῶν ἁγίων του, εφρόνουν, ὅτι ἐκλήθησαν ὑπ' αὐτοῦ, ἵνα ἐτοιμάσωσι τὴν ὁδὸν διὰ τὴν ἐνδοξὴν ταύτην μεταβολὴν, νομίζοντες συγχρόνως, ὅτι χρέος αὐτῶν ἦτο νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν σπαθὴν, ὡς τὸ καταλληλότερον μέσον πρὸς μεταρρύθμισιν τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῶν κοσμικῶν καταρῶσεων. Παράδειχον δὲ καὶ σχεδὸν ἀπίστευτον εἰς πρῶτας ἀλλοκότους πράξεις παρεξέτρεποντο οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀναγεννημένους, ὅθεν καὶ πολλοὶ αὐτῶν μετεβαπτίζοντο πάλιν, ἀλλόκοτα καὶ μαγρὰ λαμβάνοντες ὀνόματα, ἐκ τῆς Γραφῆς αὐτὰ δαναειζόμενοι (2). Ἐξ ὀνόματος δ' ἐνὸς αὐτῶν ἐπεκλήθη καὶ τὸ Κοινοβούλιον τοῦτο Βαρεμβίνιον (3), ἔτι δὲ διὰ τὴν ταχείαν αὐτοῦ διάρκειαν Μικρὸν Κοινοβούλιον. (4).

(1) Δι' ὃ καὶ ἐπεκλήθησαν οὗτοι the fifth Monarchymen, ἤτοι οἱ τῆς πέμπτης βασιλείας ἄνθρωποι, λαβόντες τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Προφήτου Δανιὴλ (Κεφ. Β'. ἐδ. κα'.) ἀναφερομένης πέμπτης βασιλείας

(2) Οἷον ὁ σεσωμέσιος (redeemed), Κάμπτων δ. εἰρηνοποιεῖ (Make peace), γεάτων ὁ μὴ ἀπαύδα (faint-not). χερουάττιος κτλ.

( ) Bare hono Parliament, ἐξ ὀνόματος δερματοπόλου τινὸς καλουμένου praise Cod (δοξολόγει) Bare hono κτλ.

(4) Little Parliament. (Ὅρα Σελίδα 129 τῆς Νέας Ἀποθήκης. τῶν ὠφελίμων καὶ τερπνῶν γνώσεων ἐκ τῆς Ἀγγλικῆς ἱστορίας Γ. Δ. Λαμπίου).

(2). Ὅρα W. Cettée, Ἐκθεσίς τῆς διδασκαλίας τῆς ἁγιοθεοῦ ἐκκλησίας. Paris.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ περὶ τῆς Κοινωνίας τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος Αὐτοῦ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ.

Ὁ μὲν Λουθήρος, ἐκθαμβούμενος ὑπὸ τῶν ἐκφραστικωτάτων καὶ λίαν σαφῶν λόγων τοῦ Κυρίου «*Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου*», δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀπορρίψῃ ἐντελῶς τὴν Μετουσίωσιν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ· ἀλλ' ἵνα φανῇ καὶν τούτῳ πολέμιος τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, ἧς ἐπεθύμει νὰ κλονίσῃ πάσας τὰς ἑσάσεις, καὶ τὰς ὑγείας μετὰ τῶν σαθρῶν, ἔδωκεν αὐθαίρετον νόημιν εἰς τοὺς σαφεστάτους τοῦ Κυρίου λόγους, παραδεχόμενος, ὅτι σὺν τῷ ἄρτῳ, ἢ πὸ τὸν ἄρτον, ἐν τῷ ἄρτῳ (cum pane. sub pane, in pane) πραγματικῶς ὑπάρχει τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου, ὡς ἐὰν ὁ Σωτήρ ἔλεγεν «ἐν τούτῳ ἢ ὑπὸ τούτῳ, ἢ σὺν τούτῳ ἐστὶ τὸ σῶμά μου καὶ τὸ αἷμα μου». Καὶ ὁμῶς ὁ Κύριος· ἑρητῶς ἐξεφράσθη «*Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου*».

Εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Λουθήρου πλάνην φαίνεται ὑποπεσοῦσα καὶ ἡ Ἀγγλικανὴ ἐκκλησία· διότι λέγει ἐν τῷ ΚΗῳ ἄρθρῳ τῆς Πίστεως αὐτῆς «*Τὸ Κυριακὸν Δείπνον δὲν εἶναι μόνον σημεῖον τῆς ἀγάπης, τὴν ἐποίαν πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ Χριστιανοὶ πρὸς ἀλλήλους ἀλλὰ μᾶλλον μυστήριον τῆς ἀπολυτρόσεως ἡμῶν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ. Ἔσται εἰς τοὺς λαμβάνοντας αὐτὸ ὀρθῶς, ὁ ἄρτος, τὸν ὅποιον κλῶμεν, εἶναι κοινωνία τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ· ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας εἶναι κοινωνία τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ. . . . Τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ δίδεται, λαμβάνεται, καὶ τρώγεται εἰς τὸ Δείπνον, μόνον κατὰ τινὰ οὐράνιον καὶ πνευματικὸν τρόπον. Μέσον δὲ, διὰ τοῦ ὁποίου λαμβάνεται καὶ τρώγεται εἶναι ἡ Πίστις».*(1) Ἄλλ' ἔτι σαφέστερον ἐκφράζεται περὶ τούτου ἡ Ἀγγλικανὴ ἐκκλησία ἐν τῇ

(1). Ὅρα Εὐχολόγιον τῆς ἑνωμένης ἐκκλησίας Ἀγγλίας τε καὶ Ἰρλανδίας κτλ. ἐν Λονδίῳ Σελ. 594.

αί Κατηχήσει αὐτῆς. Οὕτω λ. χ. ὁ Κατηχητής ἐπίσκοπος ἐρω-
τᾷ τὸν νεοβαπτισθέντα παῖδα «Ἐρώτ. Ποῖον εἶναι τὸ ἐξω-
τερικὸν μέρος ἢ σημεῖον τοῦ Κυριακοῦ Δείπνου;—Ἀπόκρ.—
Ἄρτος καὶ οἶνος, τὰ ὅποια ἐπρόσταξεν ὁ Κύριος νὰ λαμβά-
νωνται.—Ἐρώτ — Ποῖον εἶναι τὸ ἐσωτερικὸν μέρος ἢ τὸ ση-
μαινόμενον Πράγμα;—Ἀπόκρ. Τὸ Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χρι-
στοῦ, τὰ ὅποια ἀληθῶς καὶ ὄντως λαμβάνουσι καὶ δέχονται
οἱ Πιστοὶ εἰς τὸ Δείπνον τοῦ Κυρίου» (2) Ἄλλὰ δυνάμεθ
νὰ ἐρωτήσωμεν μετὰ τοῦ Σεβασμίου Ἱερέως W. Cueltée (3).
Πρὸς τί ἢ παραδοχὴ δύο ἀντιθέτων πραγματικότητων ἐν
τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ; Στήριζεται ἄρα γε ἐπὶ τῆς Ἁγίας
Γραφῆς; οὐχὶ προδήλως; διότι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μίαν μό-
νην ἐνδείκνυσι πραγματικότητα, τὴν τοῦ σώματος καὶ αἵμα-
τος Αὐτοῦ. Στήριζεται αὕτη ἐπὶ τῆς μαρτυρίας τῶν αἰσθή-
σεων ἡμῶν; Ἄλλ' αἱ αἰσθήσεις ἡμῶν οὐδ' ὁλως βεβαιοῦσιν
ἡμῖν τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ μόνον τὰς ἐξωτερικὰς
αὐτῶν Ἰδιότητας. Ἄλλὰ μὴν, ἅμα παραδέχεται τις, ὅτι τὰ
φαινόμενα ἢ τὰ εἶδη ὑφίστανται μετὰ τὴν καθαγίαν ἀ-
ποδίδει εἰς τὰς αἰσθήσεις πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ ἀπαισθήτῃ
ἀπ' αὐτῶν; παραδέχόμενος δέ τις ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ τὴν πραγματικότητα τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος Αὐτοῦ,
ἀποδίδει τέλειον σέβας εἰς τὴν γενομένην ἡμῖν Ἀποκάλυ-
ψιν».

Ἄλλ' ἡ περὶ τῆς Εὐχαριστίας δοξασία αὕτη τοῦ Λουθή-
ρου, ἣν παρεδέξατο καὶ ἡ Ἀγγλικανὴ ἐκκλησία, καὶ ἦτις δο-
ξασία κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πλησιάζει πρὸς τὴν ἀλή-
θειαν, (1) καθ' ὅσον παραδέχεται, ἔστω καὶ ὑπὸ τὸν ἄρτον
καὶ τὸν οἶνον, πράγματι Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, δὲν ἤ-

(2) Αὐτόθι. Σελ. 288. — (3) ὅρα ἐκθ. ὀρθοδ. διδασκαλ. Σελ 202 203.

(1) Ἄλλὰ μεταίως οἱ Λουθηρανὸί πιστεύουσι Μετουσίωσιν διότι μὴ ἐ-
χόντες ἱερωσύνην, ἣν κατήρησαν, καὶ ἐπομένως ἐκείνην τὴν νῆμα τῆς Ἀ-
ποστολικῆς διαδοχῆς, δὲν δύναται νὰ ἐχωμαμετουσιώσῃ.

ρετεν εἰς τὸν Καλθῖνον καὶ εἰς τοὺς πλείστους τῶν Προτε-
σταντῶν. Κατὰ τὸν Καλθῖνον, ὁ πιστεύων μεταλαμβάνει
ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ πνευματικῶς αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου,
λαμβάνων θεῖαν τινὰ δύναμιν. Ἄλλ' ὦ σκοτεινὴ καὶ ἀνόητος
ἐκφρασις! Τὶ σημαίνει τὸ μεταλαμβάνειν πνευματικῶς σῶ-
μα; Εἶναι τὸ αὐτὸ, ὡς ἐὰν ἐλέγομεν, ὅτι μεταλαμβάνει σω-
ματικῶς Πνεῦμα!! Ἰδοὺ εἰς ποίας ἀντιφάσεις περιπίπτει τὸ
ταλαίπωρον λογικὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἄνευ τῆς ἐπιστάσιος τῆς
Θείας Χάριτος! Ἄλλαχοῦ ὁ Καλθῖνος λέγει «C' est en ceci
que consiste l' intégrité du Sacrement, que le monde entier
ne peut violer; que la chair et le sang de Jesus Christ sont
donnés véritablement aux indignes, qu' aux fideles et aux é-
lus» (1). Αἱ ἀντιφάσεις αὗται περὶ τῆς Ἁγίας εὐχαριστίας
μεταξὺ τῶν διαφόρων Προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν προῆλθον
ἐκ τῆς στρεβλῆς ἐρμηνείας, ἣν ἔδωκαν εἰς τοὺς σαφεστάτους
λόγους τοῦ Κυρίου καὶ τοῦτο, ὅπως καὶ τούτῳ διαφέρωσι
τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἣς κατεξανέστησαν, καὶ
ἦτις ἀπεδίδον εἰς τὰ Κυριακὰ ῥήματα τὸ ἀληθές αὐτῶν νό-
ημα.

Ἐξετάσωμεν δ' ἤδη, ἂν οἱ Προτεστάνται δὲν καταπολε-
μῶσιν αὐτὴν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, πολεμοῦντες τὴν Μετου-
σίωσιν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ.

Ἐὰν οἱ Προτεστάνται ἐνόουν τὴν μεγίστην σημασίαν τῆς
Θείας εὐχαριστίας, τοῦ φρικτοῦ ἐκείνου καὶ τελευταίου ἐπι-
γῆς Δείπνου τοῦ Σωτῆρος, οὐδέποτε ἤθελον προῆλθῆ εἰς ὅ,τι
προέβησαν. Ἐὰν ἐσκέπτοντο, ὅτι ὁ Μυστικὸς ἐκεῖνος Δείπνος
ἦν ἡ ὑψίστη τῶν πρὸς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν τοῦ Σωτῆρος, ὅτι ἐν
τῷ Δείπνῳ ἐκείνῳ ἀγαπήσας τοὺς ἰδίους ἐν τῷ κόσμῳ εἰς
τέλος (2) ἠγάπησεν αὐτούς», κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Ἁγα-

(1). ὅρα Institutiones livre IV. c. XVIII (παρὰ Bossuet Tome III. His-
toire des Variations livre IX pag. 86). —

(2). «Τελείαν ἀγάπην εἰς αὐτούς ἐνεδείξατο» Θεοφύλακτος.

παιμένου και επιστηθίου Αὐτοῦ μαθητοῦ, θὰ ἠσπάζοντο τὴν περὶ τούτου γνώμην ἀπάσης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἀπέδωκεν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔννοιαν. Τῶντι τοσοῦτον σαφεῖς εἰσιν οἱ περὶ τούτου λόγοι τοῦ Σωτῆρος, ὥστε οὐδεμίαν δέχονται συμβολικὴν ἢ ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν. Τὸ ῥῆμα εἶναι ἐν πάσι ταῖς γλώσσαις σημαίνει θετικόν τι καὶ βέβαιον, οὐδέποτε δὲ δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ἀλληγορικῶς, ὡς ἐξήγουσιν αὐτὸ οἱ Προτεστάνται, διὰ τοῦ δηλοῦν ἢ σημαίνει. Τῇ ἀληθείᾳ λαμπρὰς γνώσεις ἔχουσι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅταν ἐρμηνεύωσι τὸ εἶναι διὰ τοῦ δηλοῦν ἢ σημαίνει! Ἄλλ' οὐδαμῶς παράδοξον, ἀφοῦ καὶ ἡ ἑκκλησία, ἐξ ἧς ἐξῆλθον, ἐννοεῖ τὸ βαπτίζειν ἰσοδύναμον τῷ βαπτίζειν, καὶ τὸν ἄρτον ἰσοδύναμον τῷ ἄζυμῳ! Ἄλλ' εἰς ὁποίας καὶ ὁπόσας πλάνας ἄγει ἡ ἀλληγορικὴ αὐτῆ ἐρμηνεία ἐπὶ καθαρῶς ἱστορικῶν καὶ κατὰ γράμμα ῥητῶν τῆς Ἀγίας Γραφῆς, σκεπτέον οὕτω. Οἱ Προτεστάνται δι´σχυρίζονται, ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος «Τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου. Τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου» εἶναι ἀλληγορικοί, ὡς εἶναι ἀλληγορικοὶ καὶ παραβολικοὶ οἱ λόγοι: «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ . . . ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα». Τότε, κατὰ τοὺς Προτεστάντας, ἀλληγορικῶς πρέπει νὰ νοηθῶσι καὶ οἱ ἐξῆς λόγοι τοῦ Σωτῆρος «Ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐσμέν . . . Καὶ ἐξουσίαν ἔδωκεν αὐτῷ (τῷ υἱῷ ὁ Πατήρ) καὶ κρίσιν ποιῆν, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ». Ἄλλ' ἡ ἀλληγορικὴ ἐρμηνεία τοῦ πρώτου ἄγει ἀμέσως εἰς τὸν Ἀρειανισμόν καὶ τὸν Ὀρθολογισμόν, καθὼς εἰς τούτους ἄγουσιν, ἂν ἐξηγηθῶσιν ἀλληγορικῶς διὰ τοῦ δηλοῦν ἢ σημαίνει καὶ τὰ ἐξῆς «Καὶ ἡμεῖς πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, ὅτι Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, (Ἔρα, κατὰ τὴν Προτεσταντικὴν ἐρμηνείαν, εἰ τὸ εἶ=σημαίνει, νομίζεται κτλ., ὁ Χριστὸς οὐκ ἐστὶν ὁ ἀληθὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἀλλὰ ση-

μαινόμενος ὡ φρικτὴ πλάνη!) ἐπίσης τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος», ἐὰν ἐξηγηθῆ κατὰ τὴν Προτεσταντικὴν τοῦ εἶναι ἐρμηνείαν, Θεέ μου! εἰς ὁποίαν ἀσεβῆ πλάνην θὰ ὑποπέσῃ ὁ τοιοῦτοτρόπως αὐτὸ τολμήσων ἐξηγήσαι! Τὸ δὲ δεύτερον «ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστὶ», ἐὰν ἐρμηνευθῆ Προτεσταντικῶς, ἄγει ἀμέσως εἰς τὴν ἀρεσιν τῶν Θεοπασχιτῶν, τῶν Δοκητῶν, τῶν Ἀπολλιναριστῶν καὶ τῆς λοιπῆς αἰρετικῆς καὶ κακοδόξου σπειρας τοιοῦτοτρόπως ἢ σφαλερὰ αὕτη Προτεσταντικὴ ἀρχὴ δύναται νὰ μετατρέψῃ ὀλόκληρον τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου εἰς ἀλληγορικοὺς τινὰς Ταλμουδικοὺς μύθους, ἢ εἰς ἰνδικὴν τινὰ Μαχαβαράταν! Καὶ ὅμως ζήτω ἡ Ἱερά Ἀλήθεια, ἡ ἀλήθεια τοῦ εὐαγγελίου, δι' ἧς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα φωτίζει τοὺς ὀρθοτομοῦντας τὸν λόγον τῆς ἀληθείας! Μόνον ὁ λίαν ἀμαθὴς περὶ τὴν ἱεράν Θεολογίαν δύναται νὰ μὴ γινώσκῃ, ποῦ ὁ Κύριος λαλεῖ ἐν παραβολαῖς, ποῦ ἀλληγορικῶς, καὶ ποῦ κατὰ γράμμα. Τὰ ῥητὰ, ἅτινα παρουσιάζουσιν οἱ Προτεστάνται, εἰσὶν ἀληθῶς ἀλληγορικά, ἀλλὰ δὲν συμβαίνει τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου, καὶ τῶν ἄλλων ῥητῶν τοῦ Κυρίου ἅτινα ἀνεφέραμεν, ἅπερ φέρουσι καθαρῶς ἱστορικὸν χαρακτῆρα, καὶ ὀφείλουσι νὰ ἐκληφθῶσι κατὰ γράμμα. Ἄλλως, ἐὰν οἱ ἐν τῷ Μυστικῷ Δείπνῳ λόγοι τοῦ Σωτῆρος ἐκληφθῶσιν ἀλληγορικῶς, τότε καὶ ἅπαντα ἢ περὶ τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου εὐαγγελικὴ διήγησις πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ἀλληγορικῶς καὶ ἐπομένως Δεῖπνος δὲν ἐγένετο! Καὶ μήπως πάντα τὰ ἱστορικά τοῦ Ἱεροῦ εὐαγγελίου θαύματα δὲν ἐξηγήθησαν οὕτω ὑπὸ τῆς τῶν ὀρθολογιστῶν (Rationalistes) Προτεσταντικῆς ἐκκλησίας; Μήπως λ. χ. ὁ Strauss, ὁ Paulus καὶ πλῆθος ἄλλων δὲν ὑπέπεσαν εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ φρικτὴν ἀσέθειαν, ὅτε, θελοντες νὰ ἐξηγήσωσι ὀρθολογιστικῶς τὸ ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας θαῦμα τοῦ Σωτῆρος, δι´σχυρίσθησαν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐν ταῖς ὑδρίαις ἄλλο; οἶνος; !! . . .

SISMANOLOGIO

ὥστε μόνον ὁ ἐκ προθέσεως ἀσεβῆς καὶ τῶν φρενῶν ἐστερη-
 μένος δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ ἄλλως. « Πολλοὶ οὖν ἀκούσαν-
 τες ἐκ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ, ἐξακολουθεῖ ὁ ἱερός Εὐαγγε-
 λιστής, εἶπον. Σκληρός ἐστὶν ὁ λόγος οὗτος· τίς δύναται
 αὐτοῦ ἀκούειν; (ὡς φαίνεται σκληρός καὶ εἰς τοὺς Προτε-
 στάντας, καὶ δὲν δύνανται ἢ, μάλλον, δὲν θέλουσι νὰ ἀ-
 κούσωσιν αὐτοῦ). Εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ, ὅτι γογγύ-
 ζουσι περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο
 ὑμᾶς σκανδαλίζει; » ὡς εἰ ἔλεγε « Τὰ ἐμὰ μυστήρια τοι-
 αῦτά εἰσι, ὑπὲρ λόγον καὶ ἔννοιαν· δι' ὃ οὐδαμῶς πρέπει
 νὰ σκανδαλίζεσθε, πεποιθότες εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν ἐμῶν
 λόγων » « Τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν, ἡ σὰρξ οὐκ ὠφε-
 λεῖ οὐδὲν. Τὰ ῥήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ, Πνεῦμά ἐστι » « Διὰ
 τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μετρῶμεν τὰ πάντα ὡς ὑλικὰ μὲ τὸν
 πῆχυν τῆς παχύτητος, ἀλλ' ἕκαστον εἶδος μὲ τὸ ὁμοειδές
 αὐτῷ μέτρον, ἥτοι τὰ ὑλικὰ μὲ τὰ ὁμοειδῆ των καὶ τὰ
 πνευματικὰ καὶ οὐράνια μὲ τὸ Πνεῦμα, διότι τὰ θεῖα εἶναι
 ὅλως Πνευματικὰ, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὰ ἀπ' ἀρχῆς ἐκλήθημεν
 εἰς τὴν κατάληψιν τῶν ὁποίων μόνη ἡ Πίστις ἰσχύει, καὶ ὁ
 λόγος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι τὰ ῥήματα αὐτοῦ δὲν εἶναι
 ὕλη, ἀλλὰ Πνεῦμα καὶ ζῶη. Ἄρα πρέπει νὰ πιστεύωμεν
 μάλλον εἰς τοὺς λόγους Αὐτοῦ ἢ εἰς τὰς ὄψεις μας, δι' ὧν
 βλέποντες δὲν βλέπομεν. Ἐπειδὴ τοιαύτην ἔχουσι τὴν φύ-
 σιν τὰ Μυστήρια, ὥστε νὰ παριστῶσιν ἄλλο τὸ φαινόμενον,
 καὶ ἄλλο τὸ νοούμενον, ἤγουν καλύπτεται ἐν αὐτοῖς ἡ πνευμα-
 τικὴ ἐνέργεια, ἥτις ὡς Πνεῦμα, δὲν εἶναι ὄρατὴ εἰς τοὺς σω-
 ματικούς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ νοητὴ ἐν μέρει, διὰ τοῦτο δὲ καὶ
 Μυστήρια καλοῦνται. Ὡς ἐν τούτῳ τῷ Μυστηρίῳ ἡ μὲν ὑλι-
 κὴ ἐνέργεια φαίνεται εἰς τὸν ἄρτον καὶ οἶνον, ἡ δὲ πνευμα-
 τικὴ, ἥτις εἶναι ἡ εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Κυρίου μεταποίη-
 σις των, εἶναι ἀόρατος εἰς τὸ εἶδος τῆς. Ἐξ ἄλλου, ἐὰν ἦτο
 ἀπλῶς ἄρτος καὶ οἶνος, τίς ἢ ἀνάγκη τῆς καθάρσεως καὶ

προετοιμασίας εἰς μετάληψιν χωρὶς τῆς ὁποίας οὐδὲν ὠφε-
 λουσι; (1).

Πρὸς δὲ τούτοις τοῦς τοῦ Κυρίου λόγους οὐδεὶς ἠδύνατο
 νὰ ἐννοήσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ κρεῖττον τῶν ἱερῶν Ἀποστόλων
 καὶ τῶν διαδόχων τούτων. Τῶντι, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰ συγ-
 γράμματα τῶν διαδόχων τῶν Ἀποστόλων, τῶν καὶ Ἀπο-
 στολικῶν Πατέρων καλουμένων, εὐρήσομεν, ὅτι ἀποδίδουσι
 τοῖς λόγοις τοῦ Κυρίου τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, ἣν ἀποδίδωσιν
 ἡ ἡμετέρα ὀρθόδοξος ἐκκλησία, ὡς καὶ (καίπερ πρὸς ἄλ-
 λα πλανηθεῖσαι) αἱ λοιπαὶ ἀρχαῖαι ἐκκλησίαι, ἡ Λατικὴ
 λ. γ., ἡ Ἀρμενικὴ καὶ ἡ Γεωργιανή. Ὁ Μαθητὴς τῶν Ἀπο-
 στόλων καὶ Ἀντιοχείας ἐπίσκοπος ὁ Ἱερομάρτυς καὶ Θεοφό-
 ρος Ἰγνατίος διδάσκει σαφῶς τὴν ἀληθῆ παρουσίαν τοῦ ἐπὶ
 τοῦ μυστηρίου τῆς Θεῖας εὐχαριστίας Σώματος τοῦ Κυρίου·
 διότι ὁμιλῶν περὶ τῶν αἰρετικῶν τῶν μιαρῶς φλυαρούντων
 ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δὲν ἔλαβεν ἀληθῆ σὰρκα, ἀλλὰ πλα-
 στήν τινα καὶ κατὰ φαντασίαν μόνον, λέγει τὰ ἐξῆς « Εὐχα-
 ριστίας καὶ προσευχῆς ἀπέχονται διὰ τὸ μὴ ὁμολογεῖν τὴν
 εὐχαριστίαν σὰρκα εἶναι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
 τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν παθοῦσαν, ἣν ὁ Πατὴρ τῆ
 χρηστότητι ἠγειρέν » (2). « Ἐκ τῆς ῥήσεως ταύτης τοῦ
 Ἰγνατίου εὐκόλως πειθόμεθα, ὅτι ὁ ἱερός Μάρτυς σκοπὸν ἔ-
 χει νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀληθῆ τοῦ Κυριακοῦ Σώματος
 Παρουσίαν ἐν τῷ τῆς Θεῖας εὐχαριστίας Μυστηρίῳ. Καὶ τῶ-
 ντι τί σαφέστερον ἢ τί βεβαιότερον δύναται τις νὰ εἶπῃ
 περὶ ταύτης τῆς ἀληθείας πρὸς τὰς νῦν ἐπικρατούσας δο-
 ξασίας Χριστιανικῶν τινῶν Ἐρησκειῶν, ἢ ὅσα δογματίζει
 ἐνταῦθα ὁ Ἰγνατίος, τούτέστιν, ὅτι ἡ εὐχαριστία εἶναι ἡ
 σὰρξ, τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὐτὸ ἐ-

(1). Ὁρα ἐρμηνείαν Θεωρητικὴν τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως. Σελ. 63.

(2) Πρὸς Σμυρναίους Κεφ. Ζ'.

κείνο τὸ σῶμα, τὸ παθὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ὁ Πατὴρ ἀνέστητε ; Συγχρόνως δὲ διασαφεῖ ὁ Μάρτυς, ὅτι τὸ μυστήριον τοῦτο, μεταλαμβάνομενον ὑπὸ τῶν Πιστῶν, χρησιμεύει ὡς φάρμακον πρόξενον τῆς ἀθανασίας « ἓνα ἄρτον, λέγει, κλῶντες, ὃς ἐστὶ φάρμακον ἀθανασίας, ἀντίδοτον τοῦ μὴ ἀποθανεῖν, ἀλλὰ ζῆν ἐν Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθαρτήριον ἀλεξίκακον » (1), Ὁ Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος καὶ Μάρτυς (τῷ 165ῳ Μ. Χ.), ἐρμηνεύων τὴν Πίστιν τῶν πρώτων Χριστιανῶν περὶ τῆς εὐχαριστίας, λέγει « οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ἂν τρόπον διὰ λόγου Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ σὰρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σὰρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Οἱ γὰρ Ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις ὑπ' αὐτῶν ἀπερνημονεύμασιν, ἀκαλοῦνται. Εὐαγγέλια, οὕτω παρέδωκαν ἐντετάλθαι αὐτοῖς τὸν Ἰησοῦν, λαβόντα ἄρτον καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἀναμνησίν μου, τοῦτέστι τὸ σῶμά μου. Καὶ τὸ ποτήριον ὁμοίως λαβόντα καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν. Τοῦτό ἐστὶ τὸ αἷμά μου κτλ. » (2). Ὅτι δὲ οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἀποστολικῆς ἐποχῆς καὶ οἱ μετὰ ταύτην ἐπίστευον, ὅτι ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ πράγματι μεταλαμβάνουσι αὐτοῦ τοῦ Σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, δῆλον ἐκ τούτου, ὅτι κατηγοροῦν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἄλλοις οἱ ἔθνικοι καὶ *Θυέστεια δειπνα*. Ἐπειδὴ δὲ ἡκούον τοὺς Χριστιανούς λέγοντας ὅτι ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ τρώγουσι τὸ σῶμα καὶ αἷμα

(1) Πρὸς Ἐφεσίους Κεφ. Κ'. καὶ Φιλολογικ. καὶ Κριτικ. ἱστορίαν τῶν Ἁγίων Πατέρων ὑπὸ τοῦ Σεβ. Κ. Κοντογόγου. Τόμ. Α'. Σελ. 113.

(2) Ἀπολογία Α'. κεφ. ξη'.

τοῦ Κυρίου, οἱ παχυλοὶ ἔθνικοι μὴ ἐννοοῦντες πῶς εἶναι δυνατόν νὰ φάγη τις σὰρκα καὶ αἷμα Κυρίου, κατηγοροῦν αὐτοὺς ὡς φανείας, ὡς σφάζοντας δηλ. ἄνθρωπον, καὶ ἰδίως Παιδίον. Ἐντεῦθεν τὰ *Θυέστεια δειπνα* (1).

Ἴδου πῶς ἐπίστευεν ἡ Ἀποστολικὴ ἐκκλησία, καὶ πῶς ἐνόει τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου (2). Ἴδου ἡ διδασκαλία ἡ

(1) Ὅρα Ἀθηναγορ. Πρεσβ. περὶ Χριστιαν. κεφ. Δ'. — Καὶ ὁμοίως οἱ ἀμερληγότεροι καὶ εὐσυνείδητοι τῶν ἔθνικῶν ἠναγκάζοντο νὰ ὁμολογῶσι τὴν ἀθωότητα τῶν Χριστιανῶν Οὕτω λ. γ. ὁ Πλίνιος, ἑπαρχὸς τῆς Βιθυνίας, γράφων πρὸς τὴν Αὐτοκράτορα Τραϊανὸν περὶ τῶν Χριστιανῶν λέγει « *Morem sibi fuisse rursus coendi ad capiendum cibum, promiscuum tamen et innoxium* » ὅρα Plin. Epistolar. Libr. X ad Trajan. Epist. 96 (97) ὅρα καὶ Tertulliani Apologeticum c. II.—

(2) Πρὸς γνώσιν τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα καὶ τὰ ἐξῆς ἐν τῇ ἐν Βόννῃ Συνόδῳ πεπραγμένα « Συνεδρίασις πέμπτη 4 | 4 Σεπτεμβρίου (1874) Κατὰ τὴν Συνεδρίασιν ταύτην ὁ Δοιλιγγερὸς πρόεδρος τὴν ἐξῆς πρότασιν. 14) Ἡ τελετὴ τῆς Θείας εὐχαριστίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ (ὡς ἱερὰ Μυσταγωγία) δὲν εἶναι μὲν διηνεκῆς ἐπανάληψις ἢ ἀνανέωσις τῆς ἐξιλαστηρίου θυσίας, ἣν ὁ Χριστὸς ἐφάπαξ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ προσήνεγκεν, ἀλλ' ὁ τῆς θυσίας χαρακτήρ αὐτῆς συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι εἶναι ἡ διηνεκῆς ἀνάμνησις αὐτῆς καὶ ἐπὶ γῆς παράστασις καὶ παρουσία ἐκείνης τῆς μιᾶς προσφορᾶς τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἀπελυτρωθείσης ἀνθρωπότητος. ἥτις κατὰ τὴν πρὸς Ἑβραίους Θ'. 41 42, διηνεκῶς προσφέρεται ἐν τῷ Οὐρανῷ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐμφανιζομένου τῷ Προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν (Ἑβραίους Θ'. 24). Ἐν ᾧ δὲ οὗτος εἶναι ὁ χαρακτήρ τῆς εὐχαριστίας ὡς πρὸς τὴν θυσίαν τοῦ Χριστοῦ, εἶναι ἅμα ἡγιασμένος δειπνος, ἐνῷ οἱ τὸ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ μεταλαμβάνοντες Πιστοὶ ἔχουσι κοινωνίαν πρὸς ἀλλήλους (Α'. Κορινθ. Γ'. 17)

Παρατηρήσαντες δὲ τοῦ Δοιλιγγέρου, ὅτι ἐν τῇ διατυπώσει τῆς θέσεως ταύτης ἐτηρήθησαν ὡς οἶόντε αἱ λέξεις τῆς Γραφῆς, καὶ ὅτι ἡ θέσις ἀποκλείει τὴν Καλθινικὴν θεωρίαν περὶ εὐχαριστίας, οὐδὲν ὁμολογῶν δὲ διαφωνεῖ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἣν ὁ Ρῶσος Τατσάλωφ ἀνέγνω ἕκ τινος ὀρθοδόξου Δογματικῆς, ἐγὼ εἶπον, ὅτι ἡ περὶ εὐχαριστίας θέσις δὲν ἀντίκειται εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἐάν διὰ τῶν λέξεων παράστασις καὶ παρουσία (Darstellung und Vergenwärtigung

παραδοθείσα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων. διδασκαλία διδάσκουσα τὴν Μετουσίωσιν ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς εὐχαριστίας, καὶ ἦν πεποιθίμεν ἐπὶ τῇ χάριτι καὶ ἀρωγῇ τοῦ Παναγίου Πνεύματος, ὅτι ἀπεδείξαμεν ἔκ τε τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ἀποστολικῆς παραδόσεως. Εἶναι βεβαίότατον λοιπὸν ὅτι οἱ Προτεστάνται ἀθετοῦντες τὴν Μετουσίωσιν ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ, πολεμοῦσιν αὐτὸν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο! Γλυκύτατε Κύριε! μὴ γένοιτο, ἡμεῖς, οἱ τῷ πολυτίμῳ Σου αἵματι

ng) δὲν σημαίνεται αἰσθητὴ καὶ ἐναργὴς Παράστασις, ἀλλ' ἀναγνωρίζεται ἑσωτερικὴ συνάφεια τῆς ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ θυσίας μετὰ τῆς ἐν τῷ οὐρανῷ θυσίας καὶ πραγματικὴ σχέσις πρὸς ταύτην. Ὁ Δοιλλίγγερὸς μοί ἀπήντησεν, ὅτι τοῦτο ἀναγνωρίζεται (Bericht Σελ. 49), καὶ οὕτω παραδέξαντο ἅπαντες τὴν πρότασιν ἀνεὺ μεταβολῆς τινος » ὅρα ἔχθεις πρὸς ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἑλλάδος τοῦ Σεβαστοῦ Καθηγητοῦ Ζ. Ρώσση 1874.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐγένετο λόγος καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (1875) οὕτως « Μετὰ ταῦτα ὁ κοσμήτωρ τῆς Chester Howson ἐξέφρασε παρατηρήσεις τινὰς ὡς πρὸς τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀπόδεκτον γενομένην πρότασιν περὶ εὐχαριστίας (προβλ. ἔκθεσ. πρὸς τὴν I. Σύνοδ. Σελ. 25), καθ' ἣν αὕτη εἶναι « ἡ ἐπὶ γῆς παράστασις καὶ παρουσία ἐκείνης τῆς μιᾶς προσιορᾶς τοῦ Χριστοῦ » εἰπὼν, ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ τινὲς ἀποδίδουσιν εἰς τὰς λέξεις ταύτας σημασίαν, ἣν καὶ αὐτὸς ἀποδέχεται, ὅτι δηλοῦν κατ' αὐτοὺς ἡ ἱερὰ Μυσταγωγία εἶναι « παρουσία μὲν, διότι ἐν αὐτῇ καταγγέλλομεν τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου, ἄχρις οὗ ἔλθῃ, παράστασις δὲ, διότι οἱ ἐν τῇ Θεῖᾳ εὐχαριστίᾳ λαβόντες τὴν διὰ τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ κτιθείσαν χάριν παριστῶσιν ἅμα τῷ Θεῷ ὡς ἁμαρτωλοὶ τὴν θυσίαν ἐκείνην » ἡ δὲ μετὰ των λέξεων « ἧτις (θυσία) διηνεκῶς προσφέρεται ἐν τῷ οὐρανῷ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ » συνδεομένη ἔννοια πρέπει νὰ περιορισθῇ διὰ τοῦ ἀποκαλυφθέντος γεγονότος, ὅτι ἡ θυσία αὐτοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐφάπαξ ἀποτελέσθη, πρὶν ἢ ἀναληφθῇ εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τὴν ἐρμηνεῖν ταύτην ἀντέκρουσεν ἕτερος Ἀγγλικανὸς, ὁ εὐγλωττος ἱερεὺς Liddon, δείξας, ὅτι αὕτη ἀντίκειται εἰς τὴν φυσικὴν ἔννοιαν τῆς προτάσεως καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θυσίας ἔννοιαν τῆς Χριστιανικῆς ἀρχαιότητος » ὅρα τοῦ αὐτοῦ ἔκθεσιν κλπ. τοῦ 1875

σωθέντες, νὰ ἀθετήσωμεν τοὺς θεῖους σαφεστάτους καὶ σωτηρίους Σου λόγους, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀσπίλου Σου Νύμφης, τῆς Καθολικῆς Σου ἐκκλησίας, « ἣν περιποιήσω διὰ τοῦ ἰδίου Σου αἵματος » καὶ νὰ δεχθῶμεν τὰς ἀσεβεῖς καὶ τραχηλφικὰς ἰδέας τοῦ 15. αἰῶνος, τὰς ἰδέας Λουθήρου τινος Καλθίνου, Ζεγγλίου καὶ εἰτινων ἄλλων ἀνθρώπων καινατόμων καὶ διαστροφῶν τοῦ Θεοῦ Σου λόγου! Οὐχί! « Κἂν ἄγγελος ἔξ οὐρανοῦ εὐαγγελίσηται ἡμᾶς παρ' ὃ παρελάβομεν, ἀνάθεμα ἔστω »!

Κεφ. I Véme, ἐν ᾧ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ πρὸς τοὺς Ἀγίους ἀπονεμομένη τιμὴ, καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς ἐπίκλησις, ὅπως μεσιτεύουσιν ὡς φίλοι ἠγαπημένοι παρὰ τῷ Μόνῳ μεσίτρῳ Χριστῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, οὐδόπως ἀντιφάσκει πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, καὶ ὅτι ταύτην ἀντικρως οἱ Προτεστάνται καταπολεμοῦσι, τὴν τῶν Ἀγίων σχετικὴν ἀπορρίπτοντες τιμὴν.

« ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται. . . ὁ λαμβάνων, ἐάν τινα πέμψω. ἐμὲ λαμβάνει· ὁ δὲ ἐμὲ λαμβάνων, λαμβάνει τὸν Πευφαντᾶ με » Ἰωάν. ΙΓ'. 20 καὶ Ματθ. Ι'. 40.—

« Ἐμοὶ δὲ λίαν ἐτιμήθησαν οἱ φίλοι Σου· ὁ Θεὸς »
ψαλμὸς ΡΑΠος

Ἐπειδὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν οὐ μόνον ἡ ἐπὶ γῆς στρατευομένη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν οὐρανῷ δεδοξασμένη, ἀμφοτέρων δὲ τούτων Κεφαλή καὶ θέμεθλος εἰς καὶ ὁ Αὐτὸς Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἔπεται, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐστὶ Μία ἢτε ἐν οὐρανῷ καὶ ἢ ἐν γῆ. Ἡμεῖς δὲ τὰ διάφορα μέλη τὰ ἀποτελοῦντα τὸ σῶμα τῆς Μιᾶς Ἐκκλησίας ἢ Κεφαλή ὁ Χριστός, « ἐάν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμὲν ». Ὁ θάνατος ἄρα οὐδόπως διαρρήγνυσι τὴν σχέσιν τὴν ὑπάρχουσαν μετὰ τῶν ζώντων καὶ κεκοιμημένων τῆς Ἐκκλησίας μελῶν. Ἐάν δὲ τὰ ζῶντα τῆς Ἐκκλησίας μέλη καθῆκον ἔχωσιν ἀπκράϊττον, ὑπὸ τῆς Χριστιανικῆς ἐπιβαλ-

λόμενον ἀγάπης τὸ προσεύχασθαι ἀμοιβαίως ὑπὲρ ἀλλήλων, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ συγχώρησιν ἐξαιτεῖσθαι, πρὸς δὲ τούτοις τὸ τιμᾶν καὶ γεραίρειν τὰ ἐνάρετα καὶ ἅγια τῆς ἐκκλησίας μέλη, καὶ μάλιστα ἐκεῖνα, ὅσα τὰ πάνδεινα ὑπὲρ τοῦ ἁγιωτάτου ὀνόματος τοῦ Κυρίου πάσχουσι, τὴν παράδοξον, ἂν τὰ ζῶντα τῆς ἐκκλησίας μέλη τιμῶσιν αὐτὰ ταῦτα κοιμηθέντα, καὶ τὴν μεσιτείαν αὐτῶν παρὰ τῷ Κυρίῳ ὄντων ἐξαιτῶνται; Οἱ Προτεστάνται λοιπὸν μὴ θέλοντες νὰ τιμῶσι τοὺς Ἀθλητὰς ἐκείνους τῆς Πίστεως, ὃν τὸ αἷμα καὶ τὰ ἄθλα καταλάμπρυναν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, πικραδέχονται, ὅτι παύει πᾶσα σχέσις μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τῶν πιστῶν, τῶν ἐπὶ τῆς στρατευομένων. Ἔστω ὁ Θάνατος, κατ' αὐτοὺς, εἶναι τελεῖα διάρρηξις μεταξὺ τῶν δύο Κόσμων, τοῦ ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου. Πόσον ὅμως ἡ δοξασία αὕτη τῆς τελείας διαρρήξεως πάσης πνευματικῆς σχέσεως μεταξὺ τῆς Μιᾶς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς Ἐκκλησίας ἀντιφάσκει πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, καθ' ἣν «ἐὰν τε ζῶμεν, ἐὰν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμὲν» εὐκόλως κατανοεῖ ὁ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀναγνώστης. Ἀλλ' ἐξαιρετέα τῶν ἄλλων Προτεσταντικῶν ἐκκλησιῶν μόνη ἡ Ἀγγλικανὴ Ἐκκλησία, ἣτις μόνον κατὰ τὸ ἥμισυ φαίνεται ὑποπεσοῦσα εἰς τὴν Πλάνην ταύτην. Διότι, ἐνῶ ἐν τῷ ἡμερολογίῳ αὐτῆς ἐορτάζει τὰς ἐορτὰς τῶν Ἁγίων, τιμᾶ δὲ καὶ σέβεται αὐτοὺς παρηγουρίκουσα, ὅμως δὲν ἐπικαλεῖται αὐτοὺς. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ὡς φαίνεται θέλουσα νὰ διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῆς ἰδέας εἰδωλολατρικῆς λατρείας, δι' ἣν τινες ἐμέμφθησαν τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν (1). Ἀλλ' εἰ ἐσωφρόνει, ἔπρεπε καὶ τούτῳ, ὡς πολλάκις εἶπομεν, νὰ καταργήσῃ τὴν κητάχρητον, καὶ νὰ διατηρήτῃ τὴν χρῆσιν (2), ἣτις ἐστὶν

(1) Ὁρθ. καὶ W. Gueltée ἔκθεσις τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας Paris.—

(2) Ὁμόλογον ἀγκυρῆς, τουναντίον ὁμολογῶ, ὅτι ἡ προσκύνησις

ὀρθόδοξος καὶ σύμφωνος τῇ τε Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἀποστολικῇ Παραδόσει. Ἐὰν ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ χρῆσις καὶ τούτῳ, ὡς ἐν πολλοῖς ἄλλοις, ἀπέβη κατάχρησις, ἐν τῇ Ἀνατολικῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Τὰ ὄντι ἡ ἐπίκλησις αὕτη καθ' ἑαυτὴν, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀποκλείει πᾶσαν ἰδέαν λατρείας, ἣτις ἀνήκει μόνῳ τῷ Παντοδυνάμῳ Θεῷ.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Προτεστάνται, ὡς φαίνεται, ἀγνοοῦντες τὴν περὶ τῆς ἐπικλήσεως τῶν Ἁγίων διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, μέμφονται ἡμᾶς ἐπὶ ἀγιολατρείᾳ ἐπιθέμεθα ἐνταῦθα τὴν περὶ τούτου διδασκαλίαν αὐτῆς, ἐκ μιᾶς

τῶν Ἁγίων καὶ ἡ πρὸς τὰ αὐτῶν λείψανα ἀποδιδομένη τιμὴ πολλάκις μετετρέπη εἰς εἰδωλολατρείαν ὑπὸ τινων φανατικῶν καὶ δεισιδαίμωνων, διὸ καὶ πολλαὶ ἀσχημαίαι ἐγένοντο. Ἐκ διαφόρων Χριστιανῶν ἱστορικῶν μανθάνομεν, ὅποσον ἡ νόσος αὕτη ἐπεπόλαζεν ἐν ἐποχῇ τινι εἰς Ρώμην καὶ ἐκ τοῦ Montesquieu (Μεγὰλ. καὶ πτωσίς τῶν Ρωμαίων κεφ. κβ' σελ. 223) ἐπικαλουμένου τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ζωναρᾶ (Βίος Λεκαπηνοῦ τοῦ Ρωμαίου), ὅποσον ἐπεκράτει ἐν ἑτέρᾳ καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἀλλ' ὁμοίως ἐπίσης γνωρίζομεν, ὅτι καὶ οἱ Χριστιανοὶ οὗτοι ἱστορικοὶ, καὶ ὁ εὐσεβὴς Montesquieu καὶ Ζωναρᾶς ἀπέδιδον μέγα σέβας εἰς τὰς καταστάσεις τῆς ἐκκλησίας. Τί μὲ τούτο θέλω νὰ εἶπω; θέλω νὰ εἶπω, ὅτι διὰ τὴν κατάχρησιν οὐδέποτε ἡ νόμιμος ἐνέχεται χρῆσις; τούτῳ, πᾶσαν μὲν κατάχρησιν παντὸς πράγματος δύναται τις δικαίως νὰ μεμψθῆ καὶ καταδικασθῆ. οὐδέποτε ὅμως καὶ αὐτὴν τὴν νόμιμον καὶ ἱερὰν χρῆσιν, ἣτις μετετρέπη παρὰ τινων εἰς κατάχρησιν, νὰ ἐλέγξῃ-δικαιούται. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατεδίκασε τὴν βαπτολογίαν, ἀλλὰ δὲν ἐκώλυσε τὴν προσευχὴν, τουναντίον ἐδίδαξε καὶ ἐσύστησεν αὐτήν. Εἶναι λοιπὸν καταργητέα ἢ πρὸς τὸ Θεῖον κοινωνία, διότι τινὲς βαπτολογοῦσιν; οὐχὶ βεβαίως. Κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον οὔτε πρέπον οὔτε δίκαιον εἶναι, ἐπειδὴ τινες φανατικοὶ παρεξηγήσαντες ἢ καὶ παραβάντες τὰς περὶ τῆς προσκύνησεως τῶν Ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν διατάξεις τῆς ἐκκλησίας περιῆλθον εἰς πλάνην καὶ ἀσχημαίαν, διὰ τούτο ἀνοήτως καὶ ἀνιδῶς αὐτὴν τὴν πρέπουσαν πρὸς τοὺς Ἁγίους τιμὴν νὰ μεμψθῶσιν, αὐτὰ τὰ ἱερὰ αὐτῶν λείψανα ἀσεβῶς νὰ καθυβρίσωσι, αὐτὴν τὴν ἐκκλησίαν νὰ εἰ-

τῶν ἐπισημοτέρων Αὐτῆς Κατηχέσεων, δι' ἧς διδάσκει, ὅτι
 α Διὰ τῆς ἐπικλήσεως τῶν Ἁγίων δὲν παραβαίνομεν τὴν
 ἐντολὴν ταύτην (τὴν πρώτην δηλ.). Ἡ ἐπικλήσις τῶν Ἁ-
 γίων, καθὼς ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία τὴν ἐννοεῖ διαφέ-
 ρει πολλὰ ἀπὸ τὴν ἐπικλήσιν τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς ἐπικαλού-
 μεθα τὸν Θεὸν καὶ τὸν λυτρωτὴν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὡς
 τὸν Ὑψίστον Κύριον καὶ Παντοδύναμον τῶν ἀπάντων Δε-
 σπότην. Τοὺς ἁγίους δὲ, ὡς δούλους Αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι συγκα-
 ταικοῦσι μὲ αὐτὸν εἰς τὴν αἰδίον ἐκείνην μακαριότητα. Ἡ
 ἐπικλήσις τοῦ Θεοῦ εἶναι μία βαθυτάτη ὑπόκλισις εἰς τὴν
 Θεῖαν Αὐτοῦ Μεγαλωσφῆν, καὶ μία καθολικὴ ἐλπίς εἰς Μό-
 νον Αὐτόν· ἡ δὲ τῶν Ἁγίων ἐπικλήσις εἶναι μία ἔνωσις τῶν
 ἡμετέρων προσευχῶν μὲ τὰς προσευχὰς αὐτῶν. Εἰς πίστω-

ρυνεύσωσιν. Ἐὰν νομίζωσιν οἱ διορθωταὶ οὗτοι τῆς κοινωνίας, ὅτι δύ-
 νανται νὰ διορθώσωσιν ἐξοχὰς τινὰς τοῦ πνευματικοῦ οἰκοδομηματός,
 ἔντως εἶναι ὅλως γελοῖοι. Διότι διατὶ δὲν προβαίνουσιν διὰ τοῦ αὐτοῦ κα-
 νόνοιο καὶ περὶ ἐρω; Διατὶ δὲν ὑβρίζουσι καὶ δὲν ζητοῦσι τὴν ἐξαφάνισιν
 τοῦ εὐαγγελίου, ἀφοῦ πολλοὶ πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτοῦ παρεξέτράφησαν;
 διατὶ δὲν θεωροῦσι κακὸν καὶ τότε μὲν τῆς ἐλευθερίας δῶρον, ἀφοῦ πολ-
 λοὶ κακὴν τούτου χρῆσιν ποιήσαντες κατέστρεψαν τὰς κοινωνίας; ἀλλὰ
 καὶ ἐπὶ τῶν ὑλικῶν διατὶ δὲν ἀπαγορεύουσι τὴν κατασκευὴν τοῦ οἴνου.
 ἀφοῦ πολλοὶ διὰ τῆς καταχρήσεως αὐτῶν κατέστησαν δυστυχεῖς; διατὶ
 δὲν μένουσιν ἄσιτοι ἀποσκορακίζοντες τὰς τροφὰς, ἀφοῦ πολλοὶ ἐκ πο-
 λυφαγίας ἀπέθανον; βλέπετε λοιπὸν, ὅτι ἡ χρῆσις δὲν ἐνέχεται διὰ τὴν
 κατάχρησιν; Καὶ ὅμως οἱ τοῦ Πνεύματος δῆθεν ὀπαδοὶ φωνασκοῦσιν
 ἀουστόλως. Τίς ἐξ αὐτῶν ἤλθε νὰ ἐλέγξῃ τὰς καταχρήσεις τῶν τὰ λεί-
 ψανα λατρεύοντων διὰ τῆς παρατάξεως τῆς νομίμου προσκυνήσεως;
 οὐδεὶς. Πάντες τὸν νικτήριον οἱ κατὰ τὸν παρεκτροπῶν τούτων δῆθεν ὀρ-
 γισθέντες καὶ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας μεριμνήσαντες ὠφελήθησαν ἐκ τῆς ὕλης
 ταύτης, ὅπως ἐκχύσωσι τὸ κατὰ τῆς εὐσεβείας δῆλητήριον, ὠφελήθησαν
 ἐκ τοῦ κακοῦ τούτου, ἐπεσώρευσαν ἐνταῦθα ἀπάσας τὰς εἰρωνύμους καὶ τὰ
 σκώμματα, ὅπως τὰ μεταδώσωσι καὶ ἐπὶ τῆς καλῆς καὶ ὀρθῆς οὐσίας.
 Ὅσα τὴν συνοπτικὴν μὲν, πλὴν λίαν σοφὴν ὁμιλίαν ἐπὶ τῶν Ἁγίων καὶ
 τῶν λειψάνων αὐτῶν τοῦ Α. Δ'. Παπαδισμαντοπούλου. Ἐν Ἀθήναις
 1874.

σιν τούτου ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὅτι οἱ Ἁγιοὶ ἔτι ὄντες ἐπὶ τῆς
 γῆς προσκυνήθησαν δι' ἄλλους, καὶ παρεκάλεσαν ἄλλους νὰ
 προσευχηθῶσι δι' ἑαυτοὺς, ὡς φαίνεται Ῥωμαίους ΙΕ'. 30
 (1), Β'. Κορινθ. α'. 11 (2), Φιλιππησ. α'. 4 (3) καὶ Πράξ.
 ιβ'. 5 (4). Πολλῶ μάλλον μετὰ θάνατον, ἦγον, ὅποταν
 ἦναι πλησιέστεροι πρὸς τὸν Θεὸν, εἴτουν ἠνωμένοι μὲ Αὐτόν,
 καὶ ἀπολαύουσιν ἀδιαλείπτως τὸ πρόσωπον Αὐτοῦ. Πολλῶ
 μάλλον (λέγω) θέλει ἔχωσι μίαν διάπυρον ἐπιθυμίαν διὰ τὴν
 σωτηρίαν τῶν πιστῶν, τοὺς ὁποίους γινώσκει ὁ Θεός. Καὶ
 ὅταν οὕτως ἔχη τὸ πρᾶγμα, τί μᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ νὰ
 ἐνώσωμεν τὴν ἡμετέραν προσευχὴν, ἦγον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς
 ἡμετέρας σωτηρίας μὲ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ προσευχὴν, φέρ, ει-
 πεῖν, τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἢ ἄλλου τινός Ἁγίου; Εἰς τοῦ-
 το ὑφίσταται ἡ ἐπικλήσις τῶν Ἁγίων. Διὰ τῆς ἐπικλήσεως
 ταύτης δὲν ἀποβάλλεται ἡ κραταιοτάτη τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 μεσιτεία. Διότι αὐτὴ εἶναι ὁ ἐδραῖος καὶ ἀναγκαῖος θεμέλιος
 καὶ τῆς ἡμετέρας προσευχῆς, καὶ τῆς πρεσβείας τῶν Ἁγίων.
 Μὴ νομίζωμεν ὅμως, ὅτι τὸ προσφερόμενον εἰς τοὺς Ἁγίους
 σέβας δύναται νὰ μᾶς ὠφελήσῃ τίποτε, ἐν ὅτῳ ἐπιμένωμεν
 εἰς τὴν ἀπιστίαν καὶ ἀμετανοησίαν· κατ' οὐδένα τρόπον. Ἡ με-
 γίστη τιμὴ, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς
 Ἁγίους, εἶναι τὸ νὰ σπουδάζωμεν νὰ μιμώμεθα τὴν ζωὴν
 αὐτῶν, καὶ νὰ ἔχωμεν τὰς ἐλπίδας εἰς μόνον τὸν Θεόν, εἰς

(1). « Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρ-
 στοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος συναγωνίσασθαί μοι ἐν ταῖς
 προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν θεόν »

(2). § . . . Συμπυρρῶντων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῆδεήσει. ἵνα ἐκ
 πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν

(3) « Πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ἡμῶν μετὰ χάρι-
 τὴν δέξαισιν ποιούμενος »

(4). « (1) μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο ἐν τῇ φυλακῇ προσευχῆ δὲ ἦν ἐκ-
 κτενῆς γινομένη ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεόν ὑπὲρ αὐτοῦ »

τὸν ἐπίστονον ἤλπισαν καὶ αὐτοί. Ἀναπολόγητοι λοιπὸν καὶ κολάσεως ἀξιοὶ εἶναι, ὅσοι προσφέρουσι εἰς τοὺς Ἁγίους τιμὴν ἰσόθεον, ἐλπίζουσιν εἰς αὐτούς σχεδὸν καθὼς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν, κατευθύνουσι τὰς προσευχὰς αὐτῶν συνεχέστερον πρὸς τοὺς Ἁγίους παρὰ πρὸς τὸν Θεόν, ὅσοι ἐορτάζουσι τὰς ἐορτὰς τῶν Ἁγίων μὲν περισσοτέραν εὐλάβειαν παρὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Κυρίου, τιμῶσι τὰς εἰκόνας αὐτῶν περισσότερον, παρὰ τὰς εἰκόνας τοῦ Σωτῆρος, διότι, ὅσον μεγάλοι καὶ ἀνῆναι οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, εἶναι μόνον τοῦτο δούλοι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν Αὐτοῦ, καὶ ἐπομένως ἡ διαφορὰ μεταξὺ Θεοῦ καὶ αὐτῶν εἶναι ἀπειρος. Πέπειται γὰρ προσέχη πᾶς ἕνας ἐπιμελῶς, διὰ τὴν μὴ πέσῃ εἰς ταύτην τὴν πλάνην » (1). Τοιαύτη ἡ περὶ τῆς τῶν Ἁγίων τιμῆς καὶ ἐπικλήσεως διδασκαλία τῆς ἡμετέρας ὀρθοδόξου ἐκκλησίας. Παρακαλοῦμεν δὲ πάντα Προτεστάντην, ἵνα ἀμερολήπτως εἴπῃ, ἂν ἡ διδασκαλία αὕτη, οὕτως ἐκτεθειμένη, ἦναι ἀγιολατρεία. Λατρεία ἐστίν, ὅταν ἀφιερῶμεν τὸν νοῦν, τὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν εἰς αὐτούς· ἀλλὰ τοῦτο ῥητῶς ἀπαγορεύεται, καὶ ὡς ἀποπλάνησις χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Δὲν λατρεύομεν ἄρα τοὺς Ἁγίους, ἀλλὰ τιμῶμεν ἀπλῶς αὐτούς ὡς φίλους ἐκείνου, ὑπὲρ οὗ τὸ αἷμα αὐτῶν ἐξέχεαν. Καθὼς δὲ ἐνταῦθα προτρεπόμεθα ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς γὰρ ἐνώμεν ἀδελφικῶς τὰς ἡμετέρας αἰτίσεις, λέγοντες « Πάτερ ἡμῶν » καὶ οὐχὶ « Πάτερ μου », οὕτω καὶ οἱ τὸν ἀμκράντινον τῆς δόξης ἀξιοθέητες φορέσαι στέφανον προθυμοποιοῦνται γὰρ ἐνώσι ταῖς ἡμετέραις προσευχαῖς τὰς ἑαυτῶν εὐπροσδεκτοτέρων οὐσῶν παρὰ τῷ Μόνῳ Μεσίτῃ Χριστῷ Ἰησοῦ, τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Ὄντε, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἡ τῶν Ἁγίων

(1) Ὁρα Πλάτωνος Μητροπολίτου Μόσχας ὀρθόδοξον διδασκαλίαν (κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ μ. Κοραῆ) Σελ. 100.

ἐπικλήσις δὲν εἶναι κυρίως ἐπικλήσις πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ συνένωσις τῶν προσευχῶν αὐτῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων ἢ συμπροσευχὴ αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν παρὰ τῷ Μόνῳ Μεσίτῃ Χριστῷ τῷ Θεῷ, ἣτις διδασκαλία οὐδόλως ἀντιφάσκει πρὸς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τουναντίον μάλιστα παραγγέλλεται ὑπ' αὐτῆς. Ὡς στηριζομένη δὲ ἡ διδασκαλία αὕτη ἐπὶ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ὑπῆρχεν ἀνεκαθεν ἐν τῇ Καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἰδοὺ πῶς περὶ τούτου ἐκφράζεται ἡ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησία ἐπιστέλλουσα τῇ ἐν Φιλομηλίῳ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἀφηγουμένη τὰ περὶ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου τοῦ ἱερομάρτυρος Πολυκάρπου (συμβάντος τῷ 167) « Ἀγνοοῦντες οἱ ἔθνηκοί, ὅτι οὔτε τὸν Χριστὸν ποτε καταλιπεῖν δυνησόμεθα τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ παντὸς κόσμου τῶν σωζομένων σωτηρίας παθόντα, οὔτε ἕτερόν τινα σέβειν. Τοῦτον μὲν γὰρ υἱὸν ὄντα τοῦ Θεοῦ προσκυροῦμεν, τοὺς δὲ μάρτυρας ὡς μαθητὰς τοῦ Κυρίου καὶ μιμητὰς ἀγαπῶμεν ἀξίως, ἕνεκα εὐνοίας ἀνυπερβλήτου τῆς εἰς τὸν ἴδιον Βασιλέα καὶ Διδάσκαλον ὡς γένοιτο καὶ ἡμᾶς συγκοινωνοὺς τε καὶ συμμαθητὰς γενέσθαι. . . . Οὕτως τε ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν, καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίων ὅστ' αὐτοῦ (τοῦ ἀγίου Πολυκάρπου) ἀπεθέμεθα, ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν ἔνθα, ὡς δυνατὸν ἡμῖν, συναγομένους ἐν ἀγαλλιᾶσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον εἰς τῶν προηθληκότων μνήμην, καὶ τῶν μελλόντων ἀσκήσιν τε καὶ ἐτοιμασίαν » (1). Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης φαίνεται, ὅτι οἱ ἔθνηκοί, οἱ κωφὰ καὶ ἀναίσθητα εἶδωλα λατρεύοντες, κατηγοροῦν τοὺς Χριστιανοὺς ἐπὶ ἀνθρωπολατρεία ἢ ἀγιολατρεία, διὰ τὴν τιμὴν, ἣν ἀπεδίδουν οὗτοι εἰς τὰ ἅγια τῶν Ἀθλητῶν τῆς Πίστεως λείψανα ἀπαραλλάκτως, ὡς ἀμαθῶς καὶ κακοβούλως κατηγοροῦσιν ἡμᾶς οἱ κατὰ τοῦτο τοῖς ἐ-

(1) Παρ' εὐσεβίῳ ἐκκλ. ἱστορία Βιβλ. Δ'. 15.

Θηκοῖς ὁμοιάζοντες Προτεστάνται, καὶ ἠναγκάσθη, φαίνε-
ται, ἢ ἐν Σμύρνῃ Ἐκκλησία νὰ ἐξηγήσῃ τὸ περὶ τούτου φρό-
νημα τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας. Τὴν αὐτὴν ἐξηγήσιν ἀπαν-
τῶμεν καὶ παρὰ τῷ ἱερῷ Αὐγουστίνῳ (1) « Christianus po-
pulus, λέγει, memorias martyrum religiosa solemnitate conce-
lebrat et ad excitandam imitationem, et ut meritis eorum con-
societur, atque orationibus adjuvetur: *I t a t a m e n. u t n u l-
l i M a r t y r u m, s e d i p s i D e o M a r t y r u m, q u a m v i s i n
m e m o r i i s M a r t y r u m, c o n s t i t u a m u s a l t a r i a. Q u i s
e n i m a n t i s t i t u m i n l o c i s s a n c t o r u m c o r p o r u m a d s i s t e n s a l t a r i
a l i q u a n d o d i c i t : O f f e r i m a s t i b i, P e t r e a u t P a u l e, a u t C y p r i a-
n e ! S e d q u o d o f f e r t u r o f f e r t u r D e o, q u i M a r t y r e s
c o r o n a v i t u t e x i p s o r u m l o c o r u m a d m o n i t i o n e m a j o r a d f e-
c t u s e x s u r g a t a d a c u e n d a m c a r i t a t e m' e t i n i l l a s, q u o s i m i t a-
r i p o s s u m u s, e t i n i l l u m q u o a d j u v a e t e p o s s u m u s—ὁ Χρι-
σ τ ι α ν ι κ ὸ ς λ α ὸ ς τ ᾶ ς τ ῶ ν Μ α ρ τ ῦ ρ ῶ ν μ ν ῆ μ α ς θ ρ η σ κ ε υ τ ι κ ῆ ἐ-
π ι σ τ ῆ μ ὸ τ η τ ῆ π α ν η γ υ ρ ῖ ζ ε ι κ αὶ π ρ ὸ ς δ ι ᾶ γ ε ρ σ ι ν τ ῆ ς μ ι μ ῆ σ ε ω ς,
κ αὶ ἵ ν α τ ῶ ν ἀ ξ ι ῶ ν ἐ κ εῖ ν ῶ ν κ ο ι ν ω ν ὸ ς γ ῆ ν η τ α ἰ, κ αὶ τ α ἰ ς δ ε ῆ σ ε ς ἰ
β ο η θ ῆ τ α ἰ. Ο ὔ τ ω ς ὅ μ ω ς, ὥ σ τ ε ο ὔ δ ε ν ἰ τ ῶ ν Μ α ρ τ ῦ ρ ῶ ν, ἀ λ λ'
α ὔ τ ῳ τ ῳ Θε ῳ τ ῶ ν Μ α ρ τ ῦ ρ ῶ ν, ὡ ς π ρ ὸ ς μ ν ῆ μ η ν τ ῶ ν Μ α ρ τ ῦ ρ ῶ ν
σ υ ν ι σ τ ῶ μ ε ν τ ᾶ θ υ σ ι α σ τ ῆ ρ ι α. Τ ι ς γ ᾶ ρ τ ῶ ν Π ρ ε σ β υ τ ῆ ρ ῶ ν ἐ ν
τ οῖ ς τ ῶ ν Ἁ γ ῖ ῶ ν σ ω μ ᾶ τ ῶ ν τ ὴ π ο ἰ ς π ρ ο σ ε δ ρ ε ῦ ῶ ν τ ῳ θ υ σ ι α-
σ τ η ρ ῖ ῳ λέ γ ε ι π ο τ ῆ : Π ρ ο σ φ ῆ ρ ο μ ῆ ν σ ο ἰ, Π ῆ τ ρ ε ἢ Π α ὔ λ ε, ἢ
Κ υ π ρ ι α ν ῆ ! Ἁ λ λ' ὅ π ε ρ π ρ ο σ φ ῆ ρ ε τ α ἰ, τ ῳ Θε ῳ π ρ ο σ φ ῆ ρ ε τ α ἰ,
τ ῳ τ οὓ ς Μ ᾶ ρ τ υ ρ α ς σ τ ε ρ α ν ὴ σ α ν τ ι κ τ λ ». Ἐ π ῖ ς τ ς κ αὶ ὁ ἱ ε ρ ὸ ς
Θ ε ο δ ὴ ρ η τ ο ς ὁ Κ ῦ ρ ο υ ἐ π ῖ σ κ ο π ο ς « Σ ε β ὸ μ ε θ α λέ γ ε ι, α ὔ τ οὓ ς
(τ οὓ ς Ἁ γ ῖ ο υ ς) ὡ ς Θε οῦ γ ε μ ᾶ ρ τ υ ρ α ς κ αὶ ε ὔ ν ο υ ς θ ε ρ ᾶ π ο ν τ α ς »
(2). Ὁ δ ῆ π ο λ ῶ ς ὠ ρ ῖ γ ῆ ν ῆ ς « ἐ π ῖ σ τ η σ ο ν, λέ γ ε ι, εἰ τ ὸ κ α τ ᾶ
τ ὸ μ α ρ τ ῦ ρ ῖ ο ν β ᾶ π τ ι σ μ α, ὥ σ π ε ρ τ ὸ τ οῦ Σ ω τ ῆ ρ ο ς κ α θ ᾶ ρ σ ι ο ν*

(1) Contra Faustum I, X, c. 21.

(2) Ἑλληνικ. παθ. θεραπευτικῆ ντ'.

γέγονε τοῦ Κόσμου, καὶ αὐτὸ ἐπὶ πολλῶν θεραπειᾶ καθι-
ρόμενον γίνεται. Αἱ ψυχὰι τῶν πεπελεκισμένων ἕνεκεν τῆς
μαρτυρίας τοῦ Ἰησοῦ, μὴ μάτην τῷ ἐν οὐρανοῖς θυσιαστηρίῳ
παρεδρεύουσαι, διακοροῦσι τοῖς εὐχομένοισι ἄφεσιν ἁμαρτιῶν»
(2) καὶ « Τάχα δὲ καὶ ὡσπερ τιμῷ αἵματι τοῦ Ἰησοῦ ἡ-
γοράσθημεν, . . . οὕτω τῷ τιμῷ αἵματι τῶν μαρτύρων ἀ-
γορασθήσονται τινες » (3) καὶ omnes sancti, qui de hac vita
decesserunt, habentes adhuc charitatem erga nos qui in hac
mundo sunt, si dicantur curam gerere salutis eorum et juvare
eos precibus suis atque interventu suo apud Deum, non erit
inconueniens » (4). Καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος οὕτως ἐκφράζει
τὴν πίστιν τῆς ἐκκλησίας « Ἡ πρὸς τοὺς εὐνοὺς τῶν ἁμο-
δούλων διάθεσις τὴν ἀναφορὰν ἐπὶ τὸν Δεσπότην ἔχει, ἧ
δεδουλεύκασι καὶ ὁ τοὺς διὰ πίστιν ἠθληκότας τιμῶν, δὴλὸν
ἔστι τὸν ἴσον ζῆλον ἔχων τῆς πίστεως » (5) καὶ ὁ ἱερός
Χρυσόστομος « Σκηνὴ ἔστι, λέγει, στρατιωτικῆ τῶν Μαρ-
τύρων ὁ τάφος· κἂν ἀνοίξῃς τοὺς τῆς Πίστεως ὀφθαλμοὺς,
ᾧ φει τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης ἐνταῦθα κείμενον, τὸν θυ-
ρεὸν τῆς Πίστεως, τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου, τὴν
κνημίδα τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, αὐ-
τὴν τοῦ διαβόλου τὴν κεφαλὴν ἀπερριμένην χαμαι· Ὅταν
γὰρ ἴδῃς δαιμονῶντα ἄνθρωπον παρὰ τὸν τάφον τοῦ μάρ-
τυρος κείμενον ὑπτιον, καὶ σπαράσσοντα ἑαυτὸν πολλακί,
οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ποτηροῦ τετραμημέ-
την ὄρας » (1).

Ἡδυνάμεθα νὰ παραγάγωμεν ἀπείρους μαρτυρίας ἀπὸ
τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων μέχρι τοῦ νῦν, καθ' ἃς ἡ Χρι-

(1) Προτρεπτ. εἰς μάρτυρ. § 30.—(2) Αὐτόθι § 50. (3) Orig. in
Cant. Cantabrig. III. § 75.—(4) Ἀγ. Βασίλ. ἐπιστολ. πρὸς Ἀγ. Ἀμβρο-
σίον.

(5) Ὁρα Ἀγ. Ἰ. Χρυσόστ. εἰς τὸν ἁγ. μάρτυρα Βεργιλίον. Τόμ. Β'.
σελ. 681.

στιανική ἐκκλησία ἐθεώρησε καθῆκον Αὐτῆς τὸ τιμᾶν ἐκείνους, οἵτινες διὰ τῆς ἐναρέτου αὐτῶν πολιτείας καὶ τῆς Χριστιανικῆς μεγαλοφυχίας ἐλάμπρυναν καὶ καθωράσαν αὐτήν. Πάντας δὲ τοὺς ἄλλως φρονοῦντας ἡ ἐκκλησία ἀνέκαθεν ὡς αἰρετικούς καὶ πεπλανημένους κατεδίκαζεν. Οὕτω λ. χ. ἡ ἐκκλησία κατεδίκασε τοὺς Μανιχαίους, οἵτινες πρὸς ταῖς ἄλλαις αὐτῶν ἀσεβέσι διδασκαλίαις εἶχον καὶ τὴν ἁγιομαχίαν, ἣν ἔχουσι καὶ οἱ Προτεστάνται, οἵτινες κατὰ τοῦτο καὶ κατὰ πολλὰ ἄλλα οὐδὲν διαφέρουσι τῶν Μανιχαίων. Ἐπίσης ἡ ἐκκλησία κατεδίκασε (τῷ 400ῳ) τὸν πεπλανημένον Γαλάτην Βιγιλάντιον (Vigilantius), ὅστις κατηγορεῖ τὴν Καθολικὴν ἐκκλησίαν τὴν τοὺς Ἁγίου Μάρτυρας τιμῶσαν ἐπὶ κοιτωλατρεία καὶ εἰδωλολατρεία. Ἀλλὰ τὰς ἀνεήτους αὐτοῦ κατηγορίας ἀνεσκεύασε πληρέστατα ὁ θερμὸς τῆς πίστεως ζηλωτὴς, ὁ ἱερός Ἱερώνυμος, λέγων, « ὅτι οἱ Χριστιανοὶ πόρρω ἀπέχουσι τοῦ ἀποδιδόναι εἰς τὰ κτίσματα τὴν τιμὴν τὴν πρέπουσαν εἰς τὸν Κτίστην, τιμῶσι τὰ λείψανα τῶν Μαρτύρων οὕτω μόνον. ὥστε, νὰ λατρεύωσι τῷ Κυρίῳ, ὑπὲρ οὗ οἱ μάρτυρες ἀπέθανον, ἀπονέμωσιν εἰς τοὺς δούλους τοιαύτην τιμὴν, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὸν Δεσπότην, καθὼς οὗτος εἶπεν « ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται » (1). Ὁ Βιγιλάντιος μέμφεται τοὺς Χριστιανούς ὡς μετενεγκόντας εἰς τοὺς Μάρτυρας τὴν ἐθνικὴν συνήθειαν τοῦ ἀνάπτειν λαμπάδας πρὸ τῶν εἰδώλων τῶν θεῶν, καὶ ὅτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῶν Μαρτύρων καίουσιν ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ κηρία. Πρὸς ταῦτα ἀποκρίνεται ὁ Ἱερώνυμος, ὅτι εἰ λαϊκοὶ τινες καὶ εὐσεβεῖς γυναῖκες σέβονται οὐκ οὐ τοὺς Μάρτυρας, ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν τὸ εὐσεβὲς αὐτῶν αἶσθημα, διότι καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδικαίωσε τὴν εὐσεβείαν τῆς γυναικὸς, τῆς ἀλειψάσης Αὐτὸν μύρῳ, καὶ ἐνουθέτησε

(1) Ματθ. Γ'. 40.

τοὺς Μαθητὰς, τοὺς κατηγορήσαντας αὐτῆς διὰ τοῦτο. Ὁ Βιγιλάντιος κατεδίκαζε προσέτι καὶ τὰς γενομένας εἰς τοὺς Μάρτυρας δεήσεις, λέγων, ὅτι μόνον οἱ ζῶντες ὀφείλουσι νὰ δέωνται ὑπὲρ ἄλλων. Τὴν γνώμην δὲ ταύτην ἀντικρούων ὁ Ἱερώνυμος ἔλεγεν, ὅτι εἴπερ οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Μάρτυρες καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιγείῳ ζωῇ ἐδέοντο ὑπὲρ ἄλλων, πόσω μᾶλλον δύνανται νὰ πράξωσι τοῦτο νῦν, ἀφοῦ ἠξιώθησαν τοῦ μαρτυρικοῦ στεφάνου. Οἱ Μάρτυρες, λέγει ὁ Βιγιλάντιος, δὲν παρευρίσκονται πανταχοῦ, ὥστε νὰ εἰσακούωσι τῶν δεήσεων, καὶ νὰ εἰσηθῶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα αὐτῶν. Οἱ δεδοξασμένοι Ἁγιοὶ, ἀντιλέγει ὁ Ἱερώνυμος, « ἀκολουθοῦσι πάντοτε τῷ ἀρνίῳ ὅπου ἂν ὑπάγῃ » (1).

Ὡς βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἡ τῶν Ἁγίων ἐπίκλησις καὶ τιμὴ ἦν ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν δηλ. χρόνων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Καθολικὴ ἐκκλησία κέκτηται τὸ ἀλάθηστον ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἐπισκόπων Αὐτῆς, ὡς ὀδηγούμενη ἐν πᾶσιν ὑπὸ τοῦ Παναγίου Πνεύματος, κατὰ τὴν ἀψευδестаτην τοῦ Σωτῆρος ὑπόσχεσιν, ἐπιταί, ὅτι ἡ περὶ τούτου διδασκαλία αὐτῆς οὐκ ἦν ἡ διδασκαλία Αὐτοῦ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο πάντα τὸν καταπολεμοῦντα τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς ταύτην, ὡς καταπολεμοῦντα αὐτὴ τὸ Πανάγιον Πνεῦμα, ὑφ' οὗ αὐτὰ ἐνεπνέετο, τῷ αἰωνίῳ ὑπέδαλλεν ἀναθέματι, καταδικάζουσα ἐν ταῖς διαφόροις αὐτῆς ἱεραῖς Συνόδοις. Ὡς λοιπὸν κατεδικάσθησαν οἱ ἐθνικοὶ, οἱ Μανιχαῖοι, οἱ Βιγιλαντιανοὶ κτλ, οὕτω κατεδικάσθησαν καὶ καταδικάζονται καὶ οἱ Προτεστάνται, ὡς ἀντιπίπτοντες καὶν τούτῳ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, οἱ Προτεστάνται ἀντέστησαν εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτην τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, μὴ διακρίναντες τὴν ἐπίκλησιν (invocatio) καὶ τιμὴν (veneratio) τῆς λα-

(1) Ἀποκαλύψ. ΙΔ' 4. (ὅρα Κοντογιάννου Ἐκκλ. Ἱστορία Τόμον Α'.

σεύσεως (adoratio), και διότι πολλοὶ λίαν ἀπλοῖκαί και ἀμαθεῖς κατήντων τὴν σχετικὴν τιμὴν εἰς λατρείαν. Ἄλλ' εἶχον δίκαιον οἱ Προτεστάνται, διότι ἀμαθεῖς τινες κατήντων τὴν χρῆσιν εἰς κατάχρησιν, νὰ ἀποβάλωσι και τὴν ἱεράν χρῆσιν; Οἱ Προτεστάνται ἔπρεπε νὰ ἐξετάσωσι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἐκκλησίας, και οὐχὶ τὴν ἀμαθειάν τινων. L' église (ἤτε Ἀνατολικὴ και ἡ Δυτικὴ, διότι και ἡ Δυτικὴ ὀρθοδοξεῖ (1), l' égli-

(1) Λέγοντες, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ὀρθοδοξεῖ κατὰ τοῦτο, ἐννοοῦμεν τὴν πρὸ τοῦ 1870 Δυτικὴν Ἐκκλησίαν. ἢ κάλλιον. ὕπως προσφύεσθαι ὠνόμασαν αὐτὴν, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν. Διότι, ἐνῶ μέχρι τοῦ 1870 ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἦν σύμφωνος τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ κατὰ τοῦτο, ἀσεβῶς και πρᾶλῶγως τῷ 1870 Σύνοδος ἐκ πολλῶν Καθολικῶν ἐπισκόπων ἐν τῷ Βατικανῷ ἐκήρυξεν ὡς δόγμα τὴν πρότερον ὡς ἰδέαν θεολογικὴν φερομένην παρά τισι τῶν Ἰησοῦιτῶν immaculatam conceptionem — Ἀσπιλλον Σύλληψιν, και οὕτως ἐξαιροῦσα τὴν ὑπερευλογημένην Παρθένον και Θεοτόκον τῆς Προπάτορικῆς ἀμαρτίας ἀναβιβάζει αὐτὴν, ὡς ἀναμάρτητον, εἰς τάξιν Θεότητός τινος ἐναντίον ὅλης τῆς Ἀγίας Γραφῆς και τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως. Καίτοι εἰς τὸ ὅσον οὕτω ἐκδοθησόμενον Σύγγραμμα ἡμῶν, τὸ ἐπιγραφόμενον « Ὁ Παπισμὸς και αἰσχρημίαι αὐτοῦ » ὁμιλοῦμεν ἐν ἐκτάσει τὰ δεόντα περὶ τοῦ δόγματος τῆς immaculatae conceptionis, ὅμως κρίνομεν καλὸν, πρὸς γνῶσιν τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν, νὰ εἴπωμεν και ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τούτου. Ἡ τοῦ 1870 Βατικανῆ Σύνοδος ἐδογματίσεν, ὅτι ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος ἐγεννήθη οὐχὶ ἀσπύρω, ὡς κακῶς ἐνόησαν τὴν immaculatam Γεωργίος τις Τσουκάλας, γράψας « Περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα » (Σελ. 33) και ἄλλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων, ἀλλ' ἀσπίλω, δηλ. ἄνευ προπατορικῆς ἀμαρτίας, καίπερ σχοῦσα πατέρα φυσικόν. Τὸ δόγμα τοῦτο προδήλως ἀντιφάσκει εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καθ' ἣν « οὐδεὶς ἀναμάρτητος (ἐκτός τοῦ ἀσπύρω και διὰ Πνεύματος Ἁγίου γεννηθέντος Σωτῆρος ἡμῶν), οὐδ' ἐάν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ». Τὸ δόγμα τοῦ 1870 πρὸ ἐστῶν ὑπῆρχεν ὡς δοξασία θεολογικὴ παρά τισι Θεολόγοις Ἰησοῦιταῖς, ὡν τὸ πυνίσχυρον ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ αὐλῇ Τάγμα κατώρθωσε διὰ σκοπῶν ὀλεθρίων, οὓς ἐξηγοῦμεν ἐν τῷ ἐκδοθησομένῳ συγγράμματι ἡμῶν, νὰ ἀναγκάσῃ τὴν δυσσευχὴ Πίον τὸν Θ'. νὰ κηλιώσῃ τὴν ἀρ-

se, λέγει ὁ παριώνυμος Bossuet, en nous enseignant, qu' il est utile de prier les saints, nous enseigne à les prier dans ce même esprit de charité et selon cet ordre de société fraternelle, qui nous porte à demander le secours de nos frères vivants sur la terre— Ἡ ἐκκλησία διδάσκουσα ἡμᾶς, ὅτι εἶναι ὠφέλιμον τὸ παρακαλεῖν τοὺς Ἁγίους, ἐντέλλεται ἡμῖν νὰ παρακαλῶμεν αὐτοὺς ἐν τοιούτῳ ἀγάπης και ἀδελφότητος Πνεύματι, δι' οὗ παρακαλοῦμεν τοὺς ἐπὶ γῆς ζῶντας ἀδελφοὺς

χειρατεῖαν αὐτοῦ διὰ τῆς ψηφίσεως δόγματος ἀντικρυς τῷ Θεῷ λόγῳ ἀντιφάσκοντος. Καὶ δὴ οἱ καλοί μας Ἰησοῦιται κατώρθωσαν διὰ μυρίων συγγραμμάτων, ἅτινα ἄλλεπαλλήλως ἐξεδίδουν πιαγματευόμενα περὶ τῆς immaculée conception νὰ θεωρηθῇ αὐτὴ ὡς δόγμα. Χάριν περιεργείας παραπέμπωμεν τοὺς Ἀναγνώστας ἡμῶν εἰς σύγγραμμά τι πρὸς τοῦτον ἐκδοθὲν τὸν σκοπὸν και ἐπιγραφόμενον Collection de precis historiques mélangés littéraires et scientifiques par Ed. Terwecoren de la Compagnie de Jesus 1858 Paris, ὅπερ βρίθει ἀνοησιῶν και παραλογοισμῶν. Ἐν τοῖς τριούτοις Ἰησοῦιτικαῖς συγγράμμασιν ἀπαντᾷ τις τὰς πλέον ἀνηκούστους στρεβλώσεις και διαστροφὰς τῶν τε Γραφικῶν και Πατριτικῶν χωρίων. Ἀποροῦμεν δὲ, πῶς ἄνδρες πεπαιδευμένοι θεωρούμενοι παραδέχονται κλίνοντες τὴν κεφαλὴν πρὸ τοιούτων τερατωδῶν ἐξαμβλωμάτων. Ὁμιλῶν ποτε μετὰ τοῦ Σ. Don Παύλου Ἐφημερίου και Ἱεροκλήου τῶν ἐνταῦθα Καθολικῶν παρέστησα αὐτῷ τὸ ἄτοπον τοῦ δόγματος τούτου. Οὐχὶ, εἶπέ μοι, δὲν ἔχει τι τὸ ἄτοπον, διότι ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς.— Πῶς; ἠρώτησα αὐτόν.— Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, μοι ἀπήντησεν, ἡ Παναγία ἐμελλε νὰ συντρίψῃ τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφρος, δηλ. τὴν Προπατορικὴν ἀμαρτίαν. Πῶς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ τὴν ἀμαρτίαν, οὐσα αὐτὴ ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν; — Τδούπως, ἀπήντησα αὐτῷ. Κατὰ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, οὐχὶ ἡ γυνή, ἀλλὰ τὸ σπέρμα τῆς γυναικὸς, δηλ. ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος συντρίψε τὴν κεφαλὴν τοῦ ὄφρος· παρέπεμψα δ' αὐτόν ν' ἀναγνώσῃ, ἂν ἐνθυμῶμαι καλῶς, και τὸ Εὐαγγέλιον τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς, ἐνθα διὰ μακροῦνό Θεῖος Παῦλος ἐκτίθησι τὴν καταστροφὴν τῆς ἀμαρτίας και τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν δι' Ἐνός και Μόνου, τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.— Καὶ ὅμως, μοι ἀπήντησε, τὸ Εὐαγγέλιον καλεῖ τὴν Παναγίαν Κεχαριστωμένην, δηλ. ἀγνωτάτην.— Μάλιστα, ἀπήντησα, οὐδὲν πλάσμα

ἡμῶν ε (2). Τὴν τῶν ἀμαθῶν δὲ κατάχρησιν προθυμοποιου-
μένην νὰ διορθώσῃ καὶ ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος τῆς Δυτικῆς

ἡξιώθη τοιαύτης χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὅσης ἡξιώθη ἡ ὑπερευλογημένη
Θεοτόκος, διὰ τὴν ἀγνότητά καὶ ἀγιότητα αὐτῆς, ἃς οὐδεὶς ἄλλος ἐπὶ τῆς
γῆς ἔσχε. Καὶ ὅμως ἡ ἀγνότης αὐτῆς ἦν ἀτομικὴ· δηλ. αὐτὴ καθ'
ἑαυτὴν ἀτομικῶς οὔτε ἡμαρτεν, οὔτε διενεόθη ποτὲ νὰ ἀμαρτήσῃ· διότι
ἦν « κῆπος εὐώδης, εἰς ὃν δὲν εἰσῆλθεν ὁ ὄφις τῆς ἀμαρτίας » κατὰ τὴν
ἐκφρασίαν τῶν Ἁγίων Πατέρων. Καὶ ὅμως, καίπερ ἀτομικῶς μὴ ἀμαρ-
τήσασα, καίπερ οὕσα ἀγνοτάτη καὶ καθαρωτάτη, Κεχαριτωμέ-
νη ἐν γενεαῖς γενεῶν, ὅμως, καθὼς ἄνθρωπος, ἐγεννήθη ὑπακειμένη εἰς
τὴν Προπατορικὴν ἀμαρτίαν. Παρέβαλον δὲ τότε, μὴ σχῶν ἄλλα πρό-
χειρα παραδείγματα, τὴν Θεοτόκον πρὸς τὸ ἀρτιγέννητον βρέφος, ὅπερ
αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ οὔτε πράττει ἀμαρτίαν, οὔτε γινώσκει, τί ἐστὶν ἀμαρ-
τία, καὶ ὅμως καίπερ ἀτομικῶς καθαρώτατον, ὑπάκειται εἰς τὴν Προπα-
τορικὴν ἀμαρτίαν, ἥτις ἐξαλείφεται, ἅμα τὸ παιδίον βαπτισθῆ. = Διατί-
λοιπόν, ἠρώτησεν, ὅταν ἀποτείνησθε πρὸς τὴν Παναγίαν, λέγετε « Ἀσπι-
λε, Ἀμύλοντε . . . Τὴν ἀσπιλὸν Σου σύλληψιν, Παναγία Παρθένε ἀ-
γνή » ; — Λέγομεν, τῷ ἀπήντησα, τὴν Παναγίαν Παρθένον ἄσπιλον
καὶ ἀμόλυτον, οὐχὶ ὡς ἀσπίλωσ καὶ ἀμόλυτον
(δηλ. ἄνευ προπατορικῆς ἀμαρτίας) γεννηθεῖσαν, ἀλλ' ὡς
ἀμόλυτον καὶ ἀσπίλωσ γεννηθεῖσαν τὸν Κύ-
ριον. Καὶ τότε ὁ Σσβ. Don Παῦλος κατεπίσθη πως ἐσωτερικῶς, ἀλλ'
ἐπειδὴ ἦν δόγμα τῆς ἐκκλησίας του, ἥτις ἔχει caputem infallibilem τὸν
successorem S. Petri καὶ Vicarium Christi κτλ, δὲν κατεδέχθη νὰ τὸ ὁμο-
λογήσῃ ὡς ἐτραλμένον. — Ἀλλ' ὦ ἀνθρωπίνῃ ἀσθένεια ! ἐνῶ οἱ Παπι-
σταὶ περιέπεσον εἰς τὸ βάραθρον τῆς θεοποιήσεως τῆς Κεχαριτωμένης
Παρθένου, οἱ λυσσώδεις Προτεστάνται εἰς ἄλλο δεινότερον περιέπεσον
βάραθρον, τῆς ἐξευτελίσεως τῆς Κεχαριτωμένης Βασιλίσσης τῶν οὐρα-
νῶν μέχρι τῆς τάξεως τῶν ἀπλῶν γυναικῶν, δι' ἰσχυρίζομενοι, ὅτι ἐγέννη-
σε καὶ ἄλλα τέκνα φυσικῶς ! ἀφοῦ ἐγέννησε τὸν Κύριον ὑπερφυσικῶς. Ὡς
τῆς φοικτικῆς πλάνης καὶ τυφλότητος τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν !
Ἄλλ' ἐν καταλληλοτέρῳ μέρει τὰ δέοντα περὶ τούτου ἐροῦμεν. — Πόσον
ἡ Ἁμ. ὀρθόδοξος ἐκκλησία τηρεῖ ἐν πᾶσι τὴν μέσσην, τὴν βασιλι-
κὴν ὁδόν, ἥτις ἐστὶ σύμφωνος τῇ τε Ἁγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἱερῇ
Παραδόσει !

(2) Bossuet oeuvres choisies tome, IV. Paris Page 4.

Ἐκκλησίας, ὀρθοδόξουσα κατὰ τοῦτο ὡς ἀνανεώσασα τὰς τῶν
προηγούμενων Ἁγίων Συνόδων διατάξεις, ἐξεφράσθη περὶ τῶν
Ἁγίων οὕτως ἐν τῇ Κατηγήσει αὐτῆς. « Nous prions Dieu ou
de nous donner les biens, ou de nous delivrer des maux· mais
parce que les saints lui sont plus agreables que nous, nous
leur demandons, qu' ils prennent notre defense, et qu' ils
obtiennent pour nous les choses, dont nous avons besoin. De
là vient que nous usons de deux formes de prier fort diffe-
rents ; puisq' au lieu qu' en parlant à Dieu, la manière pro-
pre est de dire : Ayez pitié de nous, écoutez
nous, nous nous contentons de dire aux saints : Priez
pour nous = Δεόμεθα τοῦ Θεοῦ ἢ ἔνα δῶ ἡμῖν τὰ ἀγα-
θὰ, ἢ ἔνα ἐλευθερώσῃ ἡμᾶς τῶν κακῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ Ἁ-
γιοὶ εἰσὶν αὐτῷ προσφιλέστεροι ἡμῶν, ζητοῦμεν παρ' αὐτῶν,
ὅπως ἀναδεχθῶσι τὴν ὑπεράσπισιν ἡμῶν, καὶ ἐπιτύχωσιν
ὑπὲρ ἡμῶν, ὧν χρῆζομεν. Τούτου ἕνεκα μεταχειρίζομεθα δύο
τρόπους προσευχῆς λίαν διαφόρους, διότι ἐνῶ ἀποτεινόμενοι
πρὸς τὸν Θεόν, λέγομεν : Ἐλέησον ἡμᾶς, ἐπάκουσον ἡμῶν,
ἀρκούμεθα λέγοντες πρὸς τοὺς Ἁγίους : Πρεσβεύσατε ὑπὲρ
ἡμῶν » (1). Καὶ ἀλλαχοῦ « Les Saints, qui regnent avec
Jesus-Christ offrent à Dieu leurs prières pour les hommes; qu'
il est bon et utile de les invoquer d' une manière suppliante
et de recourir à leur aide et à leur secours pour impétrer de
Dieu ses bienfaits, par son fils Notre Seigneur Jesus-Christ
qui seul est Notre Sauveur et Notre Redempteur = Οἱ μετὰ
τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ βασιλεύοντες Ἁγιοὶ προσφέρουσι τῷ Θεῷ
τὰς ἑαυτῶν ἰκεσίας ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. εἶναι καλὸν καὶ
ὠφέλιμον νὰ ἐπικαλῆται τις αὐτοὺς ἰκετευτικῶς, καὶ νὰ

(1) Αὐτόθι κατὰ τὴν ἐκ τοῦ Λατινικοῦ εἰς τὸ Γαλλικὸν μετάφρασιν
τοῦ Bossuet ἐκ τῆς Cat. Rom. De cultu et invocatio sanct, Part. 4. Quis
grandus sit.

προστρέχη εἰς τὴν βοήθειαν καὶ προστασίαν αὐτῶν ὅπως ἐπιτύχη παρὰ Θεοῦ τὰς εὐεργεσίας Του, διὰ τοῦ Υἱοῦ Αὐτοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις μόνος ἐστὶ Σωτὴρ καὶ Λυτρωτὴς ἡμῶν » (1).

Τιμῶμεν λοιπὸν τοὺς μεγάλους ἐκείνους τῆς Πίστεως Ἀθλητάς, τοὺς τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς θάνατον παραδόντας ὑπὲρ τῆς καλῆς ὁμολογίας· διότι ἡ πρὸς αὐτοὺς τιμὴ μεταβαίνει πρὸς τὸν αὐτοὺς στεφανώσαντα Κύριον, διότι Αὐτὸς εἶπεν « ὁ δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται » (2). Γεραίρωμεν τοὺς Ἁγίους ἐκείνους, ἐν οἷς « θαυμαστός ὁ Θεός », καὶ ἐπικαλώμεθα, ὅπως ἐνώσι τὰς εὐπροσδέκτους αὐτῶν εὐχὰς ταῖς ἡμετέραις παρὰ τῷ Μόνῳ Μεσίτῃ Χριστῷ, τῷ Σωτῆρι ἡμῶν. « Αὐτοὶ ἀκολουθοῦσι τῷ Ἀρνίῳ, ὅπου ἂν ὑπάγη » (3), ἐπομένως ἀκούουσι τῶν ἐπικλήσεων ἡμῶν. Μακρὰν ἔστω ἀφ' ἡμῶν ἡ δυσσεβὴς Προτεσταντικὴ ἁγιομαχία καὶ Χριστομαχία. Διότι καθὼς ὁ δεχόμενος τοὺς ἁγίους τοῦ Χριστοῦ, τὸν Χριστὸν αὐτὸν δέχεται, οὕτως ὁ μὴ δεχόμενος αὐτοὺς, Αὐτὸν οὐ δέχεται (4).—

(1) Αὐτίθι Sess. XXV. De invocatione etc.

(2) Ματθ. 1'. 40.

(3) Αποκάλυψ. 1Δ'. 4.

(4) Καὶ μοι ἀνάγνως, φίλτατε ἀναγνώστα καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ Σφωτάτου Μητροπολίτου Χίου Κ. Γρηγορίου. « Ὅτι δὲ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία ἐξ Αποστολικῆς Παραδόσεως παρέλαβε τὸ ἐτησίαις πανηγύρεσι τιμᾶν καὶ γεραίρειν τοὺς Μάρτυρας, ὡς καὶ τοὺς λοιποὺς Ἁγίους καὶ πρεσβυτάς εἰς Θεὸν προβάλλεσθαι, διὰ τὴν μυστικὴν ταὶ ἀδιάσπαστον αὐτῆς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὴν ἐν οὐρανοῖς θριαμβεύουσαν ἐκκλησίαν δεικνύεται καὶ ἐκ τῆς παρ' Εὐσεβίῳ ἐπιστολῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σμύρνης πρὸς τὰς ἐκκλησίας τοῦ Πόντου, ἐν ἣ ἱστοροῦνται τὰ κατὰ τὸν Ἱερομάρτυρα Πολύκαρπον, μαθητὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, καὶ ἀναγνώτωσαν αὐτὴν μετὰ προσοχῆς οἱ Ἁγιομάχοι τῆς ἀκεφάλου Ἀναμορφώσεως ὀπαδοί, οἱ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν κατ' αὐτοὺς δεισιδαιμονιῶν ἀποκαθάραι δι' ἐσχυριζόμενοι » ὅρα Παρὶ ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας κτλ. Σημ. 2ον τῆς 88ης Σελ.

Ὅτι εἶπομεν περὶ τῆς πρὸς τοὺς Ἁγίους τιμῆς καὶ ἐπικλήσεως, τοῦτ' αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἶπωμεν καὶ περὶ τῶν Ἁγίων αὐτῶν λειψάνων (1). Ἡ πρὸς αὐτὰ δηλ. τιμὴ εἶναι τιμὴ σχετικὴ, ἀναφερομένη μόνον πρὸς ἐκεῖνον, ὅστις ἐδόξασε καὶ ἐθαυμάστωσε τοὺς Ἁγίους Αὐτοῦ. Τφόντι, τίς θέλων νὰ καλῆται ἐπαξίως Χριστιανός, δὲν ἤθελε μετὰ σεβασμοῦ ἀσπασθῆ καὶ τιμήσει τὸ πολυάθλον ἐκεῖνο σῶμα, ὅπερ, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀεβάστασε τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου» καὶ ἐγένετο θέατρον καὶ Ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις; « Ὅτι ὑπὲρ Χριστοῦ ὁ θάνατος, τίμια τὰ λείψανα τῶν Ὁσίων Αὐτοῦ » (2) λέγει ὁ Μέγας τῆς ἐκκλησίας φωστὴρ, ὁ Θεῖος Βασίλειος. Ὅτι δὲ καὶ θαύματα πλεῖστα ἐνεργεῖ ὁ Πανάγαθος διὰ τῶν ἁγίων λειψάνων, καὶ ἰάσεις παντοδαπὰς, ὅχι μόνον δὲν ἐναντιοῦται εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, καθὼς ἀσεβῶς φλυαροῦσιν οἱ Προτεστάνται, ἀλλὰ τουναντίον ἀποδεικνύεται ἐξ αὐτῆς. Ἀναγινώσκομεν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ (3) « Καὶ ἐγένετο αὐτῶν θαπτόντων τὸν ἄνδρα, καὶ ἰδοὺ εἶδον τὸν μονοζώνον καὶ ἔρριψαν τὸν ἄνδρα ἐν τῷ τάφῳ Ἐλισσαιῆ· καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἤψατο τῶν ὀστέων Ἐλισσαιῆ, καὶ ἔϊησε, καὶ ἀνέστη ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ ». Ἴδου λοιπὸν, πῶς ὁ Θεός ἐνεργεῖ ἰάσεις διὰ τῶν ὀστέων τῶν Ἁγίων! Ὅτι δὲ ἀνέκαθεν ἡ ἐκκλησία ἐτίμα τὰ ἀθλητικὰ σώματα, καὶ ἔβλεπε

(1) Ὡς μὴ ὤρσειε, καθὼς ἡ Δυτικὴ διαφθορὰ καὶ πολυτέλεια ἕνεκα τῆς ἡμετέρας ἀδρανείας εἰσέλασεν εἰς τὴν σώφρονα Ἀνατολὴν μας, καὶ τὰ ἀγνά μας ἤθη φεῦ! ἤρξαντο νὰ ἐκλείψωσιν, οὕτως ἡ ψώρα αὐτῆ τῆς m o d e s καὶ τοῦ ν e ω τ e ρ ι σ μ ο ὦ ὑπεισέδυσεν ὡς δηλητηριώδης ὕψις καὶ εἰς τὰ θρησκευτικὰ! οὕτω καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων πολλοί, οἷον ὁ Ροῖδης, Λεβίδης καὶ εἴτις ἄλλος, θέλοντες ἴσως νὰ δείξωσιν ἡ πολυμάθειαν ἢ εὐφυΐαν, ἔγραψαν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης ἥτις παρῆσεν αὐτοῖς τὸ θεῖον τοῦ Χριστιανισμοῦ δῶρον. Πειπίμεθα ὅτι ὠριμώτερον σκεψάμενοι μετανοήσουσιν, ἂν δὲν μετενόησαν.

(2) Περὶ Θανάτου.

(3) Βασιλειῶν Δ'. Κεφ. 1γ'. 24.

διαφόρους ἐνεργείας καὶ ἰάσεις δι' αὐτῶν γενομένας, γίνεται δῆλον ἐκ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐνδόξων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων αἱ σκανδαλίζῃ, ἔγραψεν ὁ ἱερός Ἰσιδώρος πρὸς Ἰερακὰ τὸν Λαμπρότατον, εἰ σκανδαλίζῃ ἐπὶ τῇ κόνει τῶν μαρτυρικῶν σωμάτων παρ' ἡμῶν τιμωμένη, διὰ τὴν περὶ τὸν Θεὸν αὐτῶν ἀγάπην καὶ ἐνστάσιν, ἐρώτησον τοὺς ἐξ αὐτῶν τὰς ἰάσεις λαμβάνοντας, καὶ μάθε, πόσοις πάθει θεραπείαν χαρίζονται. Καὶ οὐ μόνον οὐ σκώψεις τὸ γινόμενον, ἀλλὰ καὶ ζηλώσεις τὸ κατορθούμενον » (1). Καὶ τοῦτο, λέγει ὁ θεῖος Χρυσόστομος, ὁμιλῶν περὶ τῆς θαυματουργικῆς τῶν ἁγ. Μαρτύρων δυνάμεως, οὐκ ἀπὸ τῶν πάλαι συμβεβηκότων πιστώσομαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἔτι καὶ νῦν γιγνομένων. Λαβὼν γὰρ τινὰ δαιμονῶντα καὶ μαινόμενον εἰσάγαγε πρὸς τὸν ἅγιον τάφον ἐκεῖνον, ἐνθα τοῦ μάρτυρος τὰ λείψανα, καὶ ὄψει πάντως ἀποπηδῶντα καὶ φεύγοντα. Καθάπερ γὰρ ἀνθράκων μέλλων ἐπιδαίνειν, οὕτως ἐξ αὐτῶν ἐξάλλεται τῶν προθύρων, οὐδὲ πρὸς τὴν θήκην αὐτὴν ἀντιβλέψαι τολμῶν» (2), «Οὐδὲ γὰρ τὰ σώματα μόνον, λέγει ἀλλαχόσε, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ θῆκαι τῶν ἁγίων πνευματικῆς εἰσι πεπληρωμέναι χάριτος. Εἰ γὰρ ἐπὶ Ἐκλισσαίου τοῦτο συνέβαινε, καὶ θήκης νεκρὸς ἀψάμενος, τοῦ θανάτου τὰ δεσμὰ διέρρηξε, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπανῆλθε πάλιν, πολλῶ μᾶλλον νῦν, ὅτε δαψιλεστέρα ἢ χάρις, ὅτε πλείων ἢ τοῦ πνεύματος ἐνέργεια, ἔστι καὶ θήκης μετὰ πίστεως ἀψάμενον πολλὴν ἐκείθεν ἐπισπάσασθαι δύναμιν. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ λείψανα τῶν ἁγίων εἶπεν ἡμῖν ὁ Θεός, βουλόμενος ἡμᾶς πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον ζῆλον, καὶ λιμένα τινὰ παρασχεῖν, καὶ πικραμύθιον ἀσφαλὲς τῶν ἀεὶ καταλαμβανόντων ἡμᾶς

(1) Ἰσιδώρ βιβλ. Α'. ἐπιστολ. ΧΕ'.

(2) Ἁγ. Ἰωάν. Χρυσόστ. ἐγκώμ. εἰς ἁγ. μάρτ. Ἰουλιανόν. Τόμ. Β'. Σελ. 670.

κακῶς». (1) Μόνον ὁ ἐστερημένος παντὸς χριστιανικοῦ αἰσθήματος δύναται νὰ μὴ τιμήσῃ ἐκείνους, οὓς αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐτίμησε καὶ ἐδόξασε ποικιλοτρόπως. Καὶ ὁμως, δυστυχῶς, οἱ Προτεστάνται στεροῦνται τοῦ αἰσθήματος τούτου. Ἀφοῦ ἀποκρούσῃ τὴν πρὸς τοὺς ἁγίους τιμὴν, φόβος ἐπίκειται, μὴ ἀποκρούσῃ καὶ τὴν πρὸς τοὺς στεφανώσαντα αὐτοὺς Κύριον ὀφειλομένην, διότι φεῦ! εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον τείνει ὁ Προτεσταντισμός. Μάρτυρες αἱ Προτεσταντικαὶ τῶν ὀρθολογιστῶν καὶ Σωκινιανῶν Ἐκκλησίαι, αἵτινες ἀπέριψαν καὶ αὐτὴν τὴν Θεότητα τοῦ Κυρίου, παρ' οὗ ἀκούσωσιν ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ τῆς Κρίσεως ἡμέρᾳ «οὐκ οἶδα ὑμᾶς. . . Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι!»

Τελευτῶντες δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἐλέγξωμεν τοὺς Προτεστάντας διὰ τῶν λόγων, δι' ὧν ὁ Μέγας Θεολόγος Γρηγόριος ἤλεγξεν Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην, «Οὐκ ἠδέσθητε τὰ ὑπὲρ Χριστοῦ σφάγια, οὐδὲ ἐφοβήθητε τοὺς μεγάλους ἀγωνιστὰς, τὸν Ἰωάννην ἐκεῖνον, τὸν Πέτρον, τὸν Παῦλον, τὸν Ἰάκωβον, τὸν Στέφανον, τὸν Λουκᾶν, τὸν Ἀνδρέαν, τὴν Θέκλαν, τοὺς ἐπ' ἐκείνοις τε καὶ πρὸ ἐκείνων τῆς ἀληθείας προκινδυνεύσαντας, οἱ πυρὶ καὶ σιδήρῳ καὶ θηρῶν καὶ τυράννοις προθύμως ἀντηγωνίσαντο; καὶ παροῦσι κακοῖς καὶ ἀπειλουμένοις, ὥσπερ ἐν ἀλλοτρίοις σώμασιν, ἢ ἀσώματοι; τίνας ἐνεκεν; ἵνα μὴ προδώσῃ μηδὲ μέχρι ῥήματος τὴν εὐσέβειαν, ὧν αἱ μεγάλαι τιμαὶ καὶ πανηγύρεις, καὶ παρ' ὧν δαίμονες ἐλαύνονται, καὶ νόσοι θεραπεύονται. ὧν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὧν αἱ προρρήσεις, ὧν καὶ τὰ σώματα μόνον ἴσα δύνανται ταῖς ἀγίαις ψυχαῖς ἢ ἐπαφώμενα, ἢ τιμώμενα. ὧν καὶ ῥανίδες αἵματος μόνον καὶ μικρὰ σύμβολα πάθους ἴσα δρῶσι τοῖς σώμασι. Ταῦτα οὐ σέβεσθε, ἀλλ' ἀτιμάζετε» (2).

(1) Ἐγκώμ. εἰς τὸν Ἁγ. μάρτ. Ἰγνάτιον τὸν Θεοφόρον. Τόμ. Β'. Σελ. 595.

(2) Ἁγ. Γρηγ. κατὰ Ἰουλ. Σηλιτευτ. Α'. Τόμ. α'. Σελ. 76, 77.

Ἡσας ἀντιφάσεις καὶ παραλογίς βλέπει τις ἐν τῷ Προτεσταντισμῷ! Οἱ Προτεστάνται ἀποκρούουσι τὴν τῶν ἁγίων τιμὴν, θεωροῦσιν

Κεφ. Vème.

“Οτι οί Προτεστάνται ἀλόγως καὶ ἀμαθῶς τὴν τῶν ἀγίων εἰκόνων σχετικὴν μέμφονται τιμὴν.

Ὁ Θεός, ὁ ἀπαγορεύσας διὰ τῆς δευτέρας ἐντολῆς τοῦ ποιεῖν εἰδῶλα ἢ παράστασιν δημιουργήματός τινος ὄρατοῦ ἢ ὄρατου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ καταστῆσαι αὐτὸ ἀντικείμενον λατρείας, αὐτὸς οὗτος ὁ Θεός ἐνετείλατο τῷ Μωϋσῇ νὰ θέσῃ ἐπὶ τὴν Κιβωτὸν τῆς Διαθήκης εἰκόνας δύο χρυσῶν Χερουβίμ εἰς τὸ μέρος, εἰς ὃ ἔστρεφεν ὁ λαός, ὅτε προσεκύνει τὸν Θεόν (1). Ἐπίσης ὁ Κύριος διέταξεν τὴν κατασκευὴν τῆς εἰκόνας τοῦ χαλκοῦ ὄφeos, εἰς ὃν μάλιστα ἔδωκε χαρακτηριστῆρα θαυματουργόν, διότι οἱ πρὸς αὐτὸν ἐνατενίζοντες Ἰσραηλίται ἐθεραπεύοντο (1). Τί ἐκ τούτου; Μὴ αἱ διαταγαὶ τοῦ Κυρίου ἀντιφάσκουσι πρὸς ἀλλήλας; Μὴ γένοιτο!

ἀμάρτημα νὰ τιμῆσαι τὸν Πέτρον καὶ Παῦλον, ἢ τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Χρυσόστομον! Καὶ ὅμως μετὰ πόσου σεβασμοῦ ὀμιλοῦσιν οἱ μὲν Λουθηραννοὶ περὶ τοῦ Λουθήρου, οἱ δὲ Καλβινισταὶ περὶ τοῦ Καλθίνου, καὶ ἄλλοι περὶ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν! Θεωροῦσιν ἀμάρτημα ν' ἀσπασθῶσι τὰ λειψανα τοῦ τιμίου Προδρόμου ἢ ἄλλου τινὸς ἀθλητεῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Καὶ ὅμως ἡ Προτεσταντικὴ ἐκκλησίαι τῶν λεγομένων Quaaker ἢ Τρεμόντων τιμᾷ μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ τὸ μέχρι τοῦδε σωζόμενον ἐσώθρακον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς Γεωργίου Φώξ γεννηθέντος ἐν Δραυτώνη (Dragton) τῷ 1624, καὶ ἀποθανόντος τῷ 1690. Τοῦτον τὸν μέχρι μανίας τρομῶδους φθάσαντα καὶ λίαν παραδοξολόγον Φώξ ὡς Μεσσίαν οἱ Κουάκεροι τιμῶσιν! (ὄρα Τόμ. Β'. Εὐτέρπης τοῦ 1848. Φυλλάδιον 32. Σελ. 491).—

Μετὰ πόσου δὲ σεβασμοῦ οἱ Ἀμερικανοὶ γονυπετοῦσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Οὐασιγγτωνος, καὶ ἀσπάζονται τοῦτον! Ἀλλὰ τίς ἀνάγκη ν' ἀπαριθμῶμεν ὅλας τὰς Προτεσταντικὰς παραλογίας, ἀφοῦ ἀφ' ἑαυτῶν κατάδηλοι γίνωνται!

(1) Ἐξιδ. ΚΕ'. 18 καὶ ἐφ.

Καὶ ὅμως οἱ Προτεστάνται, καίπερ μὴ τολμῶντες νὰ εἰπωσιν, ὅτι ἀντιφάσκουσι, δὲν θὰ δυνηθῶσιν ἐν τούτοις νὰ συμβιδάσωσιν αὐτάς. Ἡμεῖς ὅμως, οἱ τὸν κλῆρον σχόντες τῆς ἀγαθῆς μερίδος, τῆς ὀρθοδοξίας, κάλλιστα δυνάμεθα νὰ συμβιδάσωμεν αὐτάς. Ὡς βλέπομεν, ὁ Κύριος διὰ τῆς δευτέρας ἐντολῆς ἀπηγόρευσε μόνον τὰ εἰδῶλα, τουτέστι τὰ ἀπεικονίσματα ψευδῶν καὶ ἀνυπάρκτων θεοτήτων, ὅποια ἦσαν τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν, διέταξεν ὅμως τὰς εἰκόνας, αἰτινές εἰσιν ἀληθοῦς πράγματος καὶ πρωτοτύπου ὁμοιότης. Ὡστε ἄλλο εἰδῶλον, καὶ ἄλλο εἰκὼν. Καθὼς λοιπὸν ὁ Θεός διέταξε τὴν κατασκευὴν τῶν εἰκόνων δύο χρυσῶν Χερουβίμ πρὸς κόσμον καὶ μεγαλοπρέπειαν τοῦ Θείου Ναοῦ τοῦ Παλαιοῦ Νόμου, οὕτω διατάσσει, ὅπως κοσμηθῆται καὶ ὠρατίζηται ἡ Ἁγία αὐτοῦ Ἐκκλησία διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ ἐν σαρκὶ φανέντος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφέντος υἱοῦ Αὐτοῦ, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς πρὸ αἰώνων ἐν τῇ ἀπειρῷ Αὐτοῦ βουλῇ ἐκλελεγμένης Μαρίας τῆς Ἁειπαρθένου καὶ τῶν Ἀθλητῶν ἐκείνων, οἵτινες διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν ἐλάμπρυναν τὴν ἐκκλησίαν.

Ὡς δὲ ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπεδείξαμεν, ὅτι ἐπέτρεψεν ὁ Θεός τὴν κατασκευὴν ἁγίων εἰκόνων, οὕτω δυνάμεθα νὰ ἀποδείξωμεν, ὅτι ἐπέτρεψε ν' ἀσπάζομεθα καὶ τιμῶμεν αὐτάς σχετικῶς, ἀνυψοῦντες τὴν μνήμην ἡμῶν πρὸς τὰ πρωτότυπα, λ. χ. ἡ Κιβωτός, ἐφ' ἧς εἶχον τεθεῖ τὰ Χερουβίμ κατὰ θεϊαν διαταγὴν ἦν ἀπλῶς εἰκὼν τις, παριστώσα τρόπον τινά, κατὰ Δαβὶδ, τὸ ὑποθρόνιον, ἐφ' ὃ ἔκειντο οἱ πόδες τοῦ Θεοῦ (1). Καὶ ὅμως ἡ εἰκὼν αὕτη ἦν ἀντικείμενον σεβασμοῦ θεαρέστου· ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναοῦ ἔμεινε γονυπετής ἕως ἐσπέρας ἐνώπιον τῆς Κιβωτοῦ, πάντες δὲ οἱ Πρεσβύ-

(1) Ἀριθμ. ΚΑ'. 8 καὶ ἐφ.

ταροι τοῦ Ἰσραὴλ ἐμιμήθησαν αὐτὸν (1). Τίς ἦν λοιπὸν ἡ γο-
νοκλισία αὕτη ἐνώπιον τῆς Κιβωτοῦ ; Εἰδωλολατρεία ;
Ἀλλὰ τότε ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ, ὅ,τι ὑ-
πέστησαν ὁ Δαθάν καὶ ὁ Ἀθειρών, ὁ Φαραὼ, καὶ ὁ Σεδεκίας.
Οὐκ ἦν λοιπὸν εἰδωλολατρεία, ἀλλὰ τιμὴ σχετικὴ ἀναφερο-
μένη πρὸς τὸν Νομοδότην Θεόν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκ-
κλησία τί διδάσκει περὶ τῶν εἰκόνων ; Ἀκουσάτωσαν οἱ Βί-
κονομάχοι Προτεστάνται τον ὄρον τῆς Ἀγίας Ἐβδόμησ οἰ-
κουμενικῆς Συνόδου «Ὅρίζομεν σὺν πάσῃ ἀκριβείᾳ καὶ ἐμ-
μελείᾳ παράπλησίως τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ
Σταυροῦ ἀνατίθεσθαι τὰς σεπτὰς καὶ ἀγίας εἰκόνας ἐν ταῖς
ἀγίαις τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαις, ἐν ἱεροῖς σκεύεσι καὶ ἐσθῆσι
τοίχοις τε καὶ σάνισιν, οἴκοις τε καὶ ὁδοῖς—(ὅσῳ γὰρ συνεχῶς
δι' εἰκονικῆς ἀνατυπώσεως ἐρῶνται, τοσοῦτον καὶ οἱ ταύτας
θεώμενοι ἀνίστανται πρὸς τὴν τῶν προτοτύπων μνήμην τε
καὶ ἐπιπόθησιν), καὶ ταύταις ἀσπασμὸν τιμητικὸν καὶ τιμη-
τικὴν προσκύνησιν ἀπονέμειν, (οὐ μὴν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν
ἀληθινὴν λατρείαν, ἢ πρέπει μόνῃ τῇ θεῷ φύσει, ἀλλ' ὄν
τρόπον τῷ τύπῳ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ, καὶ τοῖς
ἀγίοις Εὐαγγελίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἱεροῖς ἀναθήμασι), καὶ ἐ-
φώτων προσαγωγὴν πρὸς τὴν τούτων τιμὴν ποιέσθαι, καθὼς
καὶ τοῖς ἀρχαίοις εἴθισται· ἢ γὰρ τῆς εἰκόνας τιμὴ ἐπὶ τὸ
πρωτότυπον διαβαίνει, καὶ ὁ προσκυνῶν τὴν εἰκόνα, προσκυ-
νεῖ ἐν αὐτῇ τοῦ ἐγγραφομένου τὴν ὑπόστασιν» (3). Ὡς βλέ-
πει ὁ ἀμερόληπτος ἀναγνώστης, ἀπαγορεύεται πᾶσα λατρεία
ἣτις ἀνήκει μόνῳ τῷ Θεῷ. Τί δὲ ἐπιτρέπεται ; Τὸ τιμᾶν
αὐτὰς οὕτως, ὡς ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ γονυπετῆς ἐτίμησε τὴν
Κιβωτὸν, ὡς οἱ Ἰσραηλιταὶ ἐτίμων τὴν Παλαιὰν Διαθήκην,

(1) Παραλειπ. ΚΗ'. 2

(2) Ἰησοῦ Ναυῆ Ζ'. 6.

(3) Παρὰ Mansi πρακτ. Συνόδ, τόμ. XIII 377.

καὶ ἐκλινον καὶ κλίνουσιν εἰσέτι πρὸ αὐτῆς τὴν κεφαλὴν, ὡς
ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, καὶ νὰ κλί-
νωμεν πρὸ αὐτοῦ εἰς σεβασμοῦ σημεῖον τὴν κεφαλὴν. Ἀλλὰ
μὴν τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον οὐδὲν ἕτερόν ἐστίν ἢ χάρτης καὶ
γραφικὴ ὕλη. Ἡμεῖς ὁμῶς δὲν τιμῶμεν τὴν ὕλην, ἀλλὰ τοὺς
ἐν τῇ ὕλῃ καὶ διὰ τῆς ὕλης ἐκδηλουμένους θεῖους λόγους. Τίς
ποτε θέλων νὰ καλῆται Χριστιανός, εὐρών Ἀγίαν Γραφὴν ἐρ-
ριμένην καὶ καταπατουμένην, δὲν ἤθελεν ἀναλάβει μετὰ σε-
βασμοῦ καὶ ἀσπασθῆ αὐτὴν ; Ἀσπασθεῖς δὲ, τί ἡσπασθη ἡ
τὴν ὕλην ; οὐχί· ἀλλὰ τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς τὰ διὰ τῆς ὕλη
φανερούμενα. Ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς Ἀγίας Εἰκόνας δὲν συμ-
βαίνει τὸ αὐτὸ ; Κατὰ τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν ἡμεῖς δὲν
ἀσπαζόμεθα τὴν ὕλην, δὲν κλίνομεν γόνυ πρὸ τῆς ὕλης, ἀλλὰ
πρὸ τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἐν τῇ εἰκόνι ἐγγραφομένου. Τὸ σε-
βας, ὅπερ ἀπονέμομεν πρὸς τὰς ἀγίας εἰκόνας, δὲν εἶναι ἡ
ἀληθινὴ λατρεία, ἢ συνισταμένη εἰς τὴν πίστιν, τὴν ἐλπίδα,
τὴν ἀγάπην, ἀλλ' εἶναι ἀπλῶς τιμὴ τις ἀποδιδομένη εἰς
ὅσους αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀνύψωσεν εἰς βαθμὸν ὑπέρτερον, τιμὴ,
ἣτις κυρίως μεταβαίνει εἰς τὸν Θεόν, τὸν ἐν ταῖς ἀγίοις προ-
σκυνούμενον. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ εἰκόνας, κατὰ τὸν Μέγαν
Γρηγόριον, εἶναι σημεῖα, ἄτινα, ὡς οἱ ἀλφαβητικοὶ χαρα-
κτῆρες, παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς τὴν ἰδέαν τῶν θρησκευτικῶν
πραγμάτων, καὶ ἐμπνέουσιν ἀγαθὰ αἰσθήματα, ἐπιχέοντα
πλείονα φῶτα. Πρὸς δὲ τούτοις χρησιμεύουσιν ὡς βιβλία
ζῶντα εἰς τοὺς ἀμαθεῖς, παριστῶντα διὰ χρωμάτων, ὡς διὰ
γραμμάτων, τὰ θαύματα τοῦ Σωτῆρος κτλ, ἄτινα ἄλλως θὰ
ἠγνόουν (1). Πόσον δὲ ψυχρὰ ἄκοσμος καὶ κάτισχνος, οὕτως
εἶπειν, εἶναι ἡ ἐκκλησία ἄνευ ἀγίων Εἰκόνων, δύναται ἐκα-
στός κάλλιστα νὰ πληροφορηθῇ, πορευθεῖς εἰς Καλβινικὰς

(1) Ὁρα καὶ Chellicée ἔκθεσιν τῆς ὀρθοδ. διδασκαλ. Paris.

και άλλας Προτεσταντικὰς ἐκκλησίας (1). Ἀναγκάζεται ἐκεῖ νὰ ἐκφωνήσῃ ἕκαστος «Σκότος καὶ ὀλίσθημα»! Τῶντι, ὁποῖα ἀκοσμία ἐκεῖ καὶ ψυχρότης!

Οἱ Προτεστάνται ἀπέβαλον τὰς εἰκόνας, καθὼς καὶ άλλας τῆς Ἐκκλησίας τελευτὰς, ἕνεκα τῶν πολλῶν καταχρήσεων, ἀς διὰ τούτων ἡ διαφθαρεῖσα Παπικὴ Ἐκκλησία ἔπραττεν. Ἀλλ' ἡ κατάχρησις, ὡς καὶ ἀλλαγῶν εἴπομεν, οὐδέποτε αἴρει τὴν χρῆσιν. Οἱ φρόνιμοι δύνανται νὰ διατηρήσωσι τὴν χρῆσιν, καταργοῦντες τὴν κατάχρησιν. Πόσον ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ Προτεστάνται μετεμελήθησαν διὰ τὴν ἀποβολὴν τῶν τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ τῶν ἄλλων ἀρχαίων τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας συνθηκῶν, ἀποδείκνυσιν ἡ μεγάλη καὶ ὁσημέραι αὐξάνουσα μερὶς τῶν Προτεσταντῶν τῆς Ἀγγλίας, τῶν λεγομένων *Τελετογίλων* (*Ritualistes*), οἵτινες ἀνδιάζοντες καὶ δυσαρεστούμενοι διὰ τὴν ψυχρότητα καὶ ἀκοσμίαν τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ἐπιθυμοῦσι διακαῶς νὰ προσέλθωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς Καθολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐπαναλαμβάνοντες τὰς ἀρχαίας ἁγίας συνθηκὰς, ἀς ἀφρόνως οἱ πατέρες αὐτῶν ἀπέριψαν (2).—

Ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀπεδείξαμεν, νομίζω, δι' ὀλίγων, ὅτι ἡ τῶν εἰκόνων τιμὴ οὐδόλως ἀντιφάσκει πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν τοῦναντίον μάλιστα ἐπιβεβαιούται ὑπ' αὐτῆς, ὡς εἶδομεν. Ἡ δὲ Ἐκκλησία, τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ ἐπομένη εὐθὺς μετὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς εἰδωλαλατρίας, ἐκόσμησε τοὺς Ἱερῶς Ναοὺς δι' Ἀγίων εἰκόνων. Πόσον ἐνθουσιωδῶς ὀμιλεῖ ὁ Θεὸς Χρυσόστομος περὶ εἰκόνης τινὸς κηροχύτου! «Ἐγὼ, λέγει, καὶ τὴν κηροχύτον ἠγάπησα γραφὴν εὐσεβείας ἔτεκεν.

(1) Μόνον ἐκ τῶν Προτεσταντῶν οἱ Λουθηρανοὶ ἀνέχονται ἐν ταῖς αὐτῶν Ἐκκλησίαις τὰς Ἀγίας εἰκόνας ὡραϊσμοῦ χάριν. Πάντες δ' ἄλλοι εἰκονομάχοι Προτεστάνται οὐδ' ὡς ἀπλᾶ κοσμήματα ἀνέχονται αὐτάς.—

(2) Ὁρα Εὐαγγέλιον Κήρυγμα τοῦ ἔτους 1867.

εἶδον γὰρ Ἀγγελον ἐν εἰκόνι ἐλαύνοντα βαρβάρων στίφη· εἶδον πατούμενα βαρβάρων φύλα, καὶ τὸν Δαβὶδ ἀληθεύοντα, Κύριε ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδενώσεις» (1). Ἀλλ' ὁ Ἱερὸς Χρυσόστομος ἦν εἰδωλολάτρης ἀγαπῶν εὐσεβείας ἔτεκεν», ὡς λέγει, τὰς ἁγίας εἰκόνας; Τοῦτο οὐδ' αὐτοὶ οἱ Προτεστάνται τολμῶσι νὰ εἴπωσι, διότι καὶ αὐτοὶ θεωροῦσι τὸν Ἱερὸν Χρυσόστομον, ὡς ἡμεῖς αὐτοὶ ἰδίους ὡς πολλάκις παρ' αὐτῶν ἠκούσαμεν, ἄλλον Παῦλον.

Εἴπομεν ἄνωθεν, ὅτι ἕνεκα τῶν καταχρήσεων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἧ ἡ τῶν εἰκόνων σχετικὴ τιμὴ (*veneratio*) εἶχε καταντήσῃ ἀληθῆς *adoratio*, ἠναγκάσθησαν οἱ Προτεστάνται ν' ἀποβάλλωσι καὶ τὴν χρῆσιν τῶν Ἀγίων εἰκόνων. Ἀλλ' ἡ *veneratio* δὲν ἦτο κατάχρησις. Ἐπρεπε λοιπὸν, εἰ ἐσωφρόνουν ν' ἀποβάλλωσι τὴν *adoratio*, ἥτις ἦν κατάχρησις καὶ ἀποπλάνησις ἀσύγγνωστος, καὶ νὰ τηρήσωσι τὴν *veneratio*, ἥτις ἐστίν, ὡς ἀπεδείξαμεν, σύμφωνος τῇ τε Ἀγίᾳ Γραφῇ καὶ τῇ Ἀποστολικῇ Παραδόσει. Καὶ τῶντι τοῦτο ἦλθεν ἔπειτα νὰ θεραπεύσῃ ἡ ἐν Τριδέντῳ (*Trente*) Σύνοδος, ὀρθοδοξοῦσα καὶ κατὰ τοῦτα, ὡς ἀνανεώσασα τὴν περὶ τῶν Ἀγίων εἰκόνων ἐρμηνείαν τῆς Ζησ οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἡ ἐν Τριδέντῳ Σύνοδος, ὡς λέγει ὁ Bossuet, *defend expressement «d' y croire aucun divinité ou vertu, pour laquelle on les doit reverer, de leur demander aucun grâce, et d' y attacher sa confiance»*, et veut, que «tout l' honneur se rapporte aux originaux, qu'elles representent»—ἀπαγορεύει ῥητῶς «τὸ πιστεῦν ἐν αὐταῖς θεϊότητά τινα ἢ δύναμιν, δι' ἣν ὀρεῖται τις νὰ σέβηται αὐτάς, τὸ ζητεῖν παρ' αὐτῶν χάριν τινα, καὶ τὸ ἀνατιθέσθαι ἐν αὐταῖς τὴν ἐλπίδα αὐτοῦ», καὶ παραγγέλει, «ὅπως πᾶσα ἡ τιμὴ ν' ἀναφέρεται εἰς τὰ πρω-

(1) Ὁρα Σελ. 647 τοῦ στί. Τόμου τῶν Χρυσαστομικῶν.

τότυπα, ἀπερ παριστώσι» (1). Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει «que l'honneur, que nous rendons aux images se rapporte tellement aux originaux, que par le moyen des images, que nous baisons et devant les quelles nous nous mettons à genoux, nous adorons Jesus-Christ, et honorons les Saints, dont elles sont la ressemblance— ὅτι ἡ τιμὴ, ἣν ἀπονέμεμεν ταῖς εἰκόσιν, ἀναφέρεται οὕτως εἰς τὰ προτότυπα, ἵνα διὰ τοῦ μέσου τῶν εἰκόνων, ἃς ἀσπαζόμεθα, καὶ ἐνώπιον τῶν ὁποίων κλίνομεν τὸ γόνυ, λατρεύομεν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τιμῶμεν τοὺς Ἁγίους, ὧν αὐταὶ (αἱ εἰκόνες) εἰσὶ τὸ ὁμοίωμα» (2).

Ὡς κάλλιστα βλέπει ὁ ἀναγνώστης, ἡ περὶ τῶν Ἁγίων Εἰκόνων διδασκαλία τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας (καθὼς καὶ τῆς Δυτικῆς, καίτοι καὶ τούτῳ ἐκαινοτόμησεν ἀγαλαματοποιούσα, πρὸς δὲ καὶ τῆς Ἀρμενικῆς, ὀρθοδόξουσης κατὰ τοῦτο (3) ἐστὶν ὀρθοτάτη, ἐξάγεται ἐκ τῆς Ἁγίας

(1) Ora Bossuet exposition de la doctrine de l' église Catholique. Tom 4. page 7.

(2) Bossuet αὐτόθι.—

(3) Ἐνῷ ἡ Δυτικὴ ἐκκλησία ἐφάνη καινοτομοῦσα καὶ τούτῳ, παραδεχομένη καὶ ἀγάλματα γλυπτὰ, καὶ τὸν κεραυνόβολον Δία τοῦ Καπιτωλίου χειροτονοῦσα Ἀπόστολον Πέτρον, τῶν ἱερῶν Κανόνων διαρρήδην λεγόντων εἰκόνας διὰ γραφῆς καὶ ψηφιδος, ἡ Ἀρμενικὴ συνωδὰ τῇ ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ, ἀνέκαθεν χρῆται ταῖς διὰ ψηφιδῶν εἰκόσι. Διὰ λοιπὸν ἔσφαλον ἐκ μὲν τῶν ἡμετέρων Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγων (ἐν Σελ. 527η) «Ἀρμενίοις καὶ Ἀλαμανοῖς ἐπίσης ἡ τῶν ἁγίων εἰκόνων προσκύνησις ἀπηγόρευται», ἐκ δὲ τῶν ξένων ὁ Χοιστομάχης Cibbon, λέγων «Les Armeniens détestent pieusement l' idololatrie des Grecs (εἰδωλολατρείαν ἀποκαλῶν ὁ ἀσεβῶς πᾶν θεῖον διακωμωδήσας Γιββὸν τὴν σχετικὴν τῶν Ἁγίων Εἰκόνων προσκύνησιν!)» Καὶ ὁμοῦ ἡμεῖς πολλάκις ἐπισκεψάμενοι ἐν Κ[ων]σταντινουπόλει τοὺς ἐπισημοτέρους αὐτῶν Πατέρας, εἶδομεν οὐ μόνον τὰς αὐτὰς ταῖς ἡμετέρας εἰκόνας, ἀλλὰ καὶ τὰς αὐτὰς σχεδὸν Ἀποστολικὰς συνθεσίας. Διότι ἀναντιρρήτως οἱ πλητέστεροι τῇ ὀρθοδόξῳ δογματικῶς τε καὶ τελετουργικῶς εἰσὶν οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι. (Πρὸς τὴν «περὶ ἐνώσεως τῆς Ἀρμενικῆς μετὰ τῆς Ἀνατολ. ὀρθοδόξου Ἐκ-

Γραφῆς, ἐστὶ σύμφωνος πρὸς αὐτὴν, καὶ παραγγέλλεται ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Αἰσχυνέσθωσαν λοιπὸν οἱ Εἰκονομάχοι. Προτεστάνται, οἱ καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ ἐναντιούμενοι, καὶ κλαιέτωσαν τὴν ἀκοσμίαν καὶ ψυχρότητα τῶν Ἐκκλησιῶν αὐτῶν, ὁμοιαζουσῶν μᾶλλον οἴκοις κοινοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις ἢ οἴκοις Θεοῦ! (1).—

Κεφάλαιον VIème

Ὅτι οἱ Προτεστάνται, μὴ εὐχόμενοι ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἀδελφῶν, παραβαίνουν τὴν ἐντολὴν τῆς Χριστιανικῆς ἀγάπης, καὶ ἐπομένως ἀντικρὺς τῷ Εὐαγγελίῳ ἀντιπίπτουσιν.—

Ἀνασκευάσαντες, θεία ἀρρωγῆ, ἐν τοῖς κυριωτέροις τὰς Προτεσταντικὰς πλάνας, ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν ἀνασκευὴν ἄλλης Προτεσταντικῆς πλάνης, τῆς καταργήσεως δηλαδὴ τῶν ἀδελφικῶν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων ἀδελφῶν. Πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι Ἐκκλησίαι, ἡ ὀρθόδοξος Ἀνατολική, ἡ Δυτικὴ, ἡ Ἀρμενικὴ, ἡ Νεστοριανή, ἡ Κοπτικὴ καὶ αἱ λοιπαί, ἐκτὸς τῶν Προτεσταντικῶν, ἐπειδὴ δοξάζουσι συνωδὰ τῷ εὐαγγελίῳ, ὅτι ὁ θάνατος οὐδόλως διαρρήγνυσι τὴν μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ τεθνεώτων τῆς Ἐκκλησίας μελῶν ὑπάρχουσαν σχέσιν, ὡς ἐν τῇ γῆ ὑπὲρ τῶν τέκνων αὐτῶν, ζώντων εὐχονται, οὕτως εὐχονται ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τεθνεώτων, τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον οἱ κοιμηθέντες ἀδελφοὶ δὲν ἀπέλαβον εἰσέτι, κατὰ τὴν Ἁγίαν Γραφήν (2), τὸ τέλειον, «οὐκ

κλησίας» πραγματείαν τοῦ Σοφοῦ Μητροπολίτου Χίου Κ. Γρηγορίου.)

(1) Περὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἀναγνώτῳ ὁ εὐσεβὴς ἀναγνώστης πλείω ἐν τοῖς ἐξῆς συγγράμμασιν. Imperitalia decreta du cultu imaginum illustrata M. Maiminsfeldio Coldasto. Francofurt. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ λόγους ἀπολογητικούς πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς εἰκόνας. Νικηφόρου ἱστορίαν. Θεοφάνους Χρονογραφίαν. Maimbourg Histoire de l' hérésie des Iconoclastes Paris. 1679.

(2) Πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολ.

ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν». Ἄλλ' ἡ μὲν Δυτικὴ Ἐκκλησία καθὼς εἰς πάντα σχεδὸν ἐκαινοτόμησε, καὶ τούτῳ ἀπειμακρύνθη τῆς ἀληθείας, παραδεχομένη Καθατήριον (Purgatorium) πῦρ ὑλικὸν [ἀλλ' ἡ ψυχὴ εἶναι ἄυλος· πῶς λοιπὸν φλογίζεται τὸ ἄυλον ὑπὸ τοῦ ὑλικοῦ πυρός;] πρὸς δὲ τούτοις ἔχει πλήρη πεποιθήσιν, ὅτι αἱ προσευχαὶ τῶν ἱερέων αὐτῆς καὶ κυρίως τοῦ Πάπα, ἐλευθεροῦσι τοὺς ἀμάρτησαντας καὶ μὴ προφθάντας τὴν ἀνάλογον ἐνδείξασθαι ἐνταῦθα μετάνοιαν ἐκ τοῦ πυρός ἐκείνου. Τουναντίον ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δοξάζει συμφώνως τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ, καθ' ἣν οἱ κοιμηθέντες ἀδελφοὶ οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν», ὅτι ὑπάρχει μέση τις κατάστασις, οὐχὶ τοιάδε ἢ τοιάδε, ἀλλὰ τοιαύτη, ἣν οἶδε μόνος ὁ Θεός, καὶ ὅτι εὐχομένη ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων τέκνων αὐτῆς δὲν ἔχει πλήρη πεποιθήσιν, ὅτι σώζονται· ἀλλ' αὕτη μὲν ἐκπληροῖ ὡς φιλόστοργος Μητήρ τὸ μητρικὸν ἅμα καὶ ἀδελφικὸν καθῆκον αὐτῆς, εὐχομένη ὑπὲρ αὐτῶν, ἀνατίθησι δὲ εἰς τὸ μέγα τοῦ Θεοῦ ἔλεος τὴν σωτηρίαν αὐτῶν· Ἄλλ' οἱ Προτεστάνται, μὴ εὐχόμενοι ὑπὲρ τῶν κοιμηθέντων ἀδελφῶν, δὲν παραδέχονται μέσην τινὰ κατάστασιν δόξης ἢ τιμωρίας, μέχρις οὗ ἔλθῃ τὸ τέλος, ἀλλὰ δοξάζουσι, ὅτι παρευθὺς μετὰ θάνατον ὁ ἀποθανὼν ἢ στεφανοῦται ἢ κολάζεται. Καὶ ὁμοίως ἡ Ἁγία Γραφή διδάσκει ἡμᾶς τὸ ἐναντίον τῆς Προτεσταντικῆς διδασκαλίας. Ἀναγινώσκωμεν ἐν τῷ ἱερῷ Βαγγελίῳ (1), ὅτι «ὅταν ἔλθῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη», καὶ τότε γενήσεται ἡ κρίσις τοῦ Κόσμου. Ἄλλὰ πρὸς τί ἡ κρίσις αὕτη, ἂν ἔγεινεν ἤδη; «Καὶ ἀφοριεὶ αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν

(1). Ματθαίου ΚΕ'. 31.

ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἐωνύμων», ἀφοῦ ὁμοίως πρότερον ἀκούσῃ τὰς πρὸς ἀθώωσιν των ἀπολογίας. Ἴδου κρίσεως κατὰ τύπον ἢ μέθοδος ὅλη καὶ ὁ κανὼν. Τοῦτο δὲν ἤθελεν εἶσθαι μάταιον καὶ ἀνωφελές, ἐὰν ἤδη εἶχε κριθῆ ἡ ψυχὴ; Βεβαίως. Καὶ ποσῶς ὁ Θεὸς ὤφειλε νὰ κρίνῃ περὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, ὁπότε αὐτὸς ὁ τοσοῦτον πτώσιμος καὶ τοσοῦτον ἐπισφαλῆς ἄνθρωπος ἐστήριξεν ὡς ἀζώωμα ἀδιάσειστον, ὅτι δις περὶ τοῦ αὐτοῦ οὐ δικάζεται bis in idem non iudicatur? καὶ αἱ ἀπολογίαι αὐταὶ δὲν ὑποθέτουσιν ἄγνωστον τὴν τοῦ κριτοῦ ἀπόρασιν, ἐνῶ δὲν ἤθελεν εἶσθαι τοιαύτη, ἐὰν ἡ ψυχὴ εἶχεν ἤδη κριθῆ; οἱ λόγοι ἔπειτα τῆς ἀποφάσεως οὐδαμῶς ἐπιτρέπουσι νὰ ἀμφισβάλωμεν, ὅτι αὕτη ἐκτελεῖται τότε, καὶ ὅτι οὐδαμῶς ἐξετελέσθη πρότερον. «Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου». «Κληρονομήσατε», λέγει. Ἄρα δὲν ἐκληρονόμησαν εἰσέτι τὴν βασιλείαν. «Τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν» ἄρα εἰσέτι μὴ ἀποκτηθεῖσαν. «Τότε ἔρει καὶ τοῖς ἐξ ἐωνύμων. Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ» «Πορεύεσθε» ἄρα δὲν ἐπορεύθησαν εἰσέτι. «Τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ». Ἄρα οὐδ' αὐτὸς ὁ διάβολος ἐκλείσθη εἰσέτι ἐντὸς αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ δι' ἐκεῖνον, ὅστις ἐστὶν ὁ ἀριμάρητος πάντων τῶν κακῶν, δι' οὗ ἐπίτηδες ἐκτίσθη ὁ ἄδης, ὁ τόπος οὗτος εἶναι μόνον ἡτοιμασμένος, καὶ ἐντὸς αὐτοῦ οὐπω ἐκλείσθη (θεοῦ παραχωρούτος νὰ περιφέρηται ἐλευθέρως εἰς τὸν ἄδης, καὶ νὰ πειράξῃ, δοκιμάζων τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ), πῶς δυνάμεθα νὰ πεισθῶμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ ἀμάρτωλου παρεύεται εὐθὺς μετὰ θάνατον εἰς τὸν ἄδην; Ἄλλ' οἱ τελευταῖοι λόγοι τοσοῦτον σαφῶς εἰσὶν ἐκπεφρασμένοι, ὥστε μόνον ὁ τὴν διάνοιαν πεπαιρωμένος δύναται νὰ παρανοήσῃ καὶ διαστρέψῃ τούτους.

«Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι (οἱ ἁμαρτωλοὶ) εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον». Ἀλλ' ἐὰν ἀπελεύσονται ἢ ὑπάγωσιν, ἄρα οὐπω ἀπῆλθον. Ἀπελεύσονται ἄρα μετὰ τὴν μεγάλην ἐκείνην κρίσιν. Ἀλλὰ μέχρι τῆς μεγάλης ἐκείνης κρίσεως, καθ' ἣν οἱ μὲν δίκαιοι ἔξουσιν τὸν στέφανον τῆς ζωῆς οἱ δὲ ταλαίπωροι ἁμαρτωλοὶ τὴν τελείαν κόλασιν, ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτῶν ποῦ εὐρίσκονται; Ἄρα ἐν μέσῃ τινὶ καταστάσει. Καὶ ἰδοὺ ἡ μέση κατάσταση, ἣν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διδάσκει συνφθὰ τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ. Ἀλλ' ὅπερ ὁ Κύριος διὰ τῶν ἀψευδαστῶν ῥημάτων αὐτοῦ ἐδίδαξε, τοῦτο οἱ Ἱεροὶ Ἀπόστολοι κάλλιστα ἐσαφήνισαν. Ἀναγινώσκοντες τὴν πρὸς Τιμόθεον Βαν ἐπιστολὴν (1), ἀκούομεν τὸν Θεῖον Παῦλον λέγοντα «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσαι, τὸν δρόμον τετέλεκα, τὴν πίστιν τετήρηκα· λοιπὸν ἀπόκειται μοι ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος (ἡ αἰώνιος δηλ. μακαριότης), ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ (δηλ. ἐν τῇ τῆς κρίσεως), ὁ δίκαιος Κριτὴς». Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ (2) ἀναγινώσκομεν «οἶδα γὰρ ὅτι πεπίστευκα καὶ πέπεισμα, ὅτι δυνατὸς ἐστὶ τὴν παρακαταθήκην μου φυλάξαι (δηλ. τὴν σωτηρίαν μου) εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν». Τὸ αὐτὸ καὶ ὁ Θεῖος Πέτρος «Καὶ φανερωθέντος τοῦ Ἀρχιεπιστοῦ κομιεῖσθε τὸν ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον» (3)

Ὡς παρακτρεῖ ὁ ἀναγνώστης, ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας περὶ τῆς μετὰ θάνατον μέχρι τῆς μεγάλης κρίσεως μέσης τῶν ψυχῶν κατάστασεως εἶναι διδασκαλία αὐτῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Καὶ οὕτως ἐνόησαν καὶ ἠρμήνευσαν τὰ τε Εὐαγγελικὰ καὶ Ἀπόστολικὰ χωρία οἱ μεγάλοι τῆς Πίστεως Πρόμαχοι καὶ Πατέρες. Ὁ Μακάριος Εἰρηναῖος λέγει:

(1) Κεφάλ. Δ', στίχ. 8'

(2) Α'. 12.

(3) Α'. Πέτρου Ε'. 4.

«Manifestum est, quia et discipulorum Christi animae abibunt in invisibilem locum definitum eis a Deo, et ibi usque ad resurrectionem commorabuntur» = δηλον δὲ, ὅτι καὶ αἱ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ ψυχαὶ ἀπελεύσονται εἰς ἀόρατον χώραν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐταῖς ὠρισμένην, κακεῖ μέχρι τῆς ἀναστάσεως διαμενοῦσι» (1). Τοιοῦτοτρόπως καὶ ὁ Τερτουλλιανὸς «nulli quidem, λέγων, patet caelum terra ad huc salva, dixerim clausa, cum transactione enim mundi resserabuntur regna caelorum» = ὁ οὐρανὸς οὐδενὶ ἀνοίγεται, τῆς γῆς μενούσης σώας εἴποιμ' ἄν, κεκλεισμένης, διότι ἅμα τῇ τοῦ κόσμου συντελείᾳ ἢ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν ἀνοιγέσεται» (2). Καὶ ὁ Ὀριγένης «οὔτε τὸν μισθὸν αὐτῶν ἐκομίσαντο, οὔτε μὴν οἱ Ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ προσδοκῶσιν, ἵνα καὶ γὰρ τῆς εὐφροσύνης αὐτῶν μέτοχος γένωμαι» (3). Ὁ δὲ χρυσοῦς τὴν γλῶσσαν Ἰωάννης βεβαιοῖ ἡμᾶς, ὅτι «κἂν μὲν ἡ ψυχὴ, οὐκ ἀπολήψεται τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἐκεῖνα, ὥσπερ οὖν οὐδὲ κολασθήσεται, πάντα γὰρ φανερωθήσεται ἔμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ· εἰ γὰρ οὐκ ἀνίσταται τὸ σῶμα, ἀστεφάνωτος ἢ ψυχὴ μένει ἔξω τῆς μακαριότητος ἐκείνης τῆς ἐν οὐρανοῖς» (4). Καὶ ἀλλαγῶν ὁ αὐτὸς ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου (Μτ. 29) «Τί ἡμῖν καὶ σοί, υἱὲ τοῦ Θεοῦ; ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσαι ἡμᾶς;» λέγει ῥητῶς ταῦτα «Ὅθεν δηλον, ὅτι κατὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν εἰς χώραν τινὰ ἀπάγονται αἱ ψυχαί, οὐκέτι κύριαι οὔσαι ἐπανελθεῖν, ἀλλὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην ἡμέραν τῆς μελλούσης κρίσεως ἀναμένουσιν» (5).

(1) Iren. L. V. C. XXXI.

(2) Tertul. Tull. de anima Cap. XLV.

(3) Ὀριγένους ὁμιλ. Ζ'. εἰς τὸ Λευϊτικόν.

(4) Χρυσόστομ. ὁμιλ. ΛΘ'. εἰς τὴν Α'. πρὸς Κορινθ. Κεφ. ΙΕ'.

(5) Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλ. ΚΗ'. 29.— Ὅρα ὑπεράσπισιν Γραικικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ Στ. Βλασπούλου. κτλ.—

Καὶ τῶντι, πῶς ἄλλως δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ εὐαγγελικὰ ἐκείνα ῥητά, ἐὰν δὲν παραδεχθῶμεν μέσσην τινὰ κατάστασιν ἢ δόξης ἢ τιμωρίας; πῶς ἄλλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ἐξῆς τῆς πρὸς ἑβραίους ἐπιστολῆς «Καὶ οὗτοι πάντες μάρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως οὐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρείττον τι προβλεψάμενου, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσιν», ἐὰν δὲν παραδεχθῶμεν τὴν μέσσην ἐκείνην κατάστασιν, ἣν διδάσκει ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἡμῶν; Ὡς πολλαχοῦ τοῦ συγγράμματος ἡμῶν εἴπομεν, οἱ Προτεστάνται κατήργησαν τὴν ἁγίαν ταύτην ὑπὸ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἐξαγομένην διδασκαλίαν, ἵνα ἀποφύγῃσι τὸν σκόπελον τῶν καταχρήσεων, καὶ τοῦ κερδοσκόπου Πουργατωρίου. Ἄλλ' ὤφειλον καὶ τούτῳ, εἰ ἐσωφρόνου, νὰ καταργήσωσι τὰς καταχρήσεις τῆς Παπικῆς, καὶ νὰ διατηρήσωσι τὴν χρῆσιν τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.—

Καθὼς ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς ἀπεδείξαμεν, ὅτι ὑπάρχει μετὰ θάνατον μέχρι τῆς μεγάλης ἐκείνης κρίσεως μέση τις κατάστασις δόξης ἢ τιμωρίας οὕτως ἐξ αὐτῆς ταύτης δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ὑπάρχουσιν ἁμαρτήματα δυνάμενα τῷ Θεῷ ἐλέει νὰ συγχωρηθῶσι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν ὁποίων καθ' ἐκάστην δέεται ἡ Ἐκκλησία. Ἡμεῖς δὲν φέρομεν εἰς μέσον τὰς σαφεστάτας τοῦ Βου τῶν Μακαβαίων βιβλίου (1)· διότι τοῦτο μὴ ὄν κανονικόν, δὲν δύναται νὰ ἔχη κῦρος ἐν αἷ Ἐκκλησία (καὶ τοι ὡς λίαν ἀρχαῖον, καὶ ἐκφράζον τὴν πίστιν τῆς πρώτης Ἐκκλησίας συνηγορεῖ τὰ μάλιστα ὑπὲρ ἡμῶν). Ἀνοίγομεν αὖθις τὸν τηλαυγέστατον τῆς ἀληθείας Καθρέπτην, τὸ ἱερόν Εὐαγγέλιον πρὸς καταδίκην τῶν Προτεσταντῶν, οἵτινες καυχῶνται, ὅτι δῆθεν στηρίζονται ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ Κύριος λέγει

(1) Κεφ. ΙΒ'. 32.

ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον (1) ἱερῷ Εὐαγγελίῳ «Ὁς δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τούτῳ τῷ αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Ἄρα, καθὼς ὑπάρχουσιν ἁμαρτίαι μὴ συγχωρούμεναι οὔτε ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι, οὕτως ὑπάρχουσιν ἁμαρτίαι, ἃς «ἁμαρτίας μὴ πρὸς θάνατον» καλεῖ ὁ ἡγαπημένος Μαθητῆς, δυνάμεναι συγχωρηθῆναι, ὡς ἐν ταύτῃ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ, τῇ μελλούσῃ ζωῇ. Ἰδοῦ, διατί ἡ ὀρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία δέεται ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων τέκνων αὐτῆς, πιστεύουσα μεγίστην ὄνησιν ἔσσεσθαι ταῖς ψυχαῖς, ὑπὲρ ὧν ἡ δέησις ἀναφέρεται τῆς ἁγίας καὶ φρικωδεστάτης προκειμένης θυσίας» (2).

Πεπείσμεθα, ὅτι τῇ θεῷ ἀρωγῇ ἀπεδείξαμεν ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅτι καὶ μέση τις κατάστασις μετὰ θάνατον μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως ὑπάρχει, καὶ ὅτι τὸ θεῖον ἔλεος ἐστὶ μέγα καὶ εὐέλκτον εἰς τὰς δεήσεις τῆς Ἁγίας Αὐτοῦ ἐκκλησίας. Αἰσχυρθήτωσαν λοιπὸν οἱ Προτεστάνται, οἱ ἄρδαν τὰ Εὐαγγελικὰ προθυμοποιούμενοι ἀνατρέπειν ῥητὰ πρὸς ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν!— (3).—

(1). ΙΒ'. 40, 42.

(2) Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Κατηγ. μυσταγ. Ε'.

(3). «Ὅρα καὶ τὴν ἐκθεσιν περὶ τῆς ἐν Βόννῃ Συνόδου τῶν Παλαιοκαθολικῶν ὑπὸ Ζ. Ρώση 1874 «43 Ἀναγνωρίζομεν, ὅτι ἡ γρησις τῶν εὐχῶν ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων πιστῶν, τ. ε. ἡ καθικείμετις περὶ θαφελαστέρως ἐκχύσεως τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἐπ' αὐτοὺς προήλθεν εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀρχαιστάτης Ἐκκλησίας, καὶ πρέπει νὰ διατηρηθῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ». Τὴν θέσιν ταύτην ἀπεδείξαμεθα ἀμέσως ἡμεῖς οἱ Ἀνατολικοὶ Ὁ δὲ ἐπίσκοπος τοῦ Pittsburg εἶπεν, ὅτι παραδέχεται τὴν ἀλήθειαν τῆς θέσεως ταύτης, εἰ καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτῶν σιωπᾷ περὶ τῆς χρήσεως τοιούτων εὐχῶν. Ὁ δὲ Howson εἶπεν, ὅτι παραδέχεται μὲν, ὅτι αἱ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων εὐχαὶ εἶναι ἀρχαῖον ἔθος τῆς Ἐκκλησίας, ἕνεκα ὁμῶς τῶν φρικτῶν καταχρήσεων τοῦ ἔθους τούτου ἐν διαφόροις καιροῖς, καὶ ἕνεκα τῆς περὶ τῆς χρήσεως τῶν εὐχῶν τούτων σιγῆς τῆς Ἀγγλικανῆς Ἐκκλησίας παρεκάλεσε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὴν νὰ μὴ ψηφίσῃ ὑπὲρ τῆς θέσεως. Ὁ δὲ Liddon ἀπεδέξατο τὴν θέσιν εἰπὼν, ὅτι «ἡ κατάχρησις δὲν αἶρει τὴν χρῆσιν». Ὁ δὲ Trinder εἶπεν, ὅτι ἐπειδὴ εἰς τὴν ὅλην Ἐκκλησίαν ἀνήκουσι καὶ οἱ κεκοιμημένοι Πιστοί, ἐν ταῖς τῆς κοινωνίας εὐχαῖς γίνεται μνηεὶα καὶ τῶν ἀποθανόντων πιστῶν, καθ' ὅσον προσευχόμεθα, ἵνα ἡμεῖς καὶ ὅλη ἡ Ἐκκλησία μετὰσχῶμεν τῆς συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν καὶ πασῶν τῶν ἄλλων εὐεργεσιῶν τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἡ θέσις αὕτη ἐγένετο παραδεκτὴ μετὰ μεγάλης πλειονοψηφίας.—

ΕΠΙΛΟΓΟΣ.

Τὸ ἔργον ἡμῶν, θεία συνάρσει, τετέλεσται. Ἄγνοοῦμεν, πόσον ἐπετύχομεν ὡς πρὸς τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ τὴν κατάταξιν τῆς ὕλης, τὸ πρῶτον ἠδὲ μετὰ σεβασμοῦ εἰς τὸ δημόσιον παρουσιαζόμενοι, καὶ εἰσέτι φοιτῶντες. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον προτεπαθήσαμεν, ὅπως ἐκθέσωμεν ἀμερολήπτως τὴν ἀλήθειαν, γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν, καὶ μόνην τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὑπερασπίσωμεν αὐτὴν καταπολεμουμένην ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης, ὅπερ, ὡς πρόδρομος τοῦ Ἀντιχρίστου, μίαν μόνην ἔχει ἐπιθυμίαν, νὰ πολεμῇ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Σωτῆρος. Ἡδυνάμεθα νὰ φέρωμεν πλείονας μαρτυρίας ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἀλλ' ἠρκέσθημεν εἰς ἐκείνας μόνον, αἵτινες οὐσαί σαφέσταται, δὲν δύνανται ὑπὸ τῶν σοφιστιῶν νὰ παρεξηγηθῶσι. Παρηγάγομεν δὲ μαρτυρίας κυρίως μόνον ἐκ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, διότι οἱ Προτεστάνται μόνον αὐτὴν θεωροῦσι πηγὴν τῆς Πίστεως ἠθελήσαμεν λοιπὸν δι' αὐτῆς ταύτης τῆς πηγῆς νὰ καταπελεμησωμεν τὴν στρεβλὴν αὐτῶν διδασκαλίαν. Ὅπου δὲ ἐνιαχοῦ ὡς ἐν παρόδῳ παρηγάγομεν μαρτυρίας τινὰς ἐκ τῶν Ἀγίων Πατέρων, τοῦτο ἐπράξαμεν, ὅπως δείξωμεν, τίνι τρόπῳ ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία ἀνέκαθεν ἠρμήνευε τὴν Ἀγίαν Γραφήν, καὶ πῶς ἐνόει αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ ἦτε Ἀρμενικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἡ μὲν

μέχρι τοῦ Δου, ἡ δὲ μέχρι τοῦ Θου αἰῶνος ἀπετέλουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν, ἐφέρομεν καὶ αὐτὰς εἰς μαρτυρίαν ἐν τοῖς συμφωνουμένοις μόνον μέρεσι, τοσοῦτω μᾶλλον, καθ' ὅσον αἱ Ἐκκλησίαι αὗται διατηρήσασαι τὴν ἱερὰν Παράδοσιν, τὴν ἱερωσύνην καὶ τὰ λοιπὰ Μυστήρια, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἔθην, ἴστανται ὡς πρὸς ταῦτα ἐπὶ τῆς αὐτῆς βάσεως, ἐφ' ἧς ἴσταται καὶ ἡ ἡμετέρα ὀρθόδοξος ἐκκλησία, ἀν καὶ παρεξετράπησαν εἰς πολλὰ ἄλλα, ἅπερ ὑπεδειξαμεν, καὶ δι' ἃ ἠλέγξαμεν αὐτὰς διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ πῆχους. Τῶντι· ἐὰν συγκρίνωμεν τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὰς Προτεσταντικὰς, δυνάμεθα πεποιθότως νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία καθαρζομένη ἐκ τῶν ρακωδῶν περιβλημάτων, δι' ὧν περιετύλιξε τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, δύναται ἡμέραν τινὰ νὰ φανῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου, ἐν ᾧ ἴστατο πρὸ τοῦ Θου αἰῶνος, ὅτε δηλ. ἦν ὀρθόδοξος. Διότι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ὁμοιάζει μὲ ἀδάμαντα, ὃν, ὅπως καλλωπίσωσιν ἔτι πλέον, ἀφρόνως περιέβαλον μὲ ράκη καὶ σίδηρον σκωριῶντα. Δυνάμεθα λοιπὸν ἡμέραν τινὰ διὰ τε τοῦ Εὐαγγελικοῦ καὶ τοῦ τῆς Ἱερᾶς Παραδόσεως πῆχους, ἀφελόντες τὰ ράκη, καὶ ἀπορρίψαντες τὸν σίδηρον, νὰ εὐρωμεν τὸν ἀδάμαντα στίλβοντα, ὡς καὶ πρότερον. Διότι ὁμολογουμένως ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία οὐδὲν μὲν ἀφήρесе, πολλὰ ὅμως προσέθηκε, τινὰ μὲν ὅλως περιττὰ, ἄλλα δὲ λίαν ἀντιχριστιανικά καὶ ἀσεβῆ (1), καὶ τινὰ ὅλως γελοῖα καὶ κωμικά.

(1) Οἷα εἰσὶ λ. χ. ἡ ἐκπόρευσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ

(1). Ἐνῶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, παραλαβοῦσα τὸν ἀδάμαντα τῆς Πίστεως, οὔτε ἔξυθεν αὐτὸν, ὅπως δῆθεν ἔτι πλέον καλλωπίσῃ, ὡς ἀσεβῶς ἐποίησαν οἱ Προτεστάνται, ἀλλ' οὔτε ρακῶδες περιβλήμασι καὶ σκωριῶσι σιδήροις περιέβαλεν αὐτόν, ὡς ἀφρόνως οἱ Παπισταί, ἀλλὰ διετήρησεν αὐτὸν καθαρῶτατον καὶ στίλβοντα ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων μέχρις ἡμῶν, καὶ διατηρήσει μέχρι συντελείας τῶν αἰώνων, ὁπότε παραδώσει αὐτὸν τῷ Νυμφίῳ ἄθικτον καὶ ὡς παρέλαβεν αὐτόν, ἐπειδὴ κατ' ἀρχὴν αὕτη ἀποτροπιάζεται καὶ «τὰς βεβήλους κενοφωνίας» τῶν Παπιστῶν, καὶ «τὰς ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως» τῶν Προτεσταντῶν. Ὅτι εἶπομεν περὶ τῆς Δυτικῆς, εὐτυχῶς δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Διότι ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία σχετικῶς πρὸς τὴν Παπικὴν καὶ τὰς Προτεσταντικὰς εὕρισκεται ἐγγύτατα τῷ ὀρθοδόξῳ (2). Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλη-

ἐκ τοῦ υἱοῦ (Filioque), ἡ ἀναμαρτησία τοῦ Πάπα (l' infallibilité), ἡ ἀσπιλος σύλληψις (immaculata conceptio), τὸ Καθαρτήριο Πῦρ (Purgatorium), ἡ ἀνθρωπολατρεία, δηλ. ἡ λατρεία τῆς καρδίας τοῦ Κυρίου, ὡς ἀνθρώπου μόνον, τὸ ράντισμα ἀντὶ τοῦ Εὐαγγελικοῦ Βαπτίσματος, τὰ ἄζυμα ἀντὶ τῶν Εὐαγγελικῶν ἐνζύμων κτλ.

(1) Οἷσι λ. χ. αἱ γελοῖαι ἐορταὶ τῶν μωρῶν (Festum stultitum), καθ' ἃς ἐτελεῖτο ὑπὸ τῶν κληρικῶν ἀπομιμουμένων τοὺς μωροὺς ἢ λειτουργία, ἡ ἐορτὴ τῶν ὄνων (Festum asinorum) κτλ.—

(2) Ἄτινα δ' εἰσὶ τὰ ζητήματα, ἐν οἷς διαφέρονται οἱ ἀδελφοὶ Ἀρμένιοι πρὸς ἡμᾶς; Ταῦτά εἰσι τὰ κυριώτερα, τὰ ἀκόλουθα.— α'.) Ἡ παρ' αὐτοῖς χρῆσις ἄζυμων ἐν τῇ Θεσίᾳ

σία οὔτε δογματικῶς ἤμαρτεν, ὡς ἤμαρτον ἡ Δυτικὴ καὶ αἱ Προτεσταντικαί, ἀλλ' οὔτε ἐκκλησιαστικῶς, ὡς ἐκεῖναι. Διότι δογματικῶς μὲν μόνον ἄ νό μα τι καὶ λ έ ξ ε σ ι διαφέρει τῆς ὀρθοδόξου, ἀλλ' οὐ π ρ ά γ μ α τι. Ὡς πρὸς τὸ τελετουργικὸν δὲ μέρος, καθ' ὃ διαφέρει πως, τοῦτο ἔμφρων καὶ εὐαγγελικὴ σύσκεψις δύναται νὰ διαλύσῃ κάλλιστα. Ὡς πρὸς συνηθείας δέ τινας, ἃς ἔχει ἰδίως ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, κατ' ἐμὲ δύναται ἐκάστη Ἐκκλησία νὰ ἔχη τὰς συνηθείας αὐτῆς συνωδὰ τῷ χαρακτῆρι καὶ τῇ ἀναπτύξει τῶν μελῶν αὐτῆς, χωρὶς ἐνεκα τούτου νὰ παρακωλύηται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐνότης. Διότι, κατὰ τὴν Ἱερὸν Θεοφύλακτον «οὐ π ᾶ ν ἔ θ ο ς ἀ π ο σ χ ί ζ ε ι ν τ ῆ ς Ἐ κ κ λ η σ ί α ς ἰ σ χ ύ ε ι, ἀ λ λ ᾶ τ ὸ π ρ ὸ ς δ ι α φ ο -

Μυσταγωγία (1).— β'.) Ἡ ἀποβολὴ τοῦ ὕδατος ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ Ποτηρίου.— γ'.) Ἡ ἐν τῷ ἁγίῳ Μύρῳ χρῆσις σισαμελαίου.— δ'.) Ἡ μεταβολὴ τοῦ ἐν τῷ Τριπαγίῳ «ἐλέησον ἡμᾶς» εἰς τὸ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» (2).— καὶ ε'.) Ἡ μετάθεσις τῆς ἐορτῆς τῆς Χριστοῦ Γεννήσεως ἐν τῇ 5ῃ Ἰανουαρίου». Ὅρα περὶ ἐνώσεως τῆς Ἀρμενικῆς μετὰ τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Γρηγ. Μητροπ. Χίου.—

(1) Κληροδόμημα ἴσως ἐκ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν Σταυροφορικῶν χρόνων.

(2) Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία λέγουσα «Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρός, ἅγιος ἀθάνατος, ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» δὲν ἐννοεῖ τούτο θεοπασχικῶς, ὡς παρενόησαν αὐτήν, ἀλλ' ὀρθοδόξως. Καὶ καλὸν μὲν θά ἦν, ἐὰν ἤθελεν ὑλοτελῶς ἀρθῆ τὸ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» ἀντικαθιστάμενον διὰ τοῦ πάσαν αἰρετικὴν ἐρμηνείαν ἀποκρούοντος «ἐλέησον ἡμᾶς». Ἀλλὰ καὶ οὕτως

ράν ἄγον τοῦ δόγματος» (1). Πρὸς τούτοις ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἐντέλλεται ἡμῖν νὰ μὴ ἀποκλειώμεν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινωνίας τοὺς ἐν τῇ πίστει ἀδελφοὺς ἡμῶν δι' ἑλιμά τινα τῷ χρόνῳ ἰάσιμα, διότι κατὰ τὸν Θεηγόρον τῆς Κλίμακος Ἰωάννην «ἔστι παραιτήσασθαι ἀγάπην, διὰ μείζονα ἀγάπην, ἔστι παρακρούσασθαι δίκαιον διὰ μείζον

ἔχον τὸ προῖον τοῦτο αἰρετικῆς κακοβουλίας ὀρθοδόξως ὑπ' αὐτῶν ἐννοεῖται καὶ ἐρμηνεύεται. Ἀνάλογον τούτου εἶναι καὶ τὸ παρ' ἡμῖν Ἰουστινιάνειον Τροπάριον ἀδομογενῆς υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ . . . σταυρωθεὶς τε Χριστὸς ὁ Θεὸς κτλ», ὕπερ ὅμως, καίτοι ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πρὸς συνδιαλλαγὴν τῶν Ὀρθοδόξων καὶ τῶν Μονοφυσιτῶν, καὶ δυνάται παρερμηνευόμενον νὰ ἐξηγηθῇ θεοπασχίτικῶς, ἐννοεῖται ὑφ' ἡμῶν ὀρθοδόξως, παραδεχομένων τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Χριστοῦ φύσιν παθοῦσαν, καὶ οὐ τὴν θεϊαν. Ἐπίσης τὴν ὑπεραγίαν Παρθένον καλοῦμεν Θεοτόκον διὰ τὸ εὐκολον. Καὶ ὅμως αὕτη οὐκ ἐγέννησε μόνον Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον, δηλ. Θεάνθρωπον. Ἡ δύνατο λοιπὸν νὰ καλῆται προσφύεσθρον Θεανθρωποτόκος. Καὶ ὅμως ἡμεῖς λέγοντες Θεοτόκον, αὐτὸ τοῦτο ὀρθοδόξως ἐννοοῦμεν —

(1) «Αἱ αἵρέσεις διαίρουνται τριχῶς: εἰς αἵρέσεις ἀρνούμενας τὸ περὶ Ἁγίας Τριάδος ὀρθόδοξον δόγμα, ὡς ἡ τοῦ Σαβελίου καὶ Ἀρείου. εἰς αἵρέσεις ἀντικειμένας εἰς τὸ περὶ Ἐνσάρκου Οἰκονομίας, ὡς ἡ τοῦ Εὐτυχοῦς, Διοσκόρου καὶ Νεστορίου· καὶ εἰς αἵρέσεις ἀθετούσας τὸ περὶ ἐκκλησίας, ὡς ἡ τοῦ Παπισμοῦ καὶ ἡ τῆς Διαμαρτυρήσεως. Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία εἰς οὐδὲν τῶν τριῶν τούτων θεμελιωδῶν δογμάτων ἤμαρτε. Δὲν ἤμαρτεν εἰς τὸ πρῶτον, ὡς οὐ μόνον ἀναθεματίζουσα τὸν Ἀρείον καὶ Σαβελίον (ὧν ὁ μὲν διήρασε, τὸ καθ' ἑαυτὸν, τὴν μίαν Θεότητα εἰς τρεῖς ἀνίσους καὶ ἀνό-

δίκαιον, ἔστιν ὁ δι' ἐντολῆν, ἐντολὴν παρακρούομενος». Καὶ ταῦτα μὲν καὶ περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Τί δὲ εἰπώμεν περὶ τῶν Προτεσταντικῶν; Αἱ

μοίους οὐσίας, ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον· ὁ δὲ, τὴν ἐναντίαν βαδίσας, συνεταύτισε τὰ τρία ὑπέρθεα πρόσωπα εἰς ἓν, ἐπὶ τὸ Ἰουδαϊκώτερον, κατὰ τὸν μέγαν ἐν Θεολογίᾳ Γρηγόριον], ἀλλὰ καὶ τὸ περὶ διττῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Παπικὸν δόγμα συναπορρίπτουσα μεθ' ἡμῶν, ὡς ἀντικείμενον τῇ τε Κυριακῇ καὶ τῇ Συνοδικῇ διδασκαλίᾳ. Δὲν ἤμαρτεν εἰς τὸ δεύτερον, ὡς κατ' οὐσίαν τὴν αὐτὴν μεθ' ἡμῶν ἔχουσα περὶ τῆς ἐνανθρωπίσεως δόξαν, καὶ ὁμοίως ἀναθεματίζουσα τὴν τε Νεστοριανὴν Πλάνην, καὶ τὴν ἀντίθετον αὐτῇ Εὐτυχιανὴν κακοδοξίαν· εἰ γὰρ ἀπώσατο τὸ πάλαι τὴν ἐν Χαλκηδόνι Σύνοδον, ἀλλ' ἀπώσατο ταύτην οὐχ' ὡς εὐτυχιανίζουσαν, ἀλλ' ὡς ὑπολαβοῦσα αὐτὴν διὰ τὸ γενὸν τῆς γλώσσης, ὡς τὰ τοῦ Νεστορίου φρονήσασαν, καθάπερ διὰ μακρῶν ἀποδέδεικται. Δὲν ἤμαρτεν εἰς τὸ τρίτον, ὡς ὁμοίως ἡμῖν ἀποσκορακίζουσα τὰ δύο ἀντίθετα τῶν νεωτέρων χρόνων δόγματα, ὡς ἐπίσης ἀνατρεπτικὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν πνευματικὴν δηλονότι ἐν τε τῇ πίστει καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ διοικήσει δεσποτεῖαν τῆς Ρώμης, καὶ τὴν πνευματικὴν ἀναρχίαν τῆς Διαμαρτυρήσεως· οὐ μὲν δὲ ἀλλὰ καὶ διαρρηθὴν ἀνομολογοῦσα (καθάπερ καὶ αἱ ἀρχαῖαι αἵρέσεις, ἡ τῶν Χαλδαίων, Ἀβυσσινῶν, Κοπτῶν κτλ, αἱ ἀπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας πρὸ πολλῶν αἰῶνων ἀπορραγεῖσαι) ὑπερτάτην Κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἄνθρωπον θνητὸν, ἁμαρτωλὸν, σκωληκόβρωτον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν οὐράνιον Αὐτῆς Νυμφίον, τὸν ἀναμάρτητον, τὸν ἀδιάδοχον καὶ αἰώνιον Ἀρχιερέα, τὸν σεσαρχωμένον Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν . . κτλ». «Ὅρα περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀρμενικῆς μετὰ πῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ὑπὸ Γρηγ. Μητρ. Χίου Κ/πόλει.

Προτεσταντικαὶ Ἐκκλησίαι ὁμοιάζουσιν εἰκόσι, ἦν, ὅπως καλλωπίσωσιν, ἔτι πλέον, ἀφρόνως ἐξυσαν διὰ μαχαιριδίου, καὶ οὕτως ἐξώρυξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἀπέκοψαν τοὺς πόδας καὶ ἐστρέβλωσαν τὰς χεῖρας. Ἴδου, τῇ ἀληθείᾳ, ἢ Εἰκὼν τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐὰν δυνάμεθα, ὡς εἴπομεν, νὰ ὀνομάσωμεν Ἐκκλησία κοινότητος ὀλιγομελεῖς, καταπολεμούσας ἀλλήλας, μὴ ἐχούσας Ἰερωσύνην, μυστήρια καὶ ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν, καὶ κυματιζόμενας ὅτε μὲν ἐν τῷ πελάγει τοῦ Σκεπτικισμοῦ, ὅτε δὲ ἐν τῷ βόθρῳ τοῦ Ὀρθολογισμοῦ. Καὶ ὅμως αἱ Προτεσταντικαὶ πλάναι αἱ τῷ Θεῷ Λόγῳ ἀντικείμεναι δὲν εἶναι νέαι. Ὡς εἶδομεν, οἱ Εὐνομιανοὶ, οἱ Παυλικιανοὶ, οἱ Μανιχαῖοι, οἱ Βιγιλαντιανοὶ, οἱ Βογομήλαι κτλ. ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀρχηγοὶ Προτεσταντικῶν αἱρέσεων. Ὡστε τὸ πνεῦμα τῆς Προτεσταντικῆς πλάνης ἐνωρὶς ἤρξατο νὰ πειράζῃ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ, «ἦν Αὐτὸς περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος», καὶ τοῦτο, κατὰ τὸν Θεῖον Παῦλον, «ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γίνωνται». Ἀλλ' ὅσάκις αἱ Προτεσταντικαὶ πλάναι, ὡς δυσωδία τις τὴν καθαρὰν καὶ διαυγῆ τῆς Ἐκκλησίας ἀτμόσφαιραν μολύνουσαι, ἐφαινοντο παρευθὺς κατεδικάζοντο, οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτῶν τῷ αἰωνίῳ ἀναθέματι ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καθ' οὗ ἐβλασφήμουν, ὑπεβάλλοντο. Ἀλλ' «ὁ ἀσεβὴς, ὅταν φθάσῃ εἰς βάθος κακῶν, καταφρονεῖ». Καὶ οἱ Προτεστάνται, σταθεροὶ καὶ ἀμετάτρεπτοι εἰς τὸ κακόν, ὅσω κατεδικάζοντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, τοσούτω κατεξανίσταντο κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀμαυροῦντες πάντοτε καὶ ἀσχημίζοντες τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου ἐπὶ τοσούτον, ὥστε σήμερον φεῦ! (ἀπὸ καρδίας λυπούμενοι τὸ

λέγομεν) μόλις δυνάμεθα νὰ εὐρωμεν παρ αὐτοῖς Χριστιανικὴν ἀλήθειαν ἀδιάφθορον. Δικαίως λοιπὸν εἴπομεν, ὅτι ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία, καθαριζομένη ἐκ τῶν ρακωδῶν περιβλημάτων, δι' ὧν ἠμαύρωσε τὴν Εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν, δύναται νὰ φανῇ ἡμέραν τινα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς ὀρθοδοξίας· διότι προσέθηκε μόνον, δὲν ἀφῆρεσεν ὅμως. Ἀλλ' οἱ Προτεστάνται; Αὐτοὶ διὰ τῶν ἀσεβῶν αὐτῶν ἀφαιρέσεων ἀπεγύμνωσαν ὅλως διόλου τὴν θεῖαν καὶ λαμπρὰν τοῦ Χριστιανισμοῦ Εἰκόνα καταστήσαντες αὐτὸν σκελετὸν κατάξηρον, ἄνευ ζωῆς ἰνῶν καὶ αἵματος. Ἀλλὰ φεῦ! ὅποια καὶ ὀπόση ἡ ἀνθρωπίνῃ πλάνῃ! Ἐὰν ὁ Προτεσταντισμὸς ἴστατο ἐπὶ τοῦ σημείου, ἐν ᾧ κατέλιπον αὐτὸν ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων, ἴσως, ἂν καὶ δυσκόλως, πλὴν ἴσως ἴσως ἡμέραν τινα, καταπαυούσης δυνάμει πάλιν τῶν ἐλληνικῶν φώτων, τῆς Παπικῆς ἀυθαιρεσίας καὶ δεσποτείας, καθ' ἧς κατεξανέστη, θὰ ἐπανήρχετο εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν τῆς πρὸ τοῦ Θεοῦ αἰῶνος Ἐκκλησίας, ἐξ ἧς ἀπεσπάσθη. Καὶ τῶνόντι, ἐὰν ὁ Λούθηρος, ὁ Μελάγχθων καὶ ὁ Καλθίνος αὐτὸς ἐπανήρχοντο σήμερον εἰς τὸν κόσμον, ὅποσον ἤθελον ἐλέγξει τὰς Προτεσταντικὰς Ἐκκλησίας, διὰ τὰς ἀσεβεῖς ἀφαιρέσεις καὶ ἀλλοιώσεις ἃς ἐκεῖνοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ πράξωσι. Αὐτοὶ κατεξανέστησαν κατὰ τῆς Παπικῆς δεσποτείας καὶ τῶν ἀπείρων καταχρήσεων τῆς διεφθαρμένης Ρωμαϊκῆς αὐλῆς καὶ εἰς τοῦτο ἠκολούθησαν τὴν Μητέρα τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις πρώτη κατεξανέστη κατὰ τῶν καταχρήσεων αὐτῆς (1). Ἐπίσης ἤθελον ἀ-

(1) Ὁ διάσημος Ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς τῆς τῶν

ποκαταστήσει ἐν τῇ Δύσει τὴν γνησίαν καὶ Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων, ἐάν, καθὼς προσέτρεξαν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἤκουον τὰς Μητρικὰς αὐτῆς συμβουλὰς. Ὅτι δὲ προσέτρεξαν, καὶ εἶχοντό πως τότε τῶν πατρικῶν παραδόσεων, καταφαίνεται ἐξ ὧν γράφει Μελάγχθων, ὁ συνέταιρος τοῦ Λουθήρου, καὶ ἀρχηγὸς τῆς Μεταρρυθμίσεως πρὸς Ἰωάσαφ, τὸν τότε Πατριάρχην τῆς Κωνσταντινουπόλεως «Εὐσεβῶς, λέγει, τὰς Ἁγίας Γραφάς, τὰς Προφητικὰς τε καὶ Ἀποστολικὰς καὶ τοὺς τῶν Ἁγίων Συνόδων Κανόνας περὶ δογμάτων, καὶ τὴν τῶν ὑμετέρων Πατέρων

διαμαρτυρουμένων Ἐκκλησίας Νείδνερ (Niedner) ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας καὶ θεολογίας λέγει: «Ἡ καλουμένη ἀνανέωσις τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, ἥτις προήλθεν ἐκ τῆς Ἑλλάδος κατὰ πρῶτον ἐν Ἰταλίᾳ, ἦτο εὐρεσιὰ τις μετὰδοσις ξένων μέσων τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν γερμανικὴν Χριστιανικὴν Δύσιν. . . Ἡ Ἑλλάς ἔλαβε νῦν μικρὸν πρὸ τῆς πτώσεως αὐτῆς (πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως) καὶ αὐθις κοσμοϊστορικὴν σημασίαν διὰ τῆς ἐπενεργείας αὐτῆς εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐπιστήμην καὶ θρησκείαν» (Niedner Philosophie — und Theologie — geschichte 1848). Πρὸς τοῦ πολυμαθοῦς φιλέλληνος κυρίου Μάσσωνος ἐν Μνήμονι ἀριθ. 1 σελ. 4. 1867. «Ἀξιωματικόν ἐστίν, ὅτι πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης πᾶς πρόδρομος καὶ πᾶς ἀρχηγέτης τῆς κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα μεγάλης διαμαρτυρήσεως καὶ τῆς τοῦ παπικοῦ ζυγοῦ ἀπαλλαγῆς ἦν μαθητὴς Ἑλληνοῦ ἢ μαθητὴς τινος παρ' Ἑλλήσι μαθητεύσαντος». Ὁρα Σημ. τῆς 35ης σελ. «Περὶ τῆς ἐνώσεως πασῶν τῶν θρησκειῶν καὶ Ἐκκλησιῶν» ὑπὸ Ζ. Ρώσση Ἀθήναι 1868.

δεδοσκαλίαν, τοῦ Ἀθανασίου, Βασιλείου, Γρηγορίου, Θεοδώρητου, Πιρρηναίου, καὶ τῶν ὁμοουσύντων τούτοις τηροῦμεν. Τὰς δὲ παλαιὰς βδελυρίας τὰς τοῦ Σαμοσατέως καὶ Μανιχαίων, καὶ Μωαμιτῶν καὶ πάντων τῶν καταράτων, οὓς ἀποδοκιμάζει ἡ Ἁγία Ἐκκλησία διαρρήδη ἀποβδελυττομεθα» (1). Ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῆς ἐτέρας τῶν Διαμαρτυρουμένων μερίδος ὁ Καλβίνος «Τὰς ἀρχαίας, λέγει, ἐκείνας Συνόδους, δηλονότι τὴν ἐν Νικαίᾳ, τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὴν ἐν Ἐφέσῳ πρῶτην, τὴν ἐν Χαλκηδόνι καὶ τὰς ταύτας ὁμοίας ἄσμενοι ἀσπαζόμεθα, καὶ ὡς τῶντι ἱεράς σεβόμεθα, 2). Ἁγία καὶ θεάρεστος ἡ τῆς Μεταρρυθμίσεως ἀρχή, ἀλλ' αἱ συνέπειαι αὐτῆς οἰκτραὶ καὶ ἐλεειναί· διότι εὐθύς ἔπειτα ἀφηνιάσαντες, δίκην ἵππου ἔρμανοῦς, ἐγκατέλειψαν καὶ παράδοσιν Ἀποστολικὴν, καὶ Συνόδους, καὶ Πατέρας. Διαμαρτυρήθησαν, καὶ εἶναι ἀληθεῖς, κατὰ τῆς παπικῆς αὐθαιρεσίας καὶ τυραννίας, ἀλλὰ πράξαντες τοῦτο ἀφρόνως, καὶ ἄνευ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιστασίας, ὅπερ καὶ μόνον πρέπει νὰ ὀδηγῆ εἰς τοιαύτας κρισίμους περιστάσεις, ἐναυάγησαν περὶ τὴν πίστιν, καὶ ἐπλανήθησαν δογματικῶς τε καὶ τελετουργικῶς τοσοῦτον, ὅσον οὐδ' αὐτὴ ἡ καινότημος Δυτικὴ Ἐκκλησία ἐπλανήθη. Ὅπόσον δ' ἐτυφλώθησαν οἱ Προτεστάνται, δῆλον καὶ τούτου, ὅτι, ἐνῶ ἀ-

(1) Ὁρα ἐπιστ. Μελάγχθ. πρὸς τὸν Κ/πόλεως Πατριάρχ. Ἰωάσαφ παρὰ Martinus Crusius ἐν Turcograecia. Σελ. 557.

(2) Galvini Institutiones II. 16, 18. — Ὁρα τὴν περὶ ἐνώσεως πασῶν τῶν θρησκειῶν καὶ Ἐκκλ. πραγ. τοῦ Σεβ. Καθηγ. Ζ. Ρώσση,

πέριψαν πολλά τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ὅμως, ἀφροσύνη συνεχόμενοι, διετήρησαν τό εἰς τὸν θεῖον λόγον ἀντικείμενον παράνομον παπικὸν δόγμα, τὴν ἐκ τοῦ Υἱοῦ (Filioque) δηλ. ἐκπόρευσιν τοῦ Παναγίου Πνεύματος! Οὕτω τυφλοῦνται, ὅσοι ἐπιχειροῦσι μεταρρυθμίσεις, καὶ μάλιστα θρησκευτικὰς χωρὶς νὰ ἐπικαλεσθῶσι μετὰ συντετριμένης καρδίας Ἐκείνον, ὅστις ὑπεσχέθη, ἵνα «ἡ μεθ' ἡμῶν πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος» (1). Καὶ ὅμως, καίπερ πλανηθέντες ἐν πολλοῖς οἱ τῆς Μεταρρύθμισεως ἀρχηγοί, ὡς ἄνθρωποι εἰς πλάνας καὶ λάθη ὑποκείμενοι, καὶ ἄνευ τῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπιστασίας ἐνεργοῦντες, ὅμως, ἐπειδὴ ἐσέβοντο, ὡς ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτῶν εἶδομεν, καὶ τὴν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας, τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους καὶ τοὺς ἱεροὺς Πατέρας, οὐδέποτε κατήντησαν εἰς τοιαύτας ἀσεβεῖς καὶ παρατόλμους ἀφαιρέσεις, εἰς ἃς οἱ διάδοχοι αὐτῶν. Διότι ὁ Προτεσταντισμὸς σήμερον οὔτε πειθαρχίαν γινώσκει Ἐκκλησιαστικὴν, οὔτε ποῦ βαδίζει ἐπίσταται. Φεῦ! οἰκτρὸν τὸ τέλος, ὅπερ παρασκευάζει εἰς τοὺς Προτεστάντας ἡ Ἐκκλησιαστικὴ αὐτῶν ἀναρχία! Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι προησθάνθησαν τοῦτο. Προησθάνθησαν, ὅτι αἱ παράτολμοι καὶ ἀσεβεῖς ἀφαιρέσεις, ἃς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ κάλλους τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐποίησαν, οὐδαμοῦ ἄλλοθι ἀγούσιν αὐτοὺς, ἢ εἰς τὸ φρικῶδες βάραθρον τοῦ ἀσεβεστάτου ὀρθολογισμοῦ. Καὶ ἤρξαντο ἤδη ἀγόμενοι. «La Reformation, λέγει περιώνυμός τις Προτεστάντης Θεολόγος, ἐννοήσας καλῶς τὰς σφαλερὰς τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀρχὰς,

(1) Ματθ. ΚΗ'. 20.

la Reformation produisit dans l'esprit humain une impulsion, qui ne s'est point encore arrêtée. De l'adhésion passive à la tradition surgit la tendance opposée, c'est celle de l'examen rationel, mais aussi celle du Scepticisme irréfléchi.— Après cela le Christianisme a été [surtout en Allemagne] soumis à une analyse sévère et savante; il en résulté une incréduité rationnelle et généralement répandue, aggravée encore par les chimères brillantes de la Philosophie substituée à la religion = ἡ Μεταρρύθμισις παρήγαγεν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι ὤθησιν, ἧτις οὐπω ἀνεχαιτίσθη. Ἐκ τῆς παθητικῆς εἰς τὴν παράδοσιν προσκολλητέως ἠγέρθη ἡ ἀντίθετος τάσις, δηλ. ἡ ὀρθολογιστικὴ ἐξέτασις, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὁ ἀπερίσκεπτος Σκεπτικισμὸς. Μετὰ ταύτην ὁ Χριστιανισμὸς ὑπεβλήθη (πρὸ πάντων ἐν Γερμανίᾳ) εἰς σοβαρὰν καὶ σοφὴν ἀνάλυσιν. Τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ἦν ὀρθολογιστικὴ ἀπιστία, καὶ γενικῶς διαδεδομένη, ὑποστηριζομένη ἔτι ὑπὸ τῶν λαμπουσῶν χιμαιρῶν τῆς φιλοσοφίας ἀντικαθιστώσης τὴν θρησκείαν (1)». Τῶντι

(1) «Ora La Puissance de la Foi manifesté sur un lit de Mort Toulouse. 1856,— Μόνον ἡ ψευδὴς φιλοσοφία, ἡ ἐκ σφαλερῶν ὀρωμένη ἀρχῶν, καὶ οὕσα ἀποκύημα ἀνδρῶν ἐμπαθῶν καὶ προληπτικῶν δύναται ν' ἀντιμάχεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς Ἀποκαλύψεως. Ἡ ἀληθὴς ὅμως φιλοσοφία, ἧτις, ὡς ἐξ ὑγιεστάτων ὀρωμένη ἀρχῶν, ζητεῖ ἀμερολήπτως τὴν ἀλήθειαν, οὐ μόνον δὲν ἀντιμάχεται, ἀλλὰ καὶ ὑποβοηθεῖ τὴν θεῖαν Ἀποκάλυψιν, οὕσα ἡ καλλίστη καὶ φιλτάτη τῆς Θεολογίας θεραπεία. Ἴνα ἐννοήσωμεν τὴν διαφορὰν τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης τῶν φιλοσοφιῶν ἀρεῖ νὰ σκεφθῶμεν, ὅτι ἡ μὲν ὑγιὴς φιλοσοφία, ἢ τῆς Θεολογίας

ἡ Σχολὴ τῆς Τυβίγγης, τοῦ Baum, τοῦ de Wette, τοῦ Strauss, τοῦ Ernest Renan καὶ μυρίων ἄλλων, Σχολαί, αἵτινες λυσσῶδως ἐμάνησαν, καὶ μαίνονται κατὰ τῆς Θεότητος τοῦ λυτρωτοῦ ἡμῶν καὶ Σωτῆρος, Σχολαί,

θεράπαινα, καθίστησι τὸν ἄνθρωπον ἠθικὸν καὶ ἐνάρετον, καὶ ὡς ἐκ τούτου εὐδαίμονα, πρὸς δὲ τούτοις διαλύει τὰ σκοτὴ τῆς μετὰ θάνατον ἀβεβαιότητος. Αἱ δὲ ψευδοφιλοσοφίαι τῶν ἑλιστικῶν, Πανθειστικῶν καὶ θειστικῶν προσέτι συστημάτων καθιστῶσι τὸν ἄνθρωπον Πυρρωνιστὴν καὶ σκεπτικὸν, ἀθέβαιον, μηδὲν πιστεύοντα, καὶ ὅμως περὶ πάντων φοβούμενον, ἀσταθῆ πρὸς τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς ἐκ τούτου λίαν ἀνήθικον. Μάρτυρες τῶν λόγων μου οὐ μόνον ἡ τοῦ 1793 Γαλλικὴ ἐπανάστασις, καθ' ἣν συνεπεῖα τῆς καταργήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ διεπράχθησαν τὰ μυσσώτατα τῶν ἐγκλημάτων, καθ' ἣν τὸ αἷμα τῶν μεγαλητέρων τῆς ἀληθείας ἡρώων, τῶν ἀρίστων Ποιητῶν καὶ Φιλοσόφων, ποταμικῶν ἐπὶ τοῦ ἰκρίωματος ἔρρευσε, καθ' ἣν οὐδεὶς τῆν τῶν ἄλλων τιμὴν ἐσέβετο, ὅτε καὶ παιδίον τι ἐπὶ κλοπῇ συλληφθὲν καὶ ἐρωτηθὲν: Διατί ἔκλεψεν, ἀπεκρίθη «Νῦν, ὅτε ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ἐπὶ τοῦ θρόνου του, κλέπτω διότι δὲν μὲ βλέπει, ἅμα ὅμως θέσωσιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου Του, φοβούμενος αὐτὸν, οὐδέποτε θὰ κλέψω», οὐ μόνον, λέγομεν, ἡ Γαλλικὴ τοῦ 93 ἐπανάστασις, καὶ διάφορα ἄλλα ἱστορικὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ ἡ πληθὺς τῶν κούφων παρ' ἡμῖν νέων, οἵτινες, ἡμιμαθεῖς ὄντες, ἐγκαλινδοῦνται τοῖς αἰσχροῖς πάθεσι, καὶ κατεξανίστανται κατὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὐχὶ διότι ἐξήτασαν αὐτό, διότι οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐτυχίαν οἱ τάλανες νὰ παρατηρήσωσι τὴν διαγωγὴν αὐτῶν ἐν τῷ τηλαυγεστάτῳ τούτῳ τῆς ἀληθείας Κατόπτρῳ, ἀλλ' ἀπλῶς διότι εἶναι νευρόσπαστα τῶν ἄλλων, καὶ κάλαμοι εἰς τὴν ἐλαχίστην τοῦ ἀνέμου πνοῇ σα-

αἵτινες διὰ τῶν ἀσεβῶν καὶ παραλόγων αὐτῶν κρίσεων σχίζουσι καθ' ἐκάστην ἀνά ἐν τῆς Ἀγίας Γραφῆς φύλλον, αἱ ἀσεβεῖς αὗται Σχολαί, ἐρωτῶμεν, πόθεν ἐξήλ-

λεύομενοι. Εἰς πόσους παραλογισμοὺς περιπίπτουσιν οἱ ψευδοφιλόσοφοι οὗτοι, ὅταν θέλωσι νὰ ἐλέγξωσι δῆθεν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἀλήθειαν, δῆλον ἐκ τῶν ἀνοησιῶν τοῦ Βολταίρου, ὅστις θεωρεῖται ὁ ἐπιφανέστερος παρὰ τοῖς ἀνοήτοις τούτοις Ὁ Βολταῖρος γαυριῶν ἠθέλησε ν' ἀποδείξῃ ἀντιφάσκοντα τὸν ἱερὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν, διότι ἐν μὲν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ (Κεφ. ΚΔ'. 50) λέγει, ὅτι ὁ Κύριος ἀνελήφθη εἰς τὸν Οὐρανὸν ἀπὸ Βηθανίας, ἐν δὲ ταῖς Πράξεσι (Κεφ. Α'. 12) ὁ αὐτός, ὅτι ἀνελήφθη ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος». Καὶ ὅμως ὁ ταλαίπωρος Βολταῖρος, γράφων ταῦτα, ἦν ἐντελῶς ἀγεωγράφητος! Ἦγνῶσι δὴ ὅτι καὶ οἱ μικροὶ ἡμῶν παῖδες γινώσκουσιν, ὅτι ἡ κώμη Βηθανία ἔκειτο ἐπὶ τοῦ Ἐλαιῶνος. Οὕτω κρίνουσι καὶ περὶ τῶν λοιπῶν οἱ ἐμπαθεῖς οὗτοι ψευδοφιλόσοφοι! Ἀνάγνωτε ὅμως τὰ συγγράμματα τῶν ἀληθῶν τῆς σοφίας ἐραστῶν ἀνάγνωτε τὰς περιφήμους Etudes Philosophiques sur le Christianisme par Auguste Nicolas, τὰς Pensées τοῦ Pascal, τὸ Génie du Christianisme τοῦ Chateaubriand, τὰς περιφήμους ὁμιλίαις τοῦ τε Ἐρνέστου Λουθάρδου καὶ Ναβίλλη, καὶ μυρίων ἄλλων, καὶ πείσθητε, ὅτι ἐν αὐτοῖς εὕρησατε τὸν ἀληθῆ φιλόσοφον, τὸν ἠθικὸν καὶ ἐνάρετον τῆς σοφίας ἐραστήν. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ ἀοίδιμος καὶ Σεβαστὸς ἡμῖν ποτε ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας Κύριος Δ. Ι. Χατζερῆς, παρ' οὗ ἔσχομεν τὴν εὐτυχίαν νὰ διδαχθῶμεν τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας. Ἀληθὴς Χριστιανὸς καὶ ἀληθὴς Φιλόσοφος, ἐκέκτητο τὰς δύο πολυτίμους ταύτας

θον; Δὲν ἐξῆλθον ἐκ τῶν σκοπέλων τοῦ Προτεσταντισμοῦ, καὶ κατεβυθίσθησαν εἶτα εἰς τὸ τρομερὸν χάος τοῦ ὀρθολογισμοῦ! . . . . .

Εὐτυχεις, ναὶ εὐτυχεῖς οἱ τὸν τῆς ὀρθοδοξίας ἀξιω-

πτέρυγας, δι' ὧν ἱπτάμενος ἀενάως εἰς τὰ ἄδυτα τῆς Φιλοσοφίας εἰσέδουε μυστήρια. Πλὴν ἀλλ' ὦ ἀνεπανόρθωτος ἀπώλεια! Ἄφου ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ ἀείμνηστος τὴν ἀγνήν καὶ ἀληθῆ Φιλοσοφίαν, ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ εἰς τὰς ἀγκάλας ἡμῶν τῶν προσφιλῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὡς ἐκάλει ἡμᾶς, τῇ Κυριακῇ τῆς Σταυροπροσκυνήσεως (τῇ 16ῃ Μαρτίου 1875), ἐνωθεῖς πρότερον μετὰ τοῦ Λυτρωτοῦ αὐτοῦ διὰ τῆς ἱερᾶς Μεταλήψεως. Τότε δὴ ὑπὸ τοῦ Σεβαστοῦ ἡμῖν τῆς Θεολογίας Καθηγητοῦ, καὶ Ἀρχιμανδρίτου τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου Κ. Ι. Ἀνστασιάδου περιφημοῦς ἐξεφωνήθη λόγος, ἐν ᾧ ὑπεχώρησεν ἡ ἀμφίβολος περὶ τε τῆς ψυχῆς καὶ τῶν μετὰ πότμον ἰδέα τοῦ Σωκράτους ἐνώπιον τῆς τηλαυγοῦς θετικότητος τοῦ Εὐαγγελίου.— Ἐπιτραπήτω δέ μοι παρὰ τοῦ ἀναγνώστου, ἵνα πρᾶθῶ ἐνταῦθά τινα τῶν τῆς ἀγλαοῦς Χριστιανικῆς ἀμα καὶ φιλοσοφικῆς αὐτοῦ φρονός προϊόντων, σχέσιν ἔχοντα μεγάλην πρὸς τὰ ἐν τῇ σημειώσει ταύτῃ λεγόμενα, ἐκ τοῦ «Προοιμίου του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας». Ἴδου πῶς χωρίζει τὸν Θεὸν τῆς Ἀποκαλύψεως ἀπὸ τοῦ ἰδεώδους φιλοσοφικοῦ θεοῦ, ταῦτόν εἰπεῖν, τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως Θρησκείαν τῆς Φιλοσοφίας. «Καιρὸς ἤδη ἀκριβῶς νοῆσαι, ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ θρησκεία ἐστὶ τῆς φιλοσοφίας, εἰ καὶ κατὰ τὴν ἐκφρασιν ἀλλήλαις πλησιάζουσι. . . Καὶ εἴμη ἦσαν καὶ ἄνδρες δαιμόνιοι τὴν θρησκείαν καὶ φιλοσοφίας ὡς ταῦτόν ἀμφω εἰς ἓν συμμίζαντες, ἐκινδύνευεν ἄν τις εἰπεῖν, ὅτι ὅσοι τοῦτο ποιοῦσιν, οὕτω ἐς δέον τὴν τοῦ

Θεάντες φορεῖν χιτῶνα! Τρισευδαίμονες ἡμεῖς, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ σῶμα τῆς Μιᾶς, Ἀγίας, Καθολικῆς καὶ

ἀνθρώπου φύσιν διέγνωσαν, ἀλλὰ τρόπον τινὰ ἥσσονες ἐαυτῶν κατὰ γε τοῦτο φαινόμενοι, οὕτω φιλοσοφοῦσιν· οὕτω δὲ φιλοσοφοῦντες, ἄληκτα πάθη, μίση τε καὶ ἐχθρας τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει ἐκόντες ἢ ἄκοντες παρασκευάζουσιν, ἀμφοτέρα διαβάλλοντες, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ οὐδὲν πλέον ποιοῦντες. Τὴν γὰρ τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν, ἓνα Θεὸν Πανάγαθον, καὶ ἐνί γε λόγῳ, ὅσα ἐν τῷ Ἱερῷ Εὐαγγελίῳ περιλαμβάνεται, πάντες πιστεύομεν· ἀλλὰ τὴν πίστιν ταύτην οὐ τις δύναμις διαλεκτικῆ ἡμῖν ἐνέτηξεν, ἀλλ' ἀθέσφατος, λόγου δὲ οἰουδήποτε κρείσσων τις συναίσθησις, θεῖω τινὶ φωτὶ ἐλλαμφοεῖσα, αὐτὸ γεδὴ τοῦτο κατὰ τινα θεῖαν Ἀποκάλυψιν παντὶ ἀνθρώπῳ ἢ πίστις ἐνεργάσθη, οὐχὶ τοιάνδε ἢ τοιάνδε, ἀλλὰ κατὰ τινα τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ ὅλως ἄληπτον οὔσαν. Οἱ Προφῆται καὶ ἱεροὶ ἄνδρες καὶ τῆς θρησκείας ἀρχηγοὶ οὔτε τῇ Παρμενίδου καὶ Ζήνωνος διαλεκτικῇ ἐχρήσατο οὔτε τῇ Πλάτωνος, ἀλλὰ πνεῦμα ἱερὸν διὰ τῶν λόγων τοῖς ἀνθρώποις ἐνεφύσσαν, τὴν ἐν τῇ ψυχῇ συναίσθησιν μάλιστα κινήσαντες, τὴν δὲ διάνοιαν, καθ' ὅσον ἐν τῇ ἑαυτῆς ἐκφάνσει ἢ συναίσθησις ἐκείνη συνέρχεται. Ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν, τὸν Θεόν, καὶ πανθ' ὁπόσα ὁ φιλόσοφος εἰλικρινεῖ τῇ διανοίᾳ ἢ τῇ διαλεκτικῇ, αὐτῇ τῇ φιλοσοφίᾳ καθ' ἑαυτὴν τῆς θρησκείας πᾶμπαν κεχωρισμένα διδάσκει, οὐ πιστεύομεν τὸν Θεόν, ὃν καὶ ἄριστος φιλόσοφος ἡμᾶς διδάσκει, θαυμάζομεν μὲν καὶ σεβόμεθα, πλὴν οὕτω πιστεύομεν καὶ ὡς ἐν ἄλλῳ λόγῳ εἰπεῖν, ὁ Θεὸς τοῦ φιλοσόφου οὕτω τὴν ἡμετέραν ψυχὴν ἀποπληροῖ. Καὶ εἴπερ ὁ φιλοσοφῶν ὀρθῶς φιλοσοφεῖ, οὐδ' ὀπωπιτοῦν ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ δυσπιστίᾳ ἀγανακτήσει. Τὸν Θεὸν τοῦ φιλοσόφου οὐ

Ἀποστολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἥς Κεφαλὴ, οὐχὶ Ὀνητός καὶ ἁμαρτωλός τις Πάπας, ὡς ἐν τῷ Πα-

πιστεύομεν τίνος ἕνεκεν ; ὅτι ἔργον διανοίας ἀνθρώπου ἐστίν, ὅπερ οὐδ' ὁ πᾶς αἰὼν συντελέσει. Ὁ Θεὸς ζῆ οὐχὶ δι' ἐμὲ, ὦ Φιλόσοφε, ἀλλ' ὁ Θεὸς ζῆ ἐν ἐμοί. Εἰ δ' ἐθέλησεις τοῦτο τὸ ἐν ἐμοί ζῶν τῷ λόγῳ ἐρμηνεύσαι, πολλὰ μὲν καλὰ καὶ σεμνὰ ἔρεις, ἀλλ' εὖ ἴσθι, ὅτι πάντες οἱ λόγοι σου οὐκ ἐξι-
σωθήσονται τῇ ἐν ἐμοί συναισθήσει (Σελίς ρμη'.—ρνγ) . . .

Ἐξ οὗ γὰρ χρόνου ἡ θεία χάρις τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς θαλ-
πνὴ καὶ ζείδωρος ἀκτὶς τὸν γνόφον τῶν πρώην προλήψεων
διεσκέδασε, καὶ τὸ ἀνθρώπειον πᾶν ἐν ἐνὶ Θεῷ ἀγίῳ ἐνιαῖ-
ον ἀνέδειξε, τῇ θεοτάτῃ τῆς ἰσότητος ἰδέα αὐτὸ θηλάσασα
ἔρωτᾷ, ἀγάπῃ, φιλίᾳ καὶ ἐνὶ γε λόγῳ εἰπεῖν, τὸ θυμειδὲς
πᾶν ἐξαγνίσασα, γενναῖόν τι καὶ ἀθέσφατον βᾶθος ταῖς τῶν
ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνεποίησεν, ὅπερ ἐν ζωγραφικῇ μουσικῇ,
ποιήσει καὶ λόγῳ παντὶ προδήλως πᾶν ἐκφραίνεται. Ὁ Θε-
ἄνθρωπος ἐτίμησε τὸν ἰδίᾳ ἄνθρωπον· ἡ δὲ Θεοτόκος κατα-
γιάσασα τὸ ἑαυτῆς φύλον, καθηγίασε καὶ τὸν ἄνδρα· ὁ
ἰδίᾳ ἄνθρωπος πέποιθεν ἐν Χριστῷ, ὅτι θείας τινὸς μοίρας
μετέχων, ἀθάνατόν τι ἐστὶ ὄν καὶ ἀνώλεθρον (Σελίς σνά'.
—σνδ) . . . Ὁ δὲ Θεἄνθρωπος οὐ τέχνη διαλεκτικῇ τὸ ἀν-
θρώπειον περὶ τῶν τοιούτων ἐδίδασκεν, ἀλλὰ λόγον τῇ ἠθι-
κῇ ἡμῶν συναισθήσει ἐνεφύσησεν ἱερὸν. Μάτην ἄρα οἱ τὰ
παντ' ἐκλογικευόμενοι καὶ ἐλευθεριάζειν δοκοῦντες, μηδ'
εἰδότες ἴσως ὅσον τὸν ἄνθρωπον συμποδίζουσι, καὶ αὐτὴν
τὴν θείαν τῆς Ἀληθείας ἀποκάλυψιν, ἥτοι αὐτὴν τὴν θρη-
σκείαν τῷ λόγῳ μόνῳ καὶ τῇ διανοίᾳ ληπτὴν εἶναι ἀπο-
φαίνονται, ὥστε θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν ἐν καὶ ταῦτόν
ἄμφω εἶναι. Οἱ τὰ γε τοιαῦτα λέγοντες ἀπειρία τῆς ἀνθρω-
πικῆς φύσεως λέγουσιν. Ὁ Χριστιανισμὸς ἄρα ὁ γενναῖόν τι

πισμῷ, οὐχὶ φθαρτός τις καὶ πεπλανημένος Βασιλεὺς,
ὡς ἐν τῇ Ἀγγλικανῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς
Προτεσταντικαῖς (1), ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μέγας Ἀρχιε-
ρεὺς, ὁ θεῖος καὶ ἀδιάδοχος Κυμφίος αὐτῆς, ὁ Κύριος
ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ
Θεός. Ἀλλ' ἀξιωθέντες τὴν τῆς Ὀρθοδοξίας κατέχειν
ἀλήθειαν, ἀπρίξ αὐτῆς ἐχώμεθα, εὐχόμενοι, ἵνα ὁ Κύ-
ριος τῷ ἀπείρῳ αὐτοῦ ἐλέει καταξιώσῃ ταύτης καὶ
ἐκείνους τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, οἵτινες μὴ «γρηγο-
ροῦντες καὶ νήφοντες», κατὰ τὴν Εὐαγγε-
λικὴν ἐντολήν, «περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγη-
σαν»!, καὶ αἰείποτε μετὰ τῆς Ἀγίας ἡμῶν Ὀρθοδό-
ξου Ἐκκλησίας αἰτούμενοι τὴν ἐνότητα τῆς Πί-
στεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου
Πνεύματος», Γένοιτο!

βᾶθος ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐνεργασάμενος, τὸ ἐν
αὐταῖς τέως κεκοιμημένον σφόδρα ἐγείρας, ἐμελλε πάντως
διαλάμψειν καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἀνθρωπείοις λόγοις τε καὶ ἔρ-
γοις (Σελ. συγ'.).— Ἀνάλυσιν τοῦ φιλοσοφικωτάτου τούτου
Προοιμίου ἐπιτυχῇ ἐποιήσατο ὁ Σ. Καθηγητῆς Κ. Ζ. Ρώσ-
σης ἐν τῷ Εὐαγγελικῷ κήρυκι. Τὸ καθ' ἡμᾶς, συμβουλευσα-
μεν ἀδελφικῶς τοὺς φιλότατους ἡμῖν συμφοιτητὰς Θεολό-
γους, Νομικοὺς, Φιλολόγους καὶ Ἱατροὺς, ὡς καὶ πάντα
ἐσουλόμενον νὰ φιλοσοφῇ ὀρθῶς, νὰ διεξέλθωσιν ἐπισταμένως
τὸ «Προοίμιον εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας ὑπὸ Δημη-
τρίου Ἀλεξάνδρου Χατζερῆ, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας.
Ἀθήνησιν 1867»—

(1) Γνωστὸν τὸν Προτεσταντικὸν ἀξίωμα Cujus est regio,
ejus quoque religio—οὗτινος ἡ χώρα, τούτου καὶ ἡ θρησκεία!!

Στρέφοντες δ' αὖθις τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ἀναλλοίωτον ἐκείνην Ἐκκλησίαν, ἣτις πιστῶς καὶ ἀνοθεύτως τὸ καθαρὸν καὶ ἄδολον τῆς Εὐαγγελικῆς Πίστεως ἐθήλασεν ἡμᾶς γάλα, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ἀσπασθῶμεν Αὐτὴν τελευτῶντες μετὰ τοῦ Σεβαστοῦ ἡμῖν ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ Καθηγητοῦ, τοῦ κλεινοῦ **Η. Τανταλίδου** διὰ τῶν ἐξῆς

ΜΕΤΕΒΑΗΘΗΣΑΝ ΤΑ ΠΑΝΤΑ,
ΑΛΛΑ ΣΥ ΔΕΝ ΜΕΤΕΒΑΗΘΗΣ
ΜΕΝΕΙΣ Ἡ ΑΥΤΗ ΚΑΙ ΜΙΑ
Ω ΚΑΘΟΛΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑ !

ΤΕΛΟΣ ΚΑΙ ΤΩ ΘΕΩ ΔΟΞΑ

Σπουδαιότερων Παροραμάτων διορθώσεις

Διόρθου	Σελίς	Στίχ.
Ψευδωνύμου.....	ἐν ἐξοφύλλῳ	1
πίστιν		
λάβη	α'.	4
ἡμῖν (ἄπαξ).....	β'.	26—27
ἀδελφῆς οἰνοθαροῦς.....	δ'.	8
δολίας	»	17
αὐτοὶ	12	4
ἄλληλα	13	12
39 ἄρθρα	»	20
ἐσωτερικὴν	14	31
externa	15	10
Μελάγχθων	»	29
sed	»	32
ἐκκλησίας	17	13
Vieux	21	31
convertit	22	13
γίνεται	24	14
αἰτιολογῆ	29	3
Ἄπορρίψαντες	»	8
Ὅταν ὁ Κατηχητῆς	32	1
ὅτι	42	22
ἡμῶν	47	30
Πρέπει	48	11

Τὰ λοιπὰ τῶν τυπογραφικῶν σφαλμάτων ἐπισεικῶς ὁ ἀναγνώστης διορθοῦτω.—

Ἐν τῇ 16ῃ Σελίδι παρελείφθη ἡ ἐξῆς σημείωσις.

(2) Οἱ Προτεστάνται δὲν δύνανται νὰ εἴπωσιν, ὅτι ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ τοῦ Εἰρηναίου «et habemus a n n u m e r a r e e o s, qui ab Apostolis instituti sunt Episcopi in Ecclesiis, et successores eorum usque ad nos» τούτεστι «δυνάμεθα ἀπαριθμῆσαι τοὺς ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐγκατεστημένους ἐπισκόπους, τοὺς τε διαδόχους ἐκείνων μέχρις ἡμῶν» (item adversus haeres, III. 3).

SISMANOGGIO
MILANO